

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

Filozofická
fakulta

Adriana JESENKOVÁ

OBČIANSTVO V KONTEXTE ETIKY STAROSTLIVOSTI

Košice
2022

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

Filozofická fakulta

KATEDRA FILOZOFIE

Občianstvo v kontexte etiky starostlivosti

Adriana JESENKOVÁ

Košice 2022

Publikácia vychádza ako výstup grantového projektu

KEGA č. 014UPJŠ-4/2020

Inovatívny model vzdelávania vedúceho k aktívnemu občianstvu ako prevencii pred nárastom politického extrémizmu u študentov

Občianstvo v kontexte etiky starostlivosti

Vysokoškolská učebnica

Autorka: doc. Mgr. Adriana Jesenková, PhD.

(Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach)

Recenzenti:

doc. Mgr. Ondrej Marchevský, PhD.

Inštitút filozofie, Filozofická fakulta PU v Prešove

Mgr. Katarína Minarovičová, PhD.

Katedra etickej a občianskej výchovy, Pedagogická fakulta UK v Bratislave

Za jazykovú a odbornú stránku publikácie zodpovedá autorka. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou

CC BY NC ND Creative Commons Attribution-NonCommercial-No-derivates 4.0 („Uved'te pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracováajte“)

Umiestnenie: <https://unibook.upjs.sk/sk/>

Dostupné od: 31.12.2022

DOI <https://doi.org/10.33542/OKE-0216-9>

ISBN 978-80-574-0215-2 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0216-9 (e-publikácia)

OBSAH

PREDSLOV	5
1 Občianstvo ako politická a ako etická kategória	8
2 Občianstvo ako predmet feministického myslenia	27
3 Etika starostlivosti a občianstvo	47
SLOVO NA ZÁVER... ..	71
LITERATÚRA	72
MENNÝ REGISTER	79

PREDSLOV

Učebnica *Občianstvo v kontexte etiky starostlivosti* sa snaží predstaviť študentkám a študentom humanitných a spoločenskovedných odborov aktuálne otázky občianstva z perspektívy špecifickej morálno-filozofickej teórie, a to feministickej morálnej filozofie, konkrétne feministickej etiky starostlivosti.

Tento zámer sa môže javiť ako založený na oxymorone – pojmoch, ktoré sa vzájomne vylučujú, resp. nie je možné o nich uvažovať v jednom rámci či kontexte, pretože si navzájom protirečia. Tradične je totiž téma občianstva a otázky s ňou späté vnímaná a skúmaná ako téma politického myslenia a politickej teórie. O občianstve uvažujeme dominantne ako o politickej kategórii, ktorá má byť predmetom skúmania najmä politických vied, prípadne spoločenskovedných disciplín. Niežeby sa pojmom občianstva v rôznych súvislostiach nezaoberali aj humanitné oblasti poznania a bádania, ale napríklad aj vo filozofii je to téma najmä pre politickú a sociálnu filozofiu, menej pre etiku a morálnu filozofiu. Napokon, tomuto chápaniu zodpovedá aj naše rozdelenie predmetov v systéme vzdelávania. Občianska náuka je samostatným predmetom, a etická výchova tiež vystupuje ako samostatný predmet. Toto rozdelenie je implicitne späté s predpokladom rozlíšenia medzi verejným životom a súkromným životom, medzi verejnou doménou spätou s politickým životom a súkromnou sférou, v ktorej politika nemá čo robiť, naopak tu je priestor pre morálku. Samozrejme, uznávame, že morálka a etika, ktorá ju skúma, majú mať miesto aj vo verejnej sfére politiky, avšak tu máme naporúdzí iné rozlíšenie – medzi verejnou a súkromnou morálkou. S tým sa spája naša predstava o tom, ktoré otázky a témy, či oblasti by mali byť normatívne regulované či už verejnou morálkou alebo naopak súkromnou morálkou. Tu sa pred nami otvárajú také otázky, ako je zodpovednosť za intimitu a intímne vzťahy, sexualitu a s ňou súvisiacu sexuálnu výchovu, otázky spirituality a religiozity. Sexuálnu a vzťahovú výchovu následne chápeme ako súčasť vzdelávacieho obsahu etickej resp. náboženskej výchovy, ktoré považujeme za domény privátnej morálky, no určite ju nezaraďíme do obsahu občianskej výchovy, ktorú považujeme za doménu verejnej morálky. Tieto citlivé témy vyvolávajúce kontroverzie a napätie poukazujú na skutočnosť, že hranice medzi verejnou a súkromnou sférou, medzi verejným životom a súkromnými životmi nie sú pevné, ale naopak posúvajú sa a menia v čase a priestore, pričom tieto posuny úzko súvisia s naším chápaním vzťahu medzi politikou a morálkou, politikou a etikou.

V našom sociokultúrnom prostredí, podobne ako v celej západnej kultúre a myslení, dominuje dualistické chápanie vzťahu medzi politikou a etikou. Politiku a morálku oddeľuje fiktívna hranica. Politika predstavuje priestor mimo morálneho diskurzu, akýsi non-morálny svet, v ktorom sa hovoriť o morálke, trvať na dodržiavaní etických princípov či zastávať morálne postoje považuje za neracionálne, absurdné, za prejav naivity alebo šialenstva. Naopak, sféra morálky sa idealisticky javí ako zdanlivo imúnna voči moci, ako sterilná či zbavená politických vplyvov a rozhodnutí. Toto konceptuálne oddelenie politiky od morálky a etiky má za dôsledok, že máme ťažkosti s pochopením občianstva ako morálne relevantnej kategórie, ako etickej hodnoty. To nám následne bráni dôsledne kriticky analyzovať predpoklady, ktoré stoja v základoch nášho chápania občianstva, a napokon, aj identifikovať príčiny a faktory, ktoré prispievajú k zlyhávaniu občianskej spoločnosti, nedostatkom a deficitom v uplatňovaní občianstva ako vízie postavenej na slobode, rovnosti a solidarite.

Práve súčasná feministická etika starostlivosti predstavuje jeden z inšpiratívnych spôsobov, ako otázky politiky, moci a morálky chápať ako vzájomne sa podmieňujúce a prepletené. Tým ukazuje aj cestu, ako dosiahnuť politickú zmenu v otázkach, ktoré vnímame ako aktuálne a naliehavé v súvislosti s občianstvom. Filozofka Joan Tronto, jedna z najvýznamnejších predstaviteľiek súčasnej feministickej etiky starostlivosti, zdôrazňuje, že musíme brať vážne politický kontext a vnútorné mocenské vzťahy vnútri morálnych teórií a situácií, pretože tieto podmieňujú akceptovateľnosť morálnych argumentov. Je to práve politická realita, ktorá ovplyvňuje to, ako vážne budú brané argumenty politickými aktérmi a verejnosťou. Je nutné rozoznávať hranice, ktoré formujú morálky. Široko akceptované sociálne hodnoty konštituuju kontext, v ktorom interpretujeme všetky morálne argumenty. Niektoré idey fungujú ako hranice vylučujúce niektoré morálne idey z uvažovania.¹ Aby sme teda dokázali brať morálku a jej argumenty vážne, potrebujeme o oboch premýšľať kontextuálne ako o vzájomne prepojených oblastiach života.

Výzvy, pred ktorými dnes spoločne ako ľudské bytosti, ale aj ako občianky a občania stojíme, si práve vyžadujú, aby sme uvedené hranice otvorili pre kritické premýšľanie. Súčasný svet, globálne hrozby, ktorým čelíme ako ľudstvo spoločne bez ohľadu na hranice národných štátov – klimatické zmeny a ich dôsledky v podobe migrácie, sociálnych a vojenských konfliktov, ekonomické a energetické krízy - stále viac ukazujú, že nestačí uvažovať

---

¹ TRONTO, J. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.

o občianstve len ako o politickom termíne, o politickej kategórii a politickej inštitúcii. Otvárajú sa stále intenzívnejšie otázky globálneho občianstva, pre ktoré chápanie občianstva len v rámci právneho statusu a noriem ako dôsledku väzby medzi konkrétnym jednotlivcom a konkrétnym štátom vôbec nie je dostatočné. Udalosti vo vzdialenejšej, ale aj úplne blízkej minulosti, ako aj v našej aktuálnej súčasnosti pred nás naliehavo kladú výzvu, premýšľať o občianstve v súvislosti s ľudskosťou a spolupatričnosťou, a teda z morálnej perspektívy.

Uvedená učebnica sa snaží priniesť alternatívny pohľad na občianstvo, ktorý sa opiera o feministickú kritiku kľúčových kategórií a pojmov spojených s občianstvom, ako sú sloboda, autonómia, rovnosť, univerzálne práva, demokracia, spravodlivosť alebo solidarita. Zároveň objasňuje občianstvo v kontexte etiky starostlivosti, ktorá predstavuje v súčasnosti intenzívne diskutovanú alternatívu aj v priestore samotného feministického myslenia. Autorkiným zámerom je ukázať študentkám a študentom humanitných a spoločenskovedných odborov, ako aj všetkým, ktorí majú starosť o hodnoty späté s demokratickým občianstvom, potenciál feministickej etiky starostlivosti ako analytického, evaluačno-kritického a aplikačného nástroja pre porozumenie a skúmanie pojmu občianstva a praxe občianstva ako starostlivej praxe a praxe starostlivosti o dobrý život v občianskej spoločnosti.

Text učebnice je štruktúrovaný do troch častí. V prvej časti je stručne objasnený pojem občianstva a sú predstavené základné modely chápania občianstva, ako sa formovali v historických, sociálno-kultúrnych a politických súvislostiach. Zároveň sú načrtnuté základné problémové okruhy a otázky, ktoré sú predmetom súčasného teoretického myslenia v kontexte občianstva. Druhá časť sa zameriava na opis a vysvetlenie tematizácie občianstva v rámci feministického myslenia a filozofie. Tretia časť sa sústreďuje na feministickú etiku starostlivosti a spôsob, akým je premýšľané občianstvo v jej kontexte.

Autorka

1 Občianstvo ako politická a ako etická kategória

Výraz **občianska spoločnosť** získal popularitu v humanitných vedách a v európskom politickom diskurze **od 90. rokov 20. storočia** po páde totalitných režimov v strednej a východnej Európe. Zameranie pozornosti na občianstvo v polovici 90. rokov bolo ovplyvnené diverzifikáciou spoločností v západnej Európe, postsocialistickými transformáciami a procesmi demokratizácie, ale aj zintenzívnením rasizmu a novými ozbrojenými konfliktmi v Európe, ktoré vyvolali otázky spravodlivosti a členstva v politických spoločenstvách, a teda potrebu prehodnotiť vzťah medzi jednotlivcami a štátmi.² Snaha o pochopenie týchto problémov viedla k vzniku množstva nových pojmov a slovných spojení týkajúcich sa občianstva, ako napríklad výraz „byť prijatý a cítiť sa vítaný“³, diferencované občianstvo⁴, nadnárodné alebo transnacionálne občianstvo⁵, viacvrstvové občianstvo⁶, globálne občianstvo⁷ a kozmopolitné občianstvo⁸.

Samotný pojem občianstvo je náročné definovať. Už od Aristotela si myslitelia uvedomovali, že neexistuje taká definícia občianstva, na ktorej by sa zhodli. Aj v modernom myslení prevláda presvedčenie, že história občianstva je zložitá a nemožno stanoviť jedinú dominujúcu definíciu. Sformulovať, čo občianstvo znamená izolovane bez odkazu na iné pojmy ako národný štát, občianska spoločnosť⁹ a demokracia, je zložité. To znamená, že pojem

---

² KYMLICKA, W. - NORMAN, W. 1994. Return of the citizen: A survey of recent work on citizenship theory. *Ethics* 104 (2), s. 352-381.

³ PAREKH, B. 2000. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Basingstoke & London: Macmillan, s. 342.

⁴ YOUNG, I.M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University.

⁵ BAUBOCK, R. 1994. *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Edward Elgar Publishing.; FOX, J., 2005. Unpacking 'transnational citizenship'. *Annual Review of Political Science*, 8 (1), s. 171-201.

⁶ YUVAL-DAVIS, N. 1999. The 'multi-layered citizen'. *International feminist journal of politics*, Roč. 1, č. 1, s. 119-136.

⁷ LISTER, R. 1997. *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke.

⁸ BENHABIB et al. 2006. *Another Cosmopolitanism*. Oxford, NY: Oxford University Press. BECK, U. - SZNAIDER, N. 2010. Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: A research agenda. *The British Journal of Sociology* 61 (2010), s. 381-403. (pôvodne publikované v *The British Journal of Sociology* 57 (2006), s. 1-23.

⁹ Dnes sa tento pojem používa vo význame, v akom sa v 60. rokoch 20. storočia hovorilo o *občianskej kultúre*, z ktorej sa žije demokracia. Podľa Heldovej sa v súčasnosti kladie viac dôraz na inštitúcie než na postoje. Pozri HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha, s. 215.

občianstva, rovnako ako akýkoľvek iný pojem, je súčasťou pojmovej siete spoluutvárajúcej na symbolickej rovine realitu konkrétnych historicky situovaných politických, kultúrnych a morálnych sociálnych praxí.

Niet všeobecnej zhody ani v tom, **kedy možno začať hovoriť o občianstve**, resp. o vzťahu, ktorý by bolo možné označiť ako občianstvo. Mnohí trvajú na tom, že občianstvo je predovšetkým moderný fenomén, ktorý nie je starší viac ako dve storočia.

Viacerí teoretici poukazujú na korene občianstva v 6. storočí p. n. l. v **raných mestských štátoch – polis - starovekého Grécka**, v ktorých – snád aj ako reakcia na strach z otroctva, vznikla potreba odlíšiť príslušníkov *polis*¹⁰ od tých, ktorí nimi nie sú. Pred gréckymi časmi bol jednotlivec vo všeobecnosti spojený s kmeňom alebo príbuzenstvom, ako je rozšírená rodina, ale občianstvo predstavovalo nový typ väzby v porovnaní s pokrvnými vzťahmi – **nepríbuzenské puto medzi osobou a štátom**. Polis bola založená na **nomos, vláde zákona**, čo znamenalo, že žiadny človek – bez ohľadu na to, kto to mohol byť – nebol nadradený zákonu a všetci ľudia podliehali rovnakým pravidlám. Každý vodca, ktorý sa postavil nad zákon, bol považovaný za tyrana. V polis teda nachádzame **myšlienku rovnosti pred zákonom**. Zároveň dôležitým aspektom občianstva polis bola **exkluzivita** (vylúčenie z občianstva). Polis označovala tak **politické zhromaždenie (občanov)**, ako aj **celú spoločnosť**, ktorej súčasťou boli aj tí, ktorí neboli jej občanmi s postavením, ktoré k občianstvu prináležalo. **Nerovnosť postavenia** bola široko akceptovaná. Občania mali vyššie postavenie ako neobčania, napríklad ženy, otroci či barbari.¹¹ Účasť na politickom živote bola povinnosťou patriacou k občianstvu a bola teda spojená s každodenným životom jednotlivcov, ktorí boli občanmi.

V **starovekom Ríme** začalo občianstvo nadobúdať viac charakter **vzťahu založeného na zákone**, s menšou politickou účasťou ako v starovekom Grécku, ale rozšírila sa sféra tých, ktorí boli považovaní za občanov. V **stredovekej Európe** sa občianstvo **primárne stotožňovalo s obchodným a sekulárnym životom v rastúcich mestách** a začalo sa vnímať ako **členstvo vo vznikajúcich národných štátoch**.

---

¹⁰ Polis (gréč.; plurál *poleis*) predstavovala grécky mestský štát v staroveku.

¹¹ Aristoteles vo svojej *Politike* (2009) tvrdil, že rozumové schopnosti žien nie sú dostatočné pre účasť na politickom živote, teda na riadení polis, ktoré bolo spoločnou vecou občanov. Podľa Aristotela je dosiahnutie blaženosti ako najvyššieho dobra možné len prostredníctvom participácie na živote polis, ktorá je však možná len u tých jednotlivcov, ktorí sú schopní cnostného konania, čo pri deficite racionality (neschopnosť rozumového úsudku) nie je možné. Politický život je tak určený pre rozumové, a preto slobodné a navzájom rovné bytosti. Pozri ARISTOTELES. 2009. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 1. kniha.

Napriek odlišnostiam, ktoré historická perspektíva ukazuje, je možné hovoriť **o spoločných prvkoch občianstva. Občianske zväzky presahujú základné príbuzenské väzby**, aby zjednotili ľudí s rôznym genetickým zázemím, to znamená, že občianstvo je viac než len klan alebo rozšírená sieť príbuzenstva. Vo všeobecnosti **občianstvo opisuje vzťah medzi osobou a celkovou politickou entitou**, ako je mestský štát alebo národ, a znamená **členstvo v tomto spoločstve**. Často sa zakladá na nejakej forme vojenskej služby alebo očakávaní budúcej vojenskej služby alebo je ich funkciou. Vo všeobecnosti sa vyznačuje **určitou formou politickej participácie**, hoci rozsah takejto participácie sa môže značne líšiť od minimálnych povinností, ako je hlasovanie, až po aktívnu službu v rôznych inštitúciách vlády.

Občianstvo bolo v priebehu histórie často vnímané ako ideálny stav, úzko spätý so slobodou, dôležitý **status s právnymi aspektmi vrátane práv** a niekedy sa vnímalo ako zväzok práv alebo právo mať práva. Napokon, občianstvo takmer vždy obsahovalo **prvok vylúčenia** v tom zmysle, že občianstvo má svoj význam sčasti vylúčením osôb bez občianstva zo základných práv a výsad.

Moderné občianstvo a konštrukcia človeka a občana

Naše súčasné **chápanie pojmu občana a občianstva sa formovalo v rámci osvietenstva založeného na novovekom filozofickom myslení súbežne s chápaním pojmu človeka a ľudstva**.¹² Vznik modernej Európy je spojený s takými súbormi ideí, ako je **humanizmus, racionalizmus, univerzalizmus a liberalizmus**, z ktorých čerpalo európske osvietenstvo. Osvietenstvo chápalo človeka primárne ako **racionálnu bytosť**, ktorá sa vyznačuje schopnosťou racionálne myslieť a konať na základe vopred premysleného plánu. Myslieť znamená **používať metódu**, pričom vzorom metodického myslenia je matematika a logické usudzovanie podľa jej pravidiel.¹³ Rozum znamenal predovšetkým **univerzálnosť**, ktorá spočíva v schopnosti rozumu, resp. rozumom obdarených bytostí **dohodnúť sa na tom, čo je rozumné. Kritériá racionality sú pre všetkých rovnaké. Ľudskosť je univerzálna**,

---

¹² KOBOVÁ, E. 2011. Feministické je politické: Problémy feministickej politickej teórie. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. (eds.) 2011. *Rodové štúdiá. Súčasná diskusia, problémy a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, s. 283.

¹³ NOVOSÁD, F. 2013. Osvietenstvo: jeho možnosti a obmedzenia. In Novosád, F. – Smreková, D. (eds.). *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, s. 305.

pretože rozum je súčasťou **ľudskej prirodzenosti**, ktorá sa prejavuje v **konaní človeka**, ktoré preto môže byť vystavené **hodnoteniu a preverovaniu univerzálnymi kritériami**.¹⁴

Pojem **univerzálnosť** (**univerzálny**, adj.) je podobne ako všetky pojmy situovaný a podmienený kontextom (symbolickými, najmä jazykovými systémami, v ktorých sa rozvíja). Jeho význam je v kontexte moderného západného myslenia neuchopiteľný bez zohľadnenia jeho pozície v binárnom vzťahu s pojmom **partikulárnosť** (**partikulárny**, adj.). **Univerzálne v zmysle všeobecného stojí v protiklade k partikulárnemu (konkrétne)**. Univerzum ako celok zahŕňa všetko t. j. absolútne, zatiaľ čo partikularita ako čiastočnosť zahŕňa len časť celku.¹⁵ V každom prípade je **všeobecné chápané vo vzťahu ku konkrétne ako nadradené**, pretože sa súdi, že **všeobecné obsahuje, zahŕňa aj konkrétne, zatiaľ čo konkrétne nemôže zastúpiť všeobecné**, pretože ho nezahŕňa a nepokrýva. **Univerzalizmus** je z etického hľadiska chápaný kantovsky¹⁶ ako súhrn pravidiel, noriem a princípov, ktoré sú rovnako aplikovateľné na každého a ktoré by v zásade mali byť uznané a prijaté každou racionálnou osobou. Výhodiskom tejto **univerzálnej aplikovateľnosti** je predpoklad, že ľudia sa síce odlišujú obsahom (svojho konania), ale sú **rovnakí formou svojho konania**. Univerzálnosť človeka a ľudskosti je teda daná totožnosťou/ rovnakosťou formy človeka a ľudskosti.¹⁷

S takto pochopenou racionalitou a na nej založeným univerzalizmom úzko súvisí **nestrannosť a nezaujatosť**, ktorá je ideálom tak pre vznikajúcu modernú vedu založenú na objektivite ako metóde a usilujúcu o objektivitu čiže pravdu ako svoj cieľ, ako aj pre politický život a morálku. Dosiagnúť v poznaní a vedení pravdu v zmysle objektivitu nachádza svoju analógiu v snahe **uskutočňovať politický t. j. verejný život na základe univerzálnych**

---

¹⁴ Tamže.

¹⁵ V silnom význame pojem „univerzálne“ označuje to, čo zahŕňa všetkých alebo celok kolektívne alebo distribučne bez obmedzenia alebo výnimky, a teda je dostupné spravodlivo pre všetkých členov spoločnosti; – je prítomné, vyskytuje sa alebo funguje všade bez ohľadu na podmienky resp. za akýchkoľvek podmienok. V slabom význame pojem „univerzálne“ označuje to, čo zahŕňa veľkú alebo najväčšiu časť (napr. ľudstva, populácie) alebo je komplexne široké a všestranné, alebo prispôsobiteľné rôznym požiadavkám, potrebám.

¹⁶ Jednota rozumu (racionality) podľa Kanta, ktorý je paradigmatickým mysliteľom moderného univerzalizmu, je daná apriórnyimi (danými, vrozenými) nazeracími formami, ktoré prináležia rozumu, a preto objektivne (metodické, racionálne logicky správne) myslenie a poznanie bude nutne identické (totožné) pre všetky subjekty (ľudské bytosti), a teda univerzálne. Blížšie pozri KANT, I. 2001. *Kritika čistého rozumu* Praha: Oikomenh.

¹⁷ Podľa F. Novosáda tento presun pozornosti od obsahu k forme sa završuje v diele I. Kanta, ktorý považuje za možné filozoficky analyzovať výlučne formy našich vzťahov k svetu, teda formu nášho poznania, formu nášho mravného konania, formu účelového uvažovania. Blížšie pozri NOVOSÁD, F. 2013. Osvietenstvo: jeho možnosti a obmedzenia. In Novosád, F. – Smreková, D. (ed.). *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, s. 305 – 306.

pravidiel a noriem. Ako pre vedenie a vedu je takýmto jazykom matematika, tak pre politický život a verejný život sa stáva takouto metódou a cieľom zároveň **právo s jeho vysokou mierou abstraktnosti a všeobecnosti.** Jazyk práva a práv sa tak v moderných spoločnostiach stáva najdôležitejším nástrojom univerzalizácie tak ľudskosti, ako aj občianstva.

Vo všeobecnosti **pod pojmom občianstvo rozumieme členstvo v politickom spoločenstve alebo skupine. Občan je členom politickej komunity, z členstva v ktorej mu vyplývajú tak práva, ako aj povinnosti.** Táto široká definícia je rozoznateľná, s menšími variáciami, v dielach súčasných autorov, ako aj vo vysvetlení pojmu „*citoyen*“ - občan - v *Encyklopédií*¹⁸ (1753), ktorej zostavovateľmi boli filozofi Denis Diderot a Jean d’Alembert a ktorá mala rozhodujúcu úlohu pri rozširovaní ideí osvietenstva.

V najvýznamnejšom dokumente Francúzskej revolúcie v *Deklarácii práv človeka a občana (1789)* – boli ľudské a občianske práva prisúdené človeku (mužovi) v rámci konkrétneho štátneho útvaru – francúzskej republiky. **Chápanie občianstva občana je tak o spojení so štátom,** pretože v ňom sa človek jednotlivec stáva občanom.

Pokiaľ sa oprieme o moderné chápanie občianstva, ako sa vyvíjalo s formovaním modernej západnej spoločnosti¹⁹, tak možno zároveň občianstvo ako uvedené členstvo považovať za **úplnú emancipáciu²⁰ človeka v konkrétnej spoločnosti,** to znamená vo vzťahu k iným ľuďom, inštitúciám a k štátu. Z hľadiska úplnej emancipácie človeka v spoločnosti **ide o akceptovanie jeho prirodzených práv²¹:** práva na život, slobodu a materiálne podmienky na vlastnú existenciu.

---

¹⁸ *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (v doslovnom preklade z franc.: „Encyklopédia alebo Rozumne koncipovaný slovník vied, umení a remesiel“) alebo skrátené *Encyclopédie* („Encyklopédia“) bola publikovaná vo Francúzsku v rokoch 1751 – 1766, neskoršie revízie a dodatky v rokoch 1772, 1777 a 1780.

¹⁹ Občianstvo sa vo všeobecnosti neidentifikuje ako aspekt východnej civilizácie, ale západnej civilizácie. Existuje všeobecný názor, že občianstvo v staroveku bolo jednoduchším vzťahom ako moderné formy občianstva, hoci tento názor bol spochybnený.

²⁰ Emancipácia vo všeobecnosti znamená oslobodiť osobu od predchádzajúceho obmedzenia alebo právneho postihnutia. V širšom meradle sa používa aj pri úsilí o získanie ekonomických a sociálnych práv, politických práv alebo rovnosti, často pre špecificky znevýhodnenú skupinu alebo všeobecnejšie pri diskusiách o mnohých záležitostiach.

²¹ Prirodzené práva sú tie, ktoré nezávisia od zákonov alebo zvykov žiadnej konkrétnej kultúry alebo vlády, a preto sú univerzálne, základné a neodňateľné (nemôžu byť zrušené ľudskými zákonmi, hoci človek môže prísť o ich požívanie svojimi činmi, ako napr. porušovanie cudzích práv). Anglický filozof **John Locke** (1632 – 1704) vo svojom diele *Dve pojednania o vláde* (1689) diskutoval o prirodzených právach, pričom ich identifikoval ako „život, sloboda a majetok (majetok)“ a tvrdil, že takýchto základných práv sa nemožno v spoločenskej zmluve vzdať. Zachovanie prirodzených práv na život,

V kontexte modernej koncepcie občianstva je dominantné **štátne občianstvo**, ktoré je možné určiť ako **vzťah medzi jednotlivcom a štátom**, ktorému je jednotlivec lojálny a má právo na jeho ochranu. Každý štát si určuje podmienky, za ktorých bude uznávať osoby za svojich občanov, a podmienky, za ktorých bude tento štátut odňatý. Uznanie zo strany štátu za občana vo všeobecnosti so sebou nesie uznanie občianskych, politických a sociálnych práv, ktoré nie sú priznané osobám bez občianstva. **Štátne občianstvo je trvalý právny vzťah (zväzok) fyzickej osoby ku konkrétnemu štátu**, najčastejšie štátu, v ktorom fyzická osoba žije, pričom **obsahom tohto vzťahu sú práva a povinnosti stanovené vnútroštátnym právom príslušného štátu**. Osoba, ktorá je predmetom štátneho občianstva, sa nazýva (**štátny**) **občan**.

V moderných demokratických spoločnostiach aj s ohľadom na historickú genézu má občianstvo dva navzájom si konkurujúce významy. Na jednej strane **liberálno-individualistický model**, ktorý zdôrazňuje potreby a oprávnenia a právnu ochranu v podstate pasívnych politických bytostí, a na druhej strane **občiansko-republikánsky model** zdôrazňujúci politickú participáciu a vnímajúci občianstvo ako aktívny vzťah so špecifickými privilégiami a povinnosťami.

Liberalné koncepcie občianstva

Liberálna tradícia, ktorá sa rozvíjala od 17. storočia, chápe občianstvo predovšetkým ako právne postavenie: politická sloboda je dôležitá ako prostriedok na ochranu individuálnych slobôd pred zasahovaním inými jednotlivcami alebo samotnými orgánmi. Ale občania uplatňujú tieto slobody predovšetkým vo svete súkromných združení a spojení, väzieb, a nie v politickej oblasti.

Pôvod liberálneho modelu siaha k Rímskej ríši a rano-moderným úvahám o rímskom práve.²² Rozšírenie impéria viedlo k rozšíreniu občianskych práv na dobyté národy, čím sa zásadne zmenil význam konceptu. Občianstvo znamenalo byť chránený zákonom, a nie sa podieľať na jeho formulovaní alebo vykonávaní. Stala sa dôležitou, ale príležitostnou identitou, skôr právnym postavením než skutočnosťou každodenného života.²³ Dôraz je tu, samozrejme,

---

slobodu a majetok sa považovalo za ospravedlnenie vzbury voči vláde. Pozri LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.

²² WALZER, M. 1989. Citizenship. In BALL, T. – FARR, J. – HNASON, R. L. (eds.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-219, (s. 211).

²³ WALZER, M. 1989. Citizenship. In BALL, T. – FARR, J. – HNASON, R. L. (eds.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-219, (s. 215).

prvý rozmer: občianstvo sa v prvom rade chápe ako právne postavenie, a nie ako politický úrad. Teraz označuje členstvo v spoločenstve spoločného alebo spoločného práva, ktoré môže alebo nemusí byť totožné s územným spoločenstvom.²⁴ Rímska skúsenosť ukazuje, že právny rozmer občianstva je potenciálne inkluzívny a vo svojej rozšíriteľnosti neurčitý. Liberálny model spočíva teda v dôraze na práva, ktoré si môžu občania voči politickému spoločenstvu nárokovať.

Podľa Walzera²⁵ je občianstvo v liberálnom chápaní statusom, nárokom, právom alebo súborom práv, ktoré osoba pasívne užíva.

Liberálno-individualistická alebo niekedy liberálna koncepcia občianstva naznačuje, že občania by mali mať oprávnenia nevyhnutné pre **ľudskú dôstojnosť**. Predpokladá, že ľudia konajú za účelom osvieteneho (rozumom zváženého) vlastného záujmu. Podľa tohto pohľadu sú **občania suverénne, morálne autonómne bytosti s povinnosťami platiť dane, dodržiavať zákony, schopné zapájať sa do obchodných transakcií a brániť národ, ak je napadnutý, ale sú v podstate politicky pasívne, keďže ich hlavným zameraním je ekonomický rast a prosperita**. Táto idea sa sformovala v priebehu 17. a 18. storočia (**John Locke, Adam Smith, Jeremy Bentham**) a neskôr sa stala dominantnou. Z tejto perspektívy **štát existuje v prospech občanov a má povinnosť rešpektovať a chrániť práva občanov, vrátane občianskych práv a politických práv**. Neskôr sa súčasťou povinností štátu stali aj sociálne práva.²⁶

Pre liberálne koncepcie občianstva je východiskom **ontologický individualizmus**, v súlade s ktorým **ľudia ako racionálne, slobodné a autonómne bytosti nie sú navzájom na sebe nijako závislé**. Táto predstava ľudských bytostí ako atomizovaných jednotlivcov bez vzťahov je spätá s **predstavou slobody ako absolútnej nezávislosti**. **Autonómia tohto jedinca sa chápe ako sebestačnosť (autarkia)**. Vzťahy sa chápu ako ohrozenie pre nezávislosť jednotlivca. Nezávislí jednotlivci si vytvárajú sociálne vzťahy a formulujú vzájomné dohody na základe svojej **slobodnej voľby**, pričom voľba a rozhodnutie autonómneho jedinca sa chápe ako nepodmienené a neovplyvnené ničím a nikým iným než

---

²⁴ POCOCK, J. 1995 [1992]. The Ideal of Citizenship since Classical Times. In Beiner, R. (ed.): *Theorizing Citizenship*, Albany: State University of New York Press, s. 29–53, (s. 37).

²⁵ WALZER, M. 1989. Citizenship. In BALL, T. – FARR, J. – HNASON, R. L. (eds.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-219, (s. 216).

²⁶ POZRI MARSHALL, T. H. 1950. *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.

sebou samým. Len takýto jednotlivec je chápaný ako racionálna bytosť. Za svoju voľbu, výber, rozhodnutie nesie potom aj **individuálnu zodpovednosť**. Len takáto voľba je prejavom slobodného nezávislého jedinca, ktorý môže byť plnohodnotným členom politického a morálneho spoločenstva občanov. Vzťahy medzi osobami, ktoré sú dospelými jedincami, sú chápané ako **zmluvné vzťahy** medzi slobodnými jednotlivcami na základe ich **slobodného autonómneho rozhodnutia a voľby**. V liberálnych koncepciách občianstva teda dominuje **zmluvný (kontraktualistický) model sociálnych vzťahov**.²⁷

Liberálno-individualistická koncepcia občianstva sa obáva akéhokoľvek obmedzenia postavenia jednotlivca zo strany vlády. Sloboda pochopená ako absolútna nezávislosť je potom redukovane vnímaná najmä ako **negatívna sloboda**, teda **sloboda od zasahovania zvonka, zo strany štátu alebo iných jednotlivcov a inštitúcií, do priestoru súkromnej sféry**. Človek je chápaný najmä ako *homo economicus*, ktorého cieľom je výroba materiálnych vecí a ekonomická prosperita a životaschopnosť.²⁸ Spoločnosť je vnímaná ako „trhovo založené združenie súťaživých jednotlivcov“. **Konzervativizmus liberálno-individualistickej koncepcie občianstva súvisí s jej dôrazom na ochranu súkromných záujmov občanov a na individuálnu zodpovednosť**, keď sa očakáva, že súkromné osoby sa majú spoliehať samé na seba. Táto formulácia občianstva bola do istej miery vyjadrená vo filozofii Johna Rawlsa (1971)²⁹, ktorý tvrdí, že každý človek v spoločnosti má „rovnaké právo na plne adekvátnu schému rovnakých základných práv a slobôd“ a že spoločnosť má povinnosť snažiť sa prospieť „najmenej zvýhodneným členom spoločnosti“. Toto chápanie občianstva bolo podrobené kritike. Je totiž málo pravdepodobné, že by sa ekonomický človek/ *homo economicus* zapojil do občianskych aktivít, aby bol skutočným občanom, keďže je príliš zameraný na materiálne účely, zisk a svoje súkromné záujmy.

---

²⁷ Pozri HOBBS, T. 2010. *Leviathan*. Praha: Oikomenh.; LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda; ROUSSEAU, J. J. 2010. *O spoločenskej zmluve*. Bratislava: Kalligram. V 20. storočí kontraktualistické (zmluvné) koncepcie vzniku štátu presadzoval najmä J. Rawls. Bližšie pozri RAWLS, J. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford University Press.

²⁸ V dobe vzniku kapitalizmu a rozvoja moderného štátu Hegel rozpoznal sféru, ktorá sa nachádza medzi oblasťou rodiny a politiky, a označil ju ako občiansku spoločnosť. Bližšie pozri HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia.

²⁹ Pozri RAWLS, J. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Republikánske koncepcie občianstva

Zdroje republikánskeho modelu možno nájsť v spisoch autorov ako Aristoteles, Tacitus, Cicero, Machiavelli, Rousseau a v rôznych historických skúsenostiach: od aténskej demokracie a republikánskeho Ríma až po talianske mestské štáty a robotnícke rady.

Kľúčovým princípom republikánskeho modelu je **občianska samospráva**, stelesnená v klasických inštitúciách a praktikách, ako je rotácia úradov, ktorá podporuje Aristotelovu charakteristiku občana ako človeka schopného vládnuť a byť ovládaný. **Občania** sú v prvom rade tí, ktorí sa zúčastňujú na zastávaní úradu, čiže **podieľajú sa na vládnutí**.³⁰ Občianska samospráva je tiež jadrom Rousseauovho projektu v *Contract Social*³¹: občania sú spoluautormi zákonov prostredníctvom **všeobecnej vôle** (*volonté generale*), ktorá robí občanov slobodnými a zákony legitímnymi. **Aktívna účasť na procesoch uvažovania a rozhodovania** zabezpečuje, že jednotlivci sú občanmi, nie poddanými. **Republikánsky model** v podstate zdôrazňuje druhý rozmer občianstva, **dimenziu politického konania/ aktivity/ činnosti**. V tomto prípade sa občianstvo chápe ako zodpovednosť občanok a občanov voči spoločenstvu. Podľa Walzera je občianstvo v republikánskom chápaní úradom, zodpovednosťou, bremenom, ktorého sa osoba hrdó ujíma.³²

Občiansko-republikánska alebo niekedy klasická či občiansko-humanistická koncepcia občianstva zdôrazňuje **politickú (sociálnu) povahu človeka**³³ a chápe občianstvo ako aktívny proces, nie pasívny stav alebo právny status. Obavy z perspektívy tejto koncepcie občianstva vyvolávajú možné zásahy vlády a štátu do obľúbených miest na vykonávanie občianstva vo verejnej sfére. Občianstvo z tohto hľadiska spočíva v aktivite a angažovanosti v otázkach vládnutia. Ideálny občan je ten, kto prejavuje „dobré občianske správanie“. Slobodní občania a republikánska vláda sú „vzájomne prepojení.“ Občianstvo spočíva v záväzku k „povinnosti a občianskej cnosti“.

Ide teda o konkurenčnú víziu, podľa ktorej má byť demokratické občianstvo založené na „**kultúre participácie**“. Zdôrazňuje **dôležitosť aktívnej praxe občianstva** a hľadania

³⁰ Pozri ARISTOTELES. 2009. *Politika*. Bratislava: Kalligram.

³¹ Pozri ROUSSEAU, J. J. 2010. *O spoločenskej zmluve*. Bratislava: Kalligram.

³² Pozri WALZER, M. 1989. Citizenship. In BALL, T. – FARR, J. – HNASON, R. L. (eds.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-219, s. 216.

³³ Opiera sa o Aristotelovu definíciu človeka ako *zoon politikon*, čo znamená spoločenská bytosť, bytosť žijúca a utvárajúca sa v polis (politické spoločenstvo, spoločenstvo sociálnych bytostí).

spôsobov, ako ju uskutočňovať. Všeobecným problémom tejto koncepcie je skutočnosť, že niektorí ľudia zanedbávajú základné občianske povinnosti a nie všetci sa chcú angažovať a participovať na vládnutí a rozhodovaní, a teda nie sú zodpovední za spoločné záležitosti. Podobne ako liberálny model aj republikánsky pohľad na občianstvo **odmieta zasahovanie a obmedzovanie súkromného priestoru**, avšak jeho najväčšie obavy sa týkajú toho, že vláda bude zasahovať do populárnych miest na vykonávanie občianstva vo verejnej sfére, než aby obmedzila alebo zmenšila konkrétne občianske práva. Uvedená koncepcia občianstva sa preto niekedy označuje aj ako „aktívne a verejné občianstvo“.

V súčasnosti sa ako východiskový bod pre diskusie o občianstve používa **koncepcia britského sociológa T. H. Marshalla**.

Marshall vo svojej práci *Citizenship and Social Class* (1950) tvrdil, že všetci, ktorí majú štátne občianstvo, sú si rovní, pokiaľ ide o práva a povinnosti.

*„Občianstvo je status udelený tým, ktorí sú plnohodnotnými členmi komunity. Všetci, ktorí majú status občana, sú si rovní, pokiaľ ide o práva a povinnosti, ktoré status poskytuje“*³⁴

Marshallova koncepcia občianstva pokračuje v **línií liberálneho a univerzalistického chápania občianstva**. Táto koncepcia bola prijatá ako schéma uplatňujúca sa aj v iných štátoch, pričom je chápaná ako kritérium, na základe ktorého je možné hodnotiť pokrok v rozvoji občianstva. Jednotlivci najskôr (v 18. storočí) získavajú **občianske práva** (osobnú slobodu, slobodu prejavu, myslenia a vierovyznania, právo vlastniť, uzatvárať zmluvy a právo na spravodlivosť), ktoré sa ďalej rozširujú o **práva politické** (právo podieľať sa na výkone politickej moci, t. j. právo voliť a byť volený do politických orgánov, a napokon **sociálne práva** v 20. storočí (právo na primerané množstvo ekonomického blahobytu a bezpečnosti, právo na podiel na sociálnom dedičstve, právo na dôstojný život primeraný normám spoločnosti).³⁵

Možno tu teda hovoriť o **troch úrovniach občianstva – občianskej/ základnej ľudsko-právnej, politickej a sociálnej**, pričom plné občianstvo zahŕňa občianske, politické a sociálne občianstvo.

---

³⁴ MARSHALL, T. H. 1950. *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 28–9.

³⁵ MARSHALL, T. H. 1950. *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 15 – 16.

V čase vzniku svojej práce bol Marshall priekopníkom, pokiaľ ide o jeho pokrokový postoj a dôraz na sociálne triedne nerovnosti z hľadiska občianstva. Zasadzoval sa za poskytovanie verejných statkov na uspokojenie vzdelávacích, zdravotných a iných potrieb, ktoré nie sú zabezpečené trhom. Jeho názory na sociálnu inklúziu však vychádzali z predstavy manžela-živiteľa a manželky v domácnosti s niekoľkými deťmi, a teda zotrval pri dichotomickom chápaní verejnej a privátnej sféry. Bol presvedčený, že občianske práva sa udeľujú len tým, ktorí prevezmú povinnosť pracovať vo verejnom priestore s cieľom prispieť k verejnému blahu.³⁶ Jeho pohľad na občianstvo vychádzal z tradičného patriarchálneho pohľadu na občianstvo, ktorý považuje prínos mužov pre spoločnosť za hodnotnejší. Tento predpoklad bol formulovaný v kontexte, v ktorom mali muži väčší prístup k platenej práci počas 50. rokov 20. storočia, keď Marshall napísal svoju prácu. Cení si neplatenú prácu žien, najmä v súkromných priestoroch rodiny a domova, v ich úlohe opatrovateľky závislých osôb, ale nespájal výkon tejto starostlivosti s občianstvom. Ontologicky preto **redukoval ľudské bytosti na pracujúce osoby** a pracovnú etiku (definovanú z perspektívy platenej práce) **za určujúcu hodnotu človeka z hľadiska občianstva**. Pracovná etika vylučuje neplatenú prácu ako hodnotnú prácu a tvrdí, že tvrdá práca bude odmenená. Jeho pohľad je založený na **metodologickom individualizme**, podľa ktorého hodnota človeka závisí od toho, ako tvrdo na sebe dokáže pracovať vo verejnej sfére. Táto perspektíva vylučuje vzájomnú závislosť, spoluprácu a sociálne zdieľanie ako platné a žiaduce praktiky v spoločnosti. Tento pohľad možno považovať za dekontextualizovaný a ahistorický, pretože zakrýva systematické privilegovanie a utláčanie občanov, aké sa pozoruje pri rasizme alebo rodovej diskriminácii.³⁷ Feministické autorky kritizovali Marshallovu koncepciu nielen preto, že ženy a závislé osoby (ako sú dojčatá, deti, starší ľudia a ľudia so zdravotným postihnutím) boli vylúčené z občianstva³⁸, ale aj kvôli morálnym predpokladom, na ktorých stáli Marshallove názory. Marshallova koncepcia občianstva ignorovala realitu, v ktorej boli občianske práva distribuované nerovným spôsobom na základe rodovej a pohlavnej odlišnosti, triednych, rasových a etnických rozdielov. Subjektov, ktoré sa len postupne v priebehu histórie dostávali

---

³⁶ LISTER, R. 2003 [1997] *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke.

³⁷ BOZALEK, V. – CAROLISSEN, R. The potential of critical feminist citizenship frameworks for citizenship and social justice in higher education. *Perspectives in Education*, Volume 30(4), December 2012 Dostupné z: [The_potential_of_critical_feminist_citiz](#) – kópia.pdf

³⁸ KITTAY, E.F. 2001. A Feminist Public Ethic of Care Meets the New Communitarian Family Policy. *Ethics* 111 (April 2001), s. 523-547; KITTAY, E.F. 2002. When Caring Is Just and Justice Is Caring: Justice and Mental Retardation In Kittay, E.F. and Feder, E.K. (eds.) *The Subject of Care. Feminist Perspectives on Dependency*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, s. 257–276.; NUSSBAUM, M. 2006. *Hiding from Humanity*. Princeton University Press.

k občianskym, politickým a sociálnym právam, a to najmä vďaka intenzívnym sociálnym zápasom o svoje uznanie ako občanok a občanov, bolo mnoho, a to aj v britskej histórii, z ktorej pri tvorbe svojej koncepcie Marshall abstrahoval. Z občianskych práv boli od ich zrodu vylúčené viaceré skupiny ľudí – ženy, nemajetní, obyvatelia odlišnej farby pleti, rasy a etnicity. Vylúčenie z občianstva sa dialo a deje buď v rámci národného štátu alebo nad rámec hraníc národných štátov vo vzťahu k ľuďom, ktorá neprináležia k žiadnemu národnému štátu a ktorí žijú v exteritoriálnom rámci ako migranti alebo cudzinci bez príslušnosti k národnému štátu. Podobne Marshallov koncept sociálneho občianstva bol predmetom kritiky kvôli tomu, že idealizoval realitu, v ktorej na sociálnom občianstve participujú len zdraví bieli muži.

Kritika univerzalistických koncepcií občianstva a diferencalistické koncepcie občianstva

Univerzalistický model občianstva bol vystavený tvrdej kritike na konci 80. rokov 20. storočia, keď sa pozornosť teoretického skúmania zamerala na **morálny a kultúrny pluralizmus súčasných liberálnych spoločností**. Jednou z jeho najvýznamnejších kritičiek bola filozofka **Iris Marion Young** (1949 – 2006), ktorá poukazovala na skutočnosť, že rozšírenie občianskych práv na skupiny, ktoré boli predtým vylúčené, najmä v prípade Afroameričanov a žien, sa nepremietlo do rovnosti a úplnej integrácie.³⁹ To viedlo k prehĺbeniu skepticizmu v otázke možnosti univerzalistického modelu občianstva založeného na jednotnom právnom statuse prispieť k občianskej integrácii a plnohodnotnému občianstvu všetkých, najmä marginalizovaných jednotlivcov a sociálnych skupín.

Kritici poukazovali na to, že **univerzalistické koncepcie občianstva majú za dôsledok vylúčenie (exklúziu)**, ktorého príčinu identifikovali v konceptualizácii rovnosti a diferencie, t. j. odlišnosti. **Univerzalistické chápanie občianstva (najmä v liberálnom modeli občianstva) totiž vyžaduje, aby sa jednotlivci a skupiny vzdali svojich konkrétnych, situovaných perspektív za účelom dosiahnutia spoločného, všeobecného pohľadu, ktorý je nutným predpokladom pre formuláciu zákonov a politík, ktoré sú slepé voči rozdielom v mene ideálu nestrannosti a neutrality.**⁴⁰ Kritické bádanie však ukazovalo, že za pojmom **všeobecného** sa ukrýva konkrétna väčšinová kultúra, konvencie a pohľad väčšiny, ktorá má moc a ktorej perspektíva je dominantná. To znamená, že **snaha o generalizáciu** môže v sebe

---

³⁹ YOUNG, I.M. 1989. Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. *Ethics*, 99, s. 250-274. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/293065> [15.11.2022].

⁴⁰ YOUNG, I.M. 1989. Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. *Ethics*, 99, s. 250-274. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/293065> [15.11.2022].

obsahovať **abstrahovanie len niektorých perspektív a pohľadov**, a teda **ignorovanie iných, odlišných** s následkom **prehlbovania už jestvujúcich nerovností a vytvárania nových nerovností**. Nezhľadňovanie, odmietanie alebo zbavovanie sa partikularity (konkrétosti, konkrétnych špecifik) vedie naopak k aplikovaniu a uplatňovaniu partikulárneho pohľadu konkrétnych jednotlivcov alebo skupín na iné, ktoré sú v znevýhodnenej pozícii. Požiadavka na zabezpečenie nestrannosti prostredníctvom neutrality, neutrálneho pohľadu môže naopak spôsobiť skôr väčšiu nerovnosť. Údajná neutralita inštitúcií je totiž často zamieňaná s ich slepotou a bezohľadnosťou voči implicitným predsudkom a stráneniu voči konkrétnym skupinám a jednotlivcom. Tak sa vychádza v ústrety potrebám niektorých, zatiaľ čo iným pribúdajú bremená a špecifická zaťaž. Snaha o univerzálnu rovnosť bez citlivosti k odlišnostiam a rozdielom, čiže ku kontextu, v ktorom sa o rovnosť usilujeme napríklad uplatňovaním rovnakých pravidiel, tak naopak vedie k väčšej nerovnosti, a je v konečnom dôsledku nespravodlivá.

Kritičky a kritici univerzalizmu pri chápaní občianstva navrhli **alternatívnu koncepciu občianstva založenú na uznaní politickej hodnoty odlišnosti** (kultúrnej, rodovej, triednej, rasovej a inej **diferencie**). To znamená v prvom rade **uznanie pluralitného charakteru demokratickej verejnosti**, zloženej z mnohých perspektív, z ktorých by sa žiadna nemala považovať a priori za legitímnejšiu ako iné perspektívy. Po druhé, znamená to, že aspoň v určitých prípadoch je možné považovať za **odôvodnené rozdielne zaobchádzanie a uznanie osobitných práv menších**.

Súčasná diskusia a chápanie občianstva

Filozofka **Virginia Held** (2015 [2006]) upozorňuje, že súčasná diskusia v politickej a sociálnej teórii sa posunuli od svojho doterajšieho hlavného záujmu, ktorým boli práva a oblasť spravodlivosti a zákona k doposiaľ opomínanej sfére, ktorá leží medzi oblasťou osobného života a medzi oblasťou právnych, politických a exekutívnych záležitostí. Tou oblasťou je **sociálna súdržnosť**, ktorá **utvára nevyhnutné podmienky pre oblasť práva**, dominujúceho politickému, sociálnemu aj morálnemu diskurzu. Avšak je to práve sociálna súdržnosť, ktorá umožňuje existenciu politických inštitúcií, sociálne podmienky, vďaka ktorým môžu demokratické inštitúcie správne fungovať, a to sú všeobecné trendy vývoja, ktoré podporujú ochranu práv a pomáhajú pokroku na ceste k spravodlivosti. To sú teda otázky zmyslu pre občiansku spolupatričnosť, pre kultiváciu občianskych cností a pre to, na čom je

založená **občianska spoločnosť**.⁴¹ V občianskej kultúre hrajú ústrednú rolu postoje, ktoré podporujú aktívnu účasť v rámci politického systému, ale rovnakú funkciu majú aj také nepolitické postoje, ako je **dôvera v iných ľuďoch** a **sociálna angažovanosť všeobecne**.⁴²

Od 90. rokov 20. storočia je možné pozorovať obrovský **nárast záujmu o dovtedy opomínaný koncept občianskej spoločnosti** a jeho možné interpretácie. Objavuje sa nový náhľad, že **občianstvo nie je len stav definovaný určitým súborom práv a povinností, ale tiež identitou, vyjadrením toho, že človek je členom určitého politického spoločenstva**.⁴³

Občianska spoločnosť podľa dnes bežného poňatia zahŕňa postoje, prax a vzťahy, ktorými sa vyznačujú interakcie členov spoločnosti mimo formálny právno-politický rámec.⁴⁴

V súčasnom chápaní občianstva sa preto pozornosť sústreďuje na tri hlavné dimenzie alebo prvky, a to je **právny status, politická participácia a politická identita**.⁴⁵

Prvou dimenziou je občianstvo ako právne postavenie definované občianskymi, politickými a sociálnymi právami. Občanom je právnická osoba, ktorá môže konať v súlade so zákonom a má právo požiadať o ochranu zákona. Nemusi to znamenať, že občan sa zúčastňuje na formulovaní zákona, ani nevyžaduje, aby boli práva medzi občanmi jednotné.

Občianstvo ponímané ako **právny status** zostáva základným kameňom súčasných koncepcií: jeho normatívnym jadrom je zásada, že občania majú požívať rovnaké práva, pričom v súlade s uvedenou zásadou je možné, že za určitých okolností môže rovnaké zohľadňovanie záujmov jednotlivcov oprávnené viesť k rozdielnemu zaobchádzaniu vo vzťahu k občanom zo strany štátu. Táto široká zhoda ponecháva dostatočný priestor na úvahy, debaty a spory v súvislosti s jednotlivosťami, čoho dôkazom sú pokračujúce diskusie o pozitívnych (afirmatívnych) opatreniach a právach menšín.⁴⁶ Takéto diskusie sa stali charakteristickým znakom súčasných liberálnych spoločností. Súčasné debaty v týchto otázkach sa sústreďujú na dosiahnutie

---

⁴¹ HELD, V. 2005. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, s. 213.

⁴² ALMOND, G.A. – VERBA, S. 1965. *Civic culture*. Boston: Little, Brown & Comp., s. 30.

⁴³ KYMLICKA, W. – NORMAN, W. 1994. Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*, 104, 1994, 2, s. 369.

⁴⁴ HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, s. 215.

⁴⁵ COHEN, J. 1999. Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos. *International Sociology*, 14 (3), s. 245–268. KYMLICKA, W. – NORMAN, W. 2000. *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press; KYMLICKA, W. - NORMAN, W. 1994. Return of the citizen: A survey of recent work on citizenship theory. *Ethics* 104 (2), s. 352-381.

⁴⁶ Napríklad kvóty týkajúce sa zastúpenia žien v riadiacich orgánoch inštitúcií a na manažérskych pozíciách.

správnej rovnováhy medzi uznaním rozdielov a potvrdením spoločných princípov, ktoré všetci občania dodržiavajú.

Z perspektívy druhej dimenzie občianstva - politickej participácie - sa o občianoch uvažuje ako o **politických aktéroch**, ktorí sa aktívne zúčastňujú na tvorbe a fungovaní politických inštitúcií spoločnosti.

Otázka politického konania občanov je už dlho ústrednou témou diskusií medzi liberálmi a republikánmi a je to otázka, ktorá **úzko súvisí s demokratickým občianstvom**. Či už **demokraciu** chápeme ako **občiansku samosprávu (republikánska verzia)** alebo ako **schopnosť vykonávať kontrolu nad vládou (liberálna verzia)**, nie je ľahké určiť, **ako a prostredníctvom akých inštitucionálnych mechanizmov môžu občania vykonávať zmysluplnú politickú právomoc v súčasných demokratických spoločnostiach**. Zároveň si demokratické občianstvo vyžaduje rovnosť príležitostí, t. j. rovnosť v možnostiach a podmienkach pre participáciu na politickom živote svojho spoločenstva. **Idea participácie na politickom procese** sa zvyčajne realizuje prostredníctvom „prepracovaných systémov politickej reprezentácie na diaľku“, ako je **zastupiteľská demokracia**, a uskutočňuje sa v „tieni stáleho profesionálneho administratívneho aparátu“. **Z perspektívy zastupiteľskej formy participácie na vládnutí a rozhodovaní sa moderné občianstvo javí ako značne pasívne** – ako cyklické chodenie k volebným urnám. Keďže **vládnutie je činnosť, ktorú občania delegovali na iných** – svojich zástupcov v parlamente alebo v miestnych a regionálnych zastupiteľstvách, tak sa môže zdať, že občianstvo je prekážkou konania, nie podnetom na aktivitu a konanie občanov.

Otázka participácie občanov na rozhodovaní, a teda vládnutí je v komplexných spoločnostiach, ktorých aktivity, vzťahy, spojenia a zodpovednosti presahujú hranice a rámec tradičných národných štátov, ešte zjavnejšia a naberá nové rozmery. Tento problém je

stelesnený v diskusii o **transnacionálnom** alebo **nadnárodnom občianstve**⁴⁷ a tiež **globálnom občianstve**⁴⁸.

Hoci **globálne občianstvo** si možno predstaviť predovšetkým ako právny stav zabezpečujúci množstvo základných ľudských práv, väčšina autorov sa zhoduje v tom, že by nemalo mať striktné právny charakter a musí mať výrazný politický rozmer. Avšak požiadavka identifikovať, aké by mali byť vhodné normatívne štandardy a inštitúcie, ktoré by nás ku globálnemu občianstvu, a tým aj ku **globálnej spravodlivosti** a **globálnej či celoplanetárnej demokracii** priblížili, ostáva stále predmetom diskusií a sporov.

Tretia dimenzia poukazuje na **občianstvo ako na členstvo v politickej komunite**, ktorá poskytuje svojim príslušníkom špecifický **zdroj identity**. Práve táto dimenzia sa javí ako najzložitejšia. Jej chápanie súvisí s identitou, individuálnou aj kolektívnou a sociálnou integráciou. Vzťahuje sa k **subjektívnemu pocitu spolupatričnosti občanov**, niekedy nazývanému "psychologický" rozmer občianstva⁴⁹, ktorý **ovplyvňuje silu kolektívnej identity politického spoločenstva**. Sociálna súdržnosť politického spoločenstva sa posilňuje prejavovaním silného pocitu príslušnosti k rovnakému politickému spoločenstvu dostatočným počtom občanov. Sociálna súdržnosť teda nie je niečo samozrejmé a nemožno ju považovať za súčasť konkrétneho politického spoločenstva automaticky. Je mnoho rôznych faktorov, ktoré sociálnu integritu konkrétneho spoločenstva podporujú, udržujú alebo jej naopak bránia

---

⁴⁷ **Transnacionálne / nadnárodné občianstvo** je politický koncept, ktorý by nanovo definoval tradičné predstavy o občianstve a nahrádzal jedinečnú národnú lojalitu jednotlivca schopnosťou patriť k viacerým národným štátom, čo sa prejavuje v politickej, kultúrnej, sociálnej a ekonomickej oblasti. Na rozdiel od národného občianstva, kde jednotlivci interagujú v takýchto kapacitách s jedným suverénnym štátom, transnacionálne občianstvo prekračuje vopred stanovené územné hranice, aby vytvorilo moderný význam „prináležania“ v čoraz viac globalizovanej spoločnosti.

V súčasnosti rámec národného štátu prekračuje napríklad prináležanie ľudí k transnacionálnej EÚ alebo ich situovanosť a z nej vyplývajúce záväzky vo vzťahu k systému globálnej kapitalistickej produkcie a reprodukcie. Pozri FRASER, N. 2007. *Rozvíjení radikální imaginace: globální přerodělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofía.

⁴⁸ **Globálne občianstvo** je myšlienka, že identita človeka presahuje zemepisné alebo politické hranice a že povinnosti alebo práva sú odvodené od členstva v širšej triede: „ľudstvo“. To neznamená, že takáto osoba sa vzdáva svojej národnosti alebo inej, lokálnejšej identity, ale že takáto identita má „druhé miesto“ za jej členstvom v globálnej komunite. Rozšírená myšlienka vedie k otázkam o stave globálnej spoločnosti vo veku globalizácie. Vo všeobecnom používaní môže mať tento výraz takmer rovnaký význam ako „svetobčan“ alebo kozmopolita, ale má aj ďalšie, špecializované významy v rôznych kontextoch.

⁴⁹ CARENS, J. H. 2000. *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*, Oxford: Oxford University Press, s. 166.

a podkopávajú ju. Sociálnu integráciu – spolupatričnosť či súdržnosť - by sme teda mali skôr považovať za dôležitý cieľ (alebo problém), ktorý je potrebné dosiahnuť a udržať v záujme kvality a sily konkrétneho politického spoločenstva. Politické spoločenstvo, ktoré sa vyznačuje silným pocitom spolupatričnosti, má potenciál ľahšie prekonať krízové situácie a obdobia, vďaka vzájomnej spolupráci a solidarite jej členov. Konkrétnu koncepciu občianstva a konkrétny model a prax občianstva možno teda kriticky skúmať a hodnotiť aj z hľadiska toho, do akej miery prispieva k sociálnej integrácii daného politického spoločenstva.

Otázka identity občanov v súčasných zložitých a vnútorne rôznorodých spoločnostiach ostáva otvorená. Pluralitná povaha súčasných spoločností vedie k zdôrazňovaniu dôležitosti všeobecných právnych a politických princípov (demokracia, ľudské práva, právny štát) na rozdiel od tradičných štátnych znakov, ako je spoločná história a kultúra. Najmä protagonisti **postnacionalistických koncepcií občianstva**, ako je **transnacionálne občianstvo** a **globálne občianstvo**, zdôrazňujú úlohu **demokratickej politickej praxe pri zabezpečovaní sociálnej integrácie**. Zložitosť a rozsah súčasných liberálnych spoločností však často vedie k oslabovaniu významu tejto praxe v živote väčšiny občanov, čo sa napokon odráža v klesajúcej úrovni participácie vo formálnych politických inštitúciách.

Je zrejmé, že vzťahy medzi uvedenými tromi rozmermi občianstva – právnym statusom, politickou participáciou a politickou identitou - sú komplikované a vzájomne sa podmieňujú: práva, ktoré má občan, čiastočne definujú rozsah dostupných politických aktivít a zároveň vysvetľujú, ako môže byť občianstvo zdrojom identity posilnením pocitu sebaúcty občanov⁵⁰. Silná občianska identita môže sama o sebe motivovať občanov, aby sa aktívne zapájali do politického života svojej spoločnosti. Politická participácia a angažovanosť, spoločné aktivity zas môžu podporovať solidaritu, pocit spolupatričnosti a ochotu spolupracovať, čo zas podporuje pocit spoločnej zdieľanej identity príslušníkov konkrétneho politického spoločenstva.

Koncept občianstva obsahuje veľa nevyriešených problémov a napätí, ktoré sa navzájom podmieňujú. Nevyriešená zostáva napríklad otázka, **aká je správna rovnováha medzi povinnosťami a právami**. Ďalšou otázkou je, aká je správna **rovnováha medzi politickým občianstvom a sociálnym občianstvom**. Niektorí teoretici vidia výhody absencie ľudí vo verejných záležitostiach, pretože príliš veľa intenzívnej participácie, napríklad vo forme revolúcie, môže byť podľa nich deštruktívne. Na druhej strane, príliš malá participácia, ako

---

⁵⁰ RAWLS, J. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press., s. 544.

napríklad úplná apatia, môže byť tiež problematická. Diskusie sa vedú o tom, či občianstvo možno vnímať ako osobitný elitný status alebo privilégium na jednej strane, a zároveň, ako realizovať demokratizačný potenciál občianstva a aké sú jeho limity. Pojem občianstva môže však zahŕňať oba spomenuté významy. Občianstvo chápané ako demokratizačná sila sa zameriava na dostupnosť občianstva pre každého a na prístup každého k občianstvu. Občianstvo v zmysle privilégia alebo elitného statusu vyvoláva otázky a debaty o predpokladoch poskytovania občianstva, a to tak vo vnútri národných štátov, ako aj cez hranice na transnacionálnej a globálnej rovine.

V tomto kontexte sa vedú diskusie o **koncepte inkluzívneho alebo demokratického občianstva**, pre ktoré je princíp inklúzie (začlenenia, zahrnutia) predpokladom a súčasťou. **Demokratické občianstvo rozširuje ľudské, politické a občianske práva na všetkých obyvateľov bez ohľadu na rasu, náboženstvo, etnickú príslušnosť alebo kultúru. V občianskom štáte, ktorý je založený na koncepte takéhoto občianstva, sú aj cudzinci chránení právnym štátom.** Inklúzia však nebola vždy v centre diskusií o občianstve. Naopak, častejšie občianstvo predstavovalo silný nástroj na vylúčenie osôb na okraji spoločnosti, ako sú vydedenci, nelegálni prisťahovalci a iní. V tomto zmysle občianstvo nebolo len o získaní práv a oprávnení, ale bol to zároveň boj o odmietnutie nárokov na práva tým, ktorí boli pôvodne situovaní mimo jadra občianstva, ako sú migranti a prisťahovalci.

Je však zrejmé, že ak má mať občan v liberálno-demokratickom politickom spoločenstve viac než len status právneho subjektu, je potrebné povedať, v čom toto „viac“ spočíva. Táto otázka predstavuje nielen jednu z kľúčových problémov teórií občianstva, ale predstavuje tiež určenie jedného z kľúčových predpokladov týkajúcich sa samotnej možnosti demokracie v súčasnom svete. Ak je teda slobodná a živá občianska spoločnosť podmienkou úspešného prechodu na demokraciu⁵¹, pričom pod termínom občianska spoločnosť môžeme rozumieť inštitucionalizované štruktúry socializácie, združovania a organizované formy zdieľaného žitého sveta⁵², tak spoločná starostlivosť o demokratické politické spoločenstvo ako živú občiansku spoločnosť založenú na zdieľaných hodnotách bude pre zachovanie a rozvoj demokratickej formy života zásadná.

---

⁵¹ LINZ, J. J. – STEPAN, A. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press.

⁵² COHEN, J. I. – ARATO, A. 1994. *Civil society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press.

Otázky a úlohy na premýšľanie:

1. Identifikujte spoločné znaky občianstva v historickej perspektíve.
2. Charakterizujte moderné poňatie občianstva. Prečo je právo možné považovať za nástroj univerzalizácie občianstva?
3. Čím sa odlišujú liberálne koncepcie občianstva od republikánskych koncepcií občianstva?

2 Občianstvo ako predmet feministického myslenia

Feminizmus je spoločensko-politické hnutie a zároveň ideový, myšlienkový prúd, ktorý sa spája so zápasom žien za rovnoprávnosť, za odstránenie najrozličnejších foriem útlaku a diskriminácie a za transformáciu patriarchálnej⁵³ spoločnosti. Feminizmus označuje všetky snaženia zamerané na prekonanie podriadeného postavenia žien v jeho rozmanitých podobách.⁵⁴ Cieľom feminizmu je vytvoriť taký spoločenský poriadok, ktorý je založený na princípoch **rodovej rovnosti a rodovej spravodlivosti**.⁵⁵

Aj keď názory, ktoré **kritizujú podriadené postavenie žien v spoločnosti a odmietajú mužskú nadvládu**, nájdeme už v antickom filozofickom myslení, ich **systematická reflexia** sa začala až s **nástupom druhej vlny feminizmu**⁵⁶ v **60. rokoch 20. storočia**. Feministické myslenie sa vždy vyvíjalo v spätosti so ženským hnutím a s politickou praxou, v ktorej sa ženské hnutie a jeho aktérky a aktéri usilovali zlepšiť postavenie a situáciu žien. Z tohto hľadiska je **zrod feminizmu spojený so zápasom o občianske a politické práva**, a teda **s formovaním moderného konceptu občianstva**. Ako sme už uviedli, slovník alebo jazyk občianstva závisí od sociálneho a politického kontextu a historických odkazov, v ktorých sa

---

⁵³ Patriarchálna spoločnosť al. patriarchát – manifestácia a inštitucionalizácia mužskej nadvlády nad ženami a deťmi v rodine a rozšírenie tejto nadvlády nad ženami v spoločnosti vôbec. Pozri bližšie LERNER, G. 1986. *The Creation of Patriarchy*. Oxford: Oxford University Press, s.239.

⁵⁴ NAGL-DOCEKAL, H. 2007. *Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy*. Praha: SLON, s. 79.

⁵⁵ Pojem *rod* (ang. *gender*) - je sociálna charakteristika ženskosti a mužskosti (femininity a maskulinity) podmienená sociálnymi historicko-kultúrnymi podmienkami. Je to súbor vlastností, činností a znakov, ktoré majú svoj pôvod v sociálnom historicko-kultúrnem prostredí, a teda nie sú vrodené, ale variujú v rámci spoločnosti a medzi spoločnosťami. Rod je teda kategória, ktorá napomáha reflexii spôsobu, akým si osvojujeme činnosti, vlastnosti a ďalšie charakteristiky (úpravu zovňajšku, správanie,...) spájané so ženskosťou a mužskosťou, ktoré vyplývajú z výchovy, kultúrnych vzorcov, spoločenských zvyklostí a očakávaní.

⁵⁶ Jedným z najakceptovanejších historických prístupov k feministickému hnutiu a mysleniu je jeho zobrazovanie ako jednotlivých „vln“. Podľa tohto modelu sa obdobie od konca 18. storočia po prvé dekády 20. storočia označuje ako prvá vlna feminizmu, ktorá bola charakteristická rozvojom hnutia žien za občianske a politické práva, a to najmä volebné právo. Za druhú vlnu sa označuje obdobie od konca 60. rokov 20. storočia, ktoré charakterizuje vnútorná diferenciacia feministického myslenia a formovaniu rôznych prúdov feministickej teórie. O tretej vlne sa hovorí v súvislosti s postfeminizmom a rozvojom postmoderného myslenia od konca 80. rokov a v 90. rokoch 20. storočia. V súvislosti s rozvojom digitálnych technológií a nových médií od začiatku 21. storočia, kam sa presúva často aj zápas ženských aktivistických skupín, identifikujú teoretičky a teoretici štvrtú vlnu feminizmu.

rozdvíjali.⁵⁷ Pre porozumenie feministickej perspektívy v skúmaní, presvedčeniach, diskusiách a koncepciách občianstva, potrebujeme obrátiť pozornosť opäť k modernému pojmu občianstva a historickým udalostiam, ktoré ho ovplyvnili.

Moderné chápanie občianstva výrazne podmienili dve historické udalosti – **Americká vojna za nezávislosť** (1775 – 1783) a prijatie **Deklarácie o nezávislosti** v roku 1776 (*Declaration of Independence*) a **Veľká francúzska revolúcia** s jej **Deklaráciou práv človeka a občana** (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*) prijatou v roku 1789. Oba tieto politické dokumenty sú založené na koncepcii prirodzených práv človeka, ktoré sú považované za neodňateľné a prislúchajúce každej ľudskej bytosti. **Francúzska revolúcia** s heslom **slobody, rovnosti a bratstva** a perspektívou **plného a rovného občianstva** inšpirovala individuálne a kolektívne boje generácií feministiek. Avšak už na začiatku zakúšili niektoré v zápase za realizáciu tohto lákavého príslubu, že sloboda a rovnosť nie je pre všetkých. **Olympe de Gouges** (1748 – 1793), francúzska novinárka, dramaticka, revolucionárka a obhajkyňa ľudských práv privítala vypuknutie revolúcie s veľkou nádejou, ale už čoskoro ju vystriedalo rozčarovanie zo samotného hesla revolúcie, v ktorom je medziľudská solidarita vyjadrená slovom bratstvo (*fraternité*), zatiaľ čo sesterstvo (*sororité*) chýba. Aj to bolo predzvesťou toho, že výdobytky revolúcie zostanú vyhradené len mužom. V roku 1791 sa de Gouges stala členkou *Cercle Social*, spoločenstva, ktoré malo za cieľ presadiť rovnosť žien a mužov v politike a legislatíve.⁵⁸ V tom istom roku vydala v Paríži **Deklaráciu práv ženy a občiansky** (*Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne*). Odmietla v nej mužskú nadradenosť a požadovala, aby ženy disponovali takými istými občianskymi právami ako muži vo všetkých sférach, tak súkromnej, ako aj verejnej, vrátane práva vyjadrovať sa k veciam verejným, zastávať úrad, vlastniť majetok, vzdelávať sa a mať rovnakú moc v rámci rodiny ako

---

⁵⁷ TURNER, B. 1992. Outline of a Theory of Citizenship. In C. Mouffe (ed.). *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*, London: Verso, s. 33–63.

⁵⁸ Spolok priateľov pravdy (*Amis de la Vérité*), tiež známy ako Spoločenský klub (francúzsky: Cercle social), bola francúzska revolučná organizácia založená v roku 1790. Vydávali vplyvné revolučné noviny, ktoré sú dôležité pre pochopenie genézy demokratických myšlienok počas Francúzskej revolúcie. Spoločenský klub bol tiež prvou revolučnou skupinou, ktorá sa jasne identifikovala ako kozmopolitná organizácia, čo znamená, že jej ciele presahovali národné hranice francúzskeho štátu. Obrátila sa na učencov z celého sveta a vytvorila polyglotné vydanie ústavy z roku 1791, ktoré malo byť celosvetovo distribuované. Spoločenstvo sa schádzalo v dome obhajkyne ženských práv, **Sophie de Condorcet** (1764 – 1822), ktorej manžel **Nicolas de Condorcet** (1743 – 1794), francúzsky filozof a matematik, bol tiež členom klubu a bol popravený počas jakobínskeho teroru.

muž. Olympe de Gouges bola odsúdená na smrť a popravená pod gilotínou v roku 1793 po tom, čo ostro kritizovala masakry počas revolúcie.

Mary Wolstonecraft (1759 – 1797), anglická spisovateľka, feministka a sociálna reformátorka pôsobiaca vo Veľkej Británii, Írsku a vo Francúzsku svoju esej *Obhajoba práv ženy* (*A Vindication of the Rights of Woman*), ktorá je jedným z prvých diel feministickej filozofie, napísala v roku 1792 a venovala ju francúzskemu ministrovi Talleyrandovi, aby ho presvedčila, že ak ženy ostanú vylúčené z francúzskej ústavy, krajina ostane tyraniou.⁵⁹ Wollstonecraft v *Obhajobe práv ženy* tvrdí, že ženy nie sú od prírody podriadené mužom, ale iba sa tak javia, pretože im nie je dopriate vzdelanie. Navrhuje, aby muži aj ženy boli považovaní za racionálne bytosti a predstavuje si sociálny poriadok, ktorý je založený na rozume. Ženy by mali mať vzdelanie zodpovedajúce ich postaveniu v spoločnosti, pričom načrtáva zmenu tohto postavenia, argumentujúc, že ženy sú pre národ nevyhnutné, pretože vychovávajú deti a preto, lebo môžu byť svojim manželom skôr partnerkami ako len obyčajnými manželkami. Wollstonecraft odmieta názory považujúce ženy za ozdabu spoločnosti alebo majetok, s ktorým sa v manželstve obchoduje, a tvrdí, že ženy sú ľudské bytosti, ktoré si zaslúžia rovnaké základné práva ako muži. Reaguje napríklad na J. -J. Rousseaua, ktorý chcel ženám odoprieť rovnocenné vzdelanie.⁶⁰ Wollstonecraft **zdôvodňovala poskytnutie občianskych práv ženám** jednak podielom žien na univerzálnom rozume, a zároveň vyzdvihovaním špecifických schopností a vlastností žien, teda **argumentovala jednak stratégiou rovnosti v zmysle rovnakosti, ako aj stratégiou rovnocennosti odlišnosti**.⁶¹

Moderné občianstvo formované **humanistickým osvietenským univerzalizmom**, ponúkalo prísľub **rozširujúcej sa inklúzie** opierajúcej sa o **myšlienku a ideál univerzálnosti ľudských práv**, avšak v kontexte vznikajúceho **politického spoločenstva národného štátu zároveň odhaľovalo, aká je jeho partikulárna (konkrétne) realita reštriktívna, odmietajúca a vylučujúca**. Sloboda a rovnosť v politických a občianskych právach sa týkala iba niektorých členov politického spoločenstva – mužov, a ani to nie, pretože len bielych mužov

---

⁵⁹ Pozri SZAPUOVÁ, M. Podoby feminizmu: pohľady do dejín feministického myslenia a ženského hnutia. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. 2011. *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského., s. 98 – 121.

⁶⁰ Rousseau v *Emil alebo O výchove* (2002 [1762]) tvrdí, že ženy by sa mali vzdelávať pre potešenie mužov. Pozri ROUSSEAU, J. – J. 2002. *Emil alebo O výchove*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

⁶¹ Carole Pateman charakterizovala situáciu Mary Wollstonecraftovej ako dilematickú. Bližšie pozri PATEMAN, C. 1989. *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*. Stanford: Stanford university Press., s. 196 – 197.

strednej vrstvy s primeraným majetkom. Ženy, nemajetní muži, prípadne muži odlišnej rasy a etnicity boli z neho vylúčení. Feminizmus tak bol od svojho zrodu procesom rozpoznávania a odhaľovania obmedzení, prekážok a násilia zo strany konkrétnych štátov prostredníctvom konkrétnych konštrukcií občianstva. **Pre feminizmus s jeho trvalou požiadavkou sociálnej zmeny spoločnosti smerom k emancipácii** – teda k oslobodeniu spod nadvlády, čiže k slobode a rovnosti pre všetkých - **má téza občianstva nutne ambivalentný charakter.**

Tento paradox neuniverzálneho univerzalizmu, ktorý univerzálne práva (kantovsky platné vždy a všade a pre všetkých) neaplikuje univerzálne, sa stal viditeľnejším vďaka intenzívnemu kritickému bádaniu v téme občianstva zo strany feministických výskumníčok od 60. rokov 20. storočia (druhá vlna feminizmu) v rôznych oblastiach humanitných a sociálnych vied. Podobne, ako sa koncept občianstva stal kľúčovým v akademickom skúmaní a v sociálnom a politickom diskurze, tak sa otázky rodu a občianstva stali kľúčovými aj pre feministické skúmanie a teórie.⁶² Feministické teórie občianstva sa zaoberali predovšetkým ambivalentnou povahou tohto konceptu, pričom sa zaoberali otázkami rovnosti a rôznosti, resp. diferencie (odlišnosti), inklúzie a vylúčenia, súkromného a verejného, emancipácie a disciplíny, ako aj rozlíšením občianstva, ktoré je presadzované „zhora“ a občianstva presadzovaného „zdola“.⁶³

Zásadná **feministická kritika univerzalizmu západného myslenia**, a teda aj konceptu občianstva, je spojená s odhaľovaním jeho **androcentrizmu**, t. j. jednostrannej a kriticky nerefektovanej orientácie v nastoľovaní otázok, v spôsobe prístupov a v interpretáciách sebachápania a chápania sveta mužským rodom. To, čo sa často považovalo a vydávalo za všeobecne ľudské, bol v skutočnosti obraz, ktorý bol vytvorený len z jednej – a to mužskej perspektívy, ktorá sa považovala za určujúcu.⁶⁴ Z. Kiczková (2011) upozorňuje na to, že **v pojmovej štruktúre moderného myslenia sú pojmy – ľudské, objektívne, pravda – vzájomne previazané so všeobecným, univerzálnym.** V súvislosti s androcentrismom moderného konceptu občianstva to znamená, že špecifické (partikulárne) „mužské“ je

---

⁶² Bližšie pozri LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist Perspectives* Basingstoke: Macmillan; BUSSEMAKER, J. – VOET, R. (eds.). 1998. *Participation, Citizenship and Gender: Contributions from the Netherlands*. London: Routledge.

⁶³ HERNES, H. M. 1987. *Women and the welfare state: the transition from private to public dependence*. London: Routledge.; PATEMAN, C. 1988. *Sexual contract*. Stanford University Press; PATEMAN, C. 2000. *Sexuálna zmluva*. Bratislava: Aspekt.; SIIM, B. - SQUIRES, J. 2008. *Contesting Citizenship*. London: Routledge.

⁶⁴ Pozri KLINGER, C. 1998. Dva kroky vpred, jeden vzad – a štvrtý ponad ne. In *Aspekt*, č. 1.s. 5.

implicitne alebo explicitne stotožňované so všeobecným, s človekom vôbec. „Mužské“ je vnímané a postupne etablované ako všeobecne ľudské – predstavujúce a zastupujúce ľudskosť ako takú. Avšak **kritériá toho, čo sa chápe ako nutne (prirodzene) spojené s človekom a každou ľudskou bytosťou a čo je predpokladom a podmienkou toho, aby jej bol priznaný status politickej bytosti, politického aktéra schopného viesť politický (verejný) život, mať priznané (občianske a politické) práva a povinnosti, - racionalita a autonómia** – sú preberané zo (stereotypne) zadefinovanej „mužskej racionality, resp. autonómnosti“, napríklad z racionality zredukovanej na logickosť myslenia alebo z autonómie zredukovanej na sebestačnosť vyjadrenú nezávislosťou, neviazanosťou a absenciou vzťahov. Tento **sociálne, kultúrne, politicky podmienený proces univerzalizácie partikulárneho ľudského**, v tomto prípade mužského, vytvára dojem rodovej neutrality (absencie rodových aspektov ľudskosti), asimiluje konkrétne špecifiká, utvára „človeka vôbec“, nereflektujúc, že ide o **univerzalizáciu maskulínnych predstáv o ľudských bytostiach**.⁶⁵

Neodmysliteľnou súčasťou feministickej kritiky univerzalizmu západného myslenia je jeho dichotomický charakter. Dichotomický štýl uvažovania spočíva v myslení a vnímaní sveta (reality) v binárnych opozíciách, medzi ktorými je hierarchický vzťah: napríklad univerzálne verzus partikulárne, abstraktné verzus konkrétne, racionálne verzus emocionálne, kultúra verzus príroda, muž verzus žena.

Stotožnenie s univerzálnym má významný mocenský aspekt. Ten, kto disponuje univerzálnym, resp. všeobecne ľudským, má súčasne oprávnenie disponovať mocou, a otvára sa mu **možnosť ovládať, kontrolovať, riadiť a uplatňovať vzťahy nadvlády a dominancie nad** tým, čo do všeobecného nepatrí, čo **je iné, odlišné**. Obsadenie všeobecného (a teda aj ľudského) mužským⁶⁶ je príčinou zachovávanía rodovo špecifického systému nadvlády, mocenskej asymetrie medzi mužským a ženským.⁶⁷ Tieto vzťahy nerovnosti medzi mužmi a ženami charakterizujú rodovo nespravodlivý sociálny poriadok, rodovo nespravodlivú spoločnosť a označujú sa ako **patriarchát**.⁶⁸ Feministická teória teda chápe **moc ako neustále prítomnú v sociálnych vzťahoch na všetkých úrovniach** od interpersonálnych vzťahov cez vzťahy medzi skupinami, kolektívami a komunitami až po globálnu rovinu inštitucionálnych

---

⁶⁵ Pozri KICZKOVÁ, Z. 2011. Rod vo feministickom diskurze. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. (eds.) 2011. *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 32 – 52.

⁶⁶ Mužským v zmysle „maskulínnym“.

⁶⁷ Pozri KICZKOVÁ, Z. 2011. Rod vo feministickom diskurze. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. (eds.) 2011. *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 39.

⁶⁸ Bližšie pozri LERNER, G. 1986. *The Creation of Patriarchy*. Oxford: Oxford University Press.

vzťahov. Jej skúmanie sa zameriava na to, ako premyslieť a transformovať mocenské praxe tak, aby mocenské vzťahy nadvlád boli minimalizované.⁶⁹

Z perspektívy občianstva samotná univerzalizácia konštruujúca občianstvo je vždy nutne výsledkom pôsobenia mocenských vzťahov v konkrétnom sociokultúrnom a historicko-politickom kontexte. **Problémom je taká univerzalizácia občianstva, pri ktorej absenteje kritická reflexia jeho kontextuálnej povahy.** Táto by umožňovala identifikovať a porozumieť hierarchickým vzťahom a štruktúrnym nerovnostiam, ktoré konkrétna univerzalizácia občianstva produkuje a reprodukuje v procese generalizovania (zovšeobecňovania), teda tvorby, formovania a konštruovania subjektov politiky, čiže aj politického subjektu, ktorým sú ženy. Na pôde feministického myslenia a teórie sa dôraz preto kladie na **situovanosť pojmu občianstva v historickom kontexte.** Kontextuálna povaha pojmu občianstva znamená, že jeho obsah je podmienený normatívnou sociokultúrnou prostredia, v ktorom sa rozvíja.⁷⁰ Kritická reflexia kontextuálnej povahy občianstva bude potom spočívať v identifikácii a porozumení toho, ako konkrétne normy, princípy a štruktúry občianstva situovaného v konkrétnom čase a priestore formujú, podporujú a reprodukovujú a uchovávajú vzťahy nerovnosti, vylúčenia, marginalizácie, a zároveň privilegii a benefitov, teda vzťahy a štruktúry nerovnosti zakladajúce nespravodlivé občianstvo.

Ak teda **občianstvo** funguje jednak ako **analytický**, a zároveň aj ako **normatívny koncept**, tak ako analytický koncept slúži na identifikovanie a porozumenie konkrétnej reality dotknutých aktérov vo vzťahu ku konkrétnemu politickému spoločenstvu, a ako normatívny nástroj umožňuje vyjadriť a teoretizovať požiadavky na sociálne, politické, ekonomické a kultúrne zmeny a kritizovať praktiky a skúsenosti marginalizácie, zneuznania a útlaku, ktoré podmieňujú konkrétne životy žien.

Feministická kritika klasických koncepcií občianstva sa sústredila na viaceré predpoklady stojace v základoch politického, sociálneho a morálneho myslenia

---

⁶⁹ Feministická politická teória sa tu inšpirovala francúzskym postštrukturalistickým filozofom M. Foucaultom a jeho chápaním moci ako produktívnej sily podieľajúcej sa na formovaní sociálneho poriadku a jeho zmien Pozri FOUCAULT, M. 1999. *Dejiny sexuality 1.: Víťe k vědení*. Praha: Herrmann a synové; FOUCAULT, M. 2000. Etika starostlivosti o seba samého ako prax slobody. In FOUCAULT, M. *Moc, subjekt a sexualita: výber z článkov a rozhovorov publikovaných v rokoch 1980 – 1988*. Bratislava: Kalligram, s. 151.

⁷⁰ TURNER, B. 1992. Outline of a Theory of Citizenship. In C. Mouffe (ed.). *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*, London: Verso, s. 33–63.

v euroamerickom kontexte. **Jednou z najvýznamnejších tém feministickej kritiky** sa stal **abstraktný individualizmus**, o ktorý sa opierajú viaceré vplyvné liberálne politické teórie a ich chápanie autonómie jednotlivca. M. Friedman (1989) podrobila koncept individualizmu intenzívnej kritike, keď upozornila na to, že ontologický individualizmus, ktorý stojí v základoch liberálnych politických koncepcií, vníma individuálne ľudské bytosti ako sociálne atómy. Ak sú západné myslenie a morálka pevne ukotvené v individualistických konštruktoch, ako sú konzekvencie (dôsledky), práva a princípy, tak to ovplyvňuje aj naše chápanie pojmu občianstva, a teda to, čo očakávame od seba navzájom ako občania a od našich vlád. To definuje naše naratívy dobrého a zlého z perspektívy občianstva. Ak individualizmus popiera, že identita a povaha ľudských bytostí ako jednotlivcov je výsledkom ich situovanosti v komunitách, ktorých sú súčasťou, ako aj sociálnych vzťahov, tak za tieto vzťahy nenesú zodpovednosť. Podľa individualistickej koncepcie ľudské bytosti tvoria komunity bez toho, aby ich spájali akékoľvek sociálne putá. Jednotlivci utvárajú komunity kvôli konkurencii a konfliktom medzi ich členmi. Friedman spolu s mnohými ďalšími teoretikmi a teoretikmi naopak rozpracovala **teóriu sociálneho ja**, ktorá sa opiera **o relacionistický (vzťahový) koncept autonómie**.⁷¹

Od 70. rokov 20. storočia feministické teoretičky ostro kritizovali **spoločný predpoklad republikánskeho a liberálneho modelu občianstva o prísnom oddelení súkromnej a verejnej sféry**. Ich kritika dala impulz k rozvoju alternatívnych koncepcií politiky a občianstva. Ako jedna z prvých nastolila otázku občianstva žien v moderných demokraciách politická filozofka **Carole Pateman** v prelomovom článku z roku 1985, ktorý sa zaoberal vylúčením žien z aktívneho občianstva a ich špecifickým začlenením ako matiek. Prístup Patemanovej – označovaný ako „patriarchálna hypotéza“ – vysvetľoval vylúčenie žien z demokratického občianstva a ich špecifické začlenenie ako matiek v dôsledku rozdelenia medzi verejným a súkromným sektorom v moderných demokraciách.⁷²

---

⁷¹ Pozri bližšie FRIEDMAN, M. 1989. *Feminism and Modern Friendship: Dislocating the Community*. *Ethics* Roč. 99, č. 2, s. 275-290.; FRIEDMAN, M. 2000. *Autonomy, social disruption, and Women*. In Mackenzie, C. - Stoljar, N. (eds.) 2000. *Relational autonomy: Feminist perspectives on autonomy, agency, and the social self*. New York: Oxford University, s. 35 – 51.; FRIEDMAN, M. 2003. *Autonomy, Gender, Politics*, Oxford: Oxford University Press.

⁷² PATEMAN, C. 1985. *The problem of political obligation: a critique of liberal theory*. Cambridge: Polity in association with Blackwell.

Následne sa rod a občianstvo stali kľúčovými otázkami feministického bádania.⁷³ Jednou z ústredných tém feministického znovu premýšľania občianstva bolo opätovné vytvorenie spojenia medzi sociálnymi právami žien a demokratickým občianstvom, ktoré bolo jedným z odkazov histórie feminizmu.⁷⁴

Príspevky k diskusií „rovnosť verus rôznosť“ vzťahujúce sa k občianstvu zo strany feministických teoretičiek sa zamerali aj na **kritiku dichotómie súkromného a verejného**.⁷⁵ Dichotomické oddelenie súkromnej sféry spojenej so ženami, reprodukciou života a pracovnej sily, intímny osobnými vzťahmi a starostlivosťou v rodine na jednej strane, a verejnej sféry spojenej s mužmi a politickou činnosťou v inštitúciách štátu a občianskej spoločnosti, sa v euroamerickom kontexte udialo v procese vzniku moderných spoločností, teda **občianskej buržoáznej (meštianskej) verejnosti** v 18. a na začiatku 19. storočia.⁷⁶ Toto rozdelenie spoluformovalo dominantný koncept občianstva, ktorému sa ženy museli prispôbiť, pokiaľ chceli dosiahnuť rovnaké práva ako muži.

Vo svojej klasickej formulácii **republikánska koncepcia** vidí **verejnú/ politickú sféru ako oblasť slobody a rovnosti**: práve tam sa slobodní občania, teda muži stretávajú so svojimi rovesníkmi a uvažujú o spoločnom dobre, rozhodujú o tom, čo je spravodlivé alebo nespravodlivé, výhodné alebo škodlivé.⁷⁷ Politický priestor musí byť chránený pred **súkromnou sférou**, definovanou ako **doména nevyhnutnosti a nerovnosti, kde je zabezpečená materiálna reprodukcia polis**. Ženám, spojeným s „prirodzeným svetom“ reprodukcie, je odopierané občianstvo a sú odkázané do domácnosti.

Feministky kritizovali toto strnulé rozdelenie ako mýtické, pretože ako samotné oddelenie, tak aj radikálne nerovné poňatie domácnosti, ktoré bolo jeho východiskom, „boli

---

⁷³ PHILLIPS, A. 1992. Democracy and Difference: Some problems for feminist theory', *The Political Quarterly*, 63 (1), 1992, s. 79–80.; LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist perspectives*. New York: New York University Press.

⁷⁴ LISTER, R. 2003 [1997] *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke.

⁷⁵ Blížšie pozri ELSHTAIN, J. B. 1981. *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton University Press.; WALBY, S. 1994 [1990]. *Theorizing Patriarchy*. Basil Blackwell.

⁷⁶ Pozri HABERMAS, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnostizkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.

⁷⁷ Pozri ARISTOTELES. 2009. *Politika*. Bratislava: Kalligram.

jednoznačne výsledkom politických rozhodnutí prijatých vo verejnej sfére“.⁷⁸ Ak oddelenie verejnej a súkromnej sféry zdanlivo umožnilo občanom, aby sa navzájom angažovali ako rovnocenní, feministky pochybujú, či to bol niekedy ideálny spôsob na dosiahnutie tohto cieľa. Z toho vyplýva otázka Susan Okinovej adresovanej republikánom: „Čo s väčšou pravdepodobnosťou sformuje lepších občanov schopných konať ako seberovní? Je nutné, aby ste sa zaoberali aspoň čiastočne vecami – dokonca aj „všednými“ vecami každodenného života? Alebo aby ste s väčšinou ľudí zaobchádzali ako s vecami?“⁷⁹ Okin argumentuje aj odkazom na J. S. Milla (1806 – 1873), keď tvrdí, že rovnostárska rodina je oveľa úrodnejšou pôdou pre rovnoprávných občanov ako rodina organizovaná ako škola despotizmu. To znamená, že politický priestor nemôže zostať izolovaný od sveta vecí tvoriacich každodenný život a jeho realitu.

Liberálny model dáva prednosť súkromnej sfére. Politická sloboda je chápaná v inštrumentálnych pojmoch: formálne práva jednotlivcov ochraňujú súkromnú sféru pred vonkajšími zásahmi a umožňujú slobodné presadzovanie ich partikulárnych záujmov.⁸⁰

Feministické teoretičky ukázali, že neutrálny jazyk lockovského rovnostárskeho individualizmu⁸¹ skrýva realitu podriadenosti žien: „ženskú sféru“ možno čítať ako „mužské vlastníctvo“, pretože manželky sú opísané ako prirodzene podriadené svojim manželom. Aj tu rozdelenie medzi súkromným a verejným bránilo ženám získať prístup k verejnosti.⁸²

Keďže verejné a súkromné „sú a vždy boli neoddeliteľne spojené“⁸³, výsledkom feministickej kritiky nie je jednoducho vytvoriť inkluzívne modely občianstva tým, že uznáme, že ženy sú jednotlivci, alebo, že aj ony môžu byť občanmi. Skôr **musíme pochopiť, ako zákony a politiky štruktúrujú osobné okolnosti** (napr. zákony vzťahujúce sa na trestné činy

---

⁷⁸ OKIN, S. M. 1992. Women, Equality, and Citizenship, *Queen's Quarterly*, 99 (1), s. 57–72.

⁷⁹ OKIN, S. M. 1992. Women, Equality, and Citizenship, *Queen's Quarterly*, 99 (1) s. 64–65.

⁸⁰ DIETZ, M. G. 1998. [1987]. Context is All: Feminism and Theories of Citizenship. In Phillips, A. (ed.): *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, s. 378–401, (s. 380–381).

⁸¹ Pozri LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.

⁸² PATEMAN, C. 1989. *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*. Stanford: Stanford university Press., s. 196 – 197, (s. 120); DIETZ, M. G. 1998. [1987]. Context is All: Feminism and Theories of Citizenship. In Phillips, A. (ed.): *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, s. 378–401, (s. 380–81); OKIN, S. M. 1991. Gender, the Public, and the Private. In Phillips, A. (ed.): *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, s. 116–142, (s. 118).

⁸³ OKIN, S. M. 1992. Women, Equality, and Citizenship, *Queen's Quarterly*, 99 (1), s. 69.

sexuálneho násillia, na reprodukčné práva, politiky starostlivosti o deti, pridelovanie sociálnych dávok atď.) a ako niektoré „osobné problémy“ majú širší význam a možno ich vyriešiť len prostredníctvom kolektívneho politického konania.⁸⁴

To neznamená, že je rozlíšenie medzi verejným a súkromným irelevantné a uvedené kategórie sa dajú zrušiť. Znamená to však, že **hranice medzi verejným a súkromným by sa mali chápať ako sociálna konštrukcia podliehajúca zmenám a sporom a že ich hierarchické chápanie by malo byť neustále predmetom kritiky a odporu.** Občan je vždy situovaný v sociálnom svete charakterizovanom odlišnosťami medzi rodmi a pohlaviami, triedami, jazykovými, rasovými, etnickými, kultúrnymi a inými odlišnosťami. Akceptovať, že politika nemôže a nemala by byť izolovaná od súkromného/ spoločenského/ ekonomického života, neznamená rozpustiť politické, ale skôr ho oživiť, pretože všetko je politické do tej miery, v akej sa občania rozhodnú urobiť to predmetom politiky. Ruth Lister napríklad navrhuje alternatívnu koncepciu občianstva „priateľskú k ženám“, ktorá prekračuje opozíciu súkromného a verejného, ako aj binaritu závislosti a autonómie a spravodlivosti a starostlivosti.⁸⁵

Debaty o hodnote občianstva pre feminizmus sa dostali do centra pozornosti feministickej politiky a teórie v súvislosti s **otázkou odlišnosti (diferencie)**, ktorá je vlastne **otázkou subjektu feministickej politiky**, a teda aj zápasu o občianske a politické práva pre politický subjekt, ktorým ženy sú. Otázka vzťahujúca sa na **politický subjekt žien** súvisí s otázkou, či pred samotným vyjadrením záujmov a názorov, a teda pred samotným politickým konaním, existuje nejaký koherentný subjekt žien, resp. pojem ženy.⁸⁶ Je to teda **otázka identity žien**, od ktorej určenia závisí, **aké politické stratégie sa používajú v zápase o emancipáciu žien.**

Téma identity resp. téma Ja (*self*, ang.)⁸⁷ patrí vo feministickej filozofii už dlho k najdôležitejším, pretože je kľúčová pre otázky o osobnej identite, tele, spoločensve a agende

---

⁸⁴ PATEMAN, C. 1989. *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*. Stanford: Stanford university Press., s. 196 – 197, (s. 131).

⁸⁵ LISTER, R. 2003 [1997] *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke.; Nira Yuval-Davis a Pnina Werbner nazývajú túto stratégiu prekračovania opozícií „logikou obkľúčenia“. Pozri YUVAL-DAVIS, N. – WERBNER, P. (eds.). 1999. *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books, s. 10.

⁸⁶ KOBOVÁ, L. 2013. Feministická politická filozofia. In Novosád, F. – Smreková, D.(eds.). *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, s. 678.

⁸⁷ Pod identitou chápeme jednotu vnútorného psychologického života človeka a jeho konania, zároveň intenzívny pocit vlastnej totožnosti, ktorý jedinec prežíva so svojou komunitou. V prípade **osobnej**

resp. politických cieľoch a stratégiách na ich dosiahnutie, ktoré musí feminizmus riešiť. Súčasťou osobnej identity je aj **rodová identita**⁸⁸, ktorá vyjadruje to, čo znamená, ak patríme k ženám alebo k mužom, akými charakteristikami sa vyznačujeme, ale aj to, čo sa od nás očakáva, keď sa narodíme s konkrétnym pohlavím. V dejinách boli ženy považované buď za menejcenné verzie mužov, alebo za ich priamy opak, charakterizovaný svojou odlišnosťou od mužov, pričom v oboch prípadoch boli ženy na základe týchto predstáv znevažované.⁸⁹

V kontexte feministického myslenia preto otázka subjektu žien, teda Ja žien, nie je len metafyzickou otázkou filozofie, ale aj etickou, epistemologickou, sociálnou, politickou a morálnou záležitosťou. K dominantným koncepciám rodovej identity možno zaradiť koncepciu *univerzálnej ľudskej identity* sformovanú **humanistickým resp. egalitárskym feminizmom**, potom koncepciu *ženskej identity ako rodovo partikulárnej* (rodovo špecifickej), ktorá vznikla na pôde **feminizmu rodovej diferencie (odlišnosti)**, a napokon *koncepciu dekonštrukcie identity ako predpokladu transformácie akejkol'vek identity* v rámci **postštrukturalistického resp. postmoderného feminizmu**.⁹⁰

Z perspektívy týchto navzájom odlišných koncepcií identity (subjektu) je zrozumiteľná aj odlišnosť jednotlivých stratégií feministickej politiky. V zásade možno rozlíšiť medzi **stratégiou rovnosti v zmysle rovnakosti**, ktorú využívali **liberálno-rovnostárske (liberálno-egalitárske) prístupy** na jednej strane, a **stratégiou rovnosti žien a mužov v ich inakosti (rôznosti)**, ktorá je určujúca pre **feminizmus sociálnej diferencie (odlišnosti)** na druhej strane.

---

identity, t. j. **Ja** ide o vyjadrenie kvalít, ktoré sú vo vzťahu k Ja relatívne stabilné v rôznych situáciách a čase. Súčasťou osobnej identity je aj **rodová identita**.

⁸⁸ Rodová identita je komplexný pojem. Pod pojmom **rodová identita** sa rozumie schopnosť človeka hlboko vnútorne a individuálne pociťovať rod, ktorý môže, ale nemusí, zodpovedať pohlaviu, s ktorým sa človek narodil, pričom sem patrí aj vnímanie vlastného tela a iné rodové prejavy, napríklad obliekanie, rečový prejav a vystupovanie. V kontexte feministického myslenia jestvuje **viacero koncepcií rodovej identity**, medzi ktorými sú najvýznamnejšie perspektíva **humanistického feminizmu**, potom perspektíva **feminizmu rodovej diferencie (odlišnosti)** a **postštrukturalistický feminizmus (postmoderný feminizmus)**. V rámci každej z nich sa problém rodovej identity tematizuje zásadne iným spôsobom. Bližšie pozri BARŠA, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: SLON., s. 16.

⁸⁹ Simone de Beauvoir vyjadrila túto skutočnosť vo svojej knihe *Druhé pohlavie* (1967 [1949]): „*On je Subjekt, on je Absolútno – Ona je to Druhé.*“ Pozri BEAUVOIR, S. 1967 [1949]. *Druhé pohlavie*. Bratislava: Obzor, s. 9 – 10. Byť tým druhým znamená nebyť subjektom, nebyť aktérom – jednoducho byť iba vecou, objektom. Identita žien bola systematicky podriaďovaná alebo dokonca priamo popieraná zaužívanou praxou, postupmi a kultúrnymi stereotypmi.

⁹⁰ Pozri BARŠA, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: SLON; KICZKOVÁ, Z. 2011. Problémy s rodovou identitou. In Kiczková, Z. – Szapová, M. (eds.) *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 53 – 80.

Zástankyne **stratégie rovnosti** – označované ako „univerzalistky“ - **tvrdia, že kategória rodu** (umožňujúca opis rodových špecifik a odlišností) **by nemala byť pre politiku relevantná**. Predstaviťky liberálno-rovnostárskeho prístupu (S. Beauvoir, S. M. Okin) sú presvedčené, že **verejný priestor ako priestor pre politické konanie občanok a občanov má byť rodovo neutrálny**. Svoju pozornosť najmä sústreďujú na kritiku prekážok žien pri vstupe do verejnej sféry, menej ich zaujíma určenie špecifickej identity žien. Spravodlivosť sa snažia dosiahnuť prostredníctvom stratégie rovnosti bez ohľadu na odlišnosti.⁹¹

Feministický prístup založený na akceptovaní sociálnej odlišnosti je niekedy spájaný s maternalizmom a etikou starostlivosti. Jeho protagonistky boli označované ako „diferencialistky“. Za kľúčové považujú dosiahnutie spravodlivosti a **emancipácie zohľadňovaním špecifických rozdielov medzi ženami a mužmi**, a to tak z hľadiska pohlavia, ako aj rodu. Ide o rovnocenný prístup k tomu, čo je odlišné, teda o rovnosť v rôznosti. Stratégia rovnocenného prístupu k odlišnostiam si kladie za cieľ vyzdvihnúť **inakosť žien ako pozitívnu politickú hodnotu**.

Uvedená **dilema rovnakosti a odlišnosti** (ang. *sameness/ difference debate*) predstavovala **v období druhej vlny feminizmu od 70. do 90. rokov druhej polovice 20. storočia** pre feministickú politickú teóriu kľúčovú otázku. **Najvplyvnejšou politickou etikou** v tom období bola jednoznačne univerzalistická **liberálna etika s dominantnými hodnotami rovnosti, spravodlivosti a autonómie**. Tieto hodnoty sa javili v kontexte moderného feminizmu ako úplne samozrejmé a nespochybniteľné, avšak pri ich dôslednej aplikácii na kategóriu pohlavnej odlišnosti sa vynáralo pred feministickou teóriou stále viac otázok a problémov. V 70. rokoch toto napätie vystupovalo ako **konflikt medzi liberálnym a kultúrnym feminizmom**, ktorý však nemal terminologické uchopenie v pojmoch politickej etiky. V 80. rokoch, keď sa začalo intenzívnejšie filozofické skúmanie na pôde akademickej feministickej filozofie, vytvoril sa priestor pre kritickú diskusiu, skúmanie a systematizáciu myšlienok o **špecifickom ženskom hlase** (*feminine voice*, ang.) a **ženskej morálke** (*feminine morality*, ang.).⁹² Vďaka práci **Carol Gilliganovej** (2001 [1982])⁹³ a **Sary Ruddickovej** (1980,

---

⁹¹ Pozri BEAUVOIR, S. 1967. *Druhé pohlavie*. Bratislava: Obzor; OKIN, S. M. 1989. *Justice, gender and the family*. New York: Basic Books.

⁹² Pozri bližšie SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care*. Routledge, s. 38.

⁹³ GILLIGAN, C. 2001. *Jiným hlasem. O rozdiľné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.

1989)⁹⁴ sa sformovala **etika starostlivosti**, ktorá inšpirovala spor medzi etikou starostlivosti a etikou resp. perspektívou spravodlivosti (*care – justice debate*, ang.).

Avšak, ako upozorňuje **Joan Tronto** (1993), pre feminizmus mala táto debata ničivé dôsledky, pretože viedla k nalomeniu dôvery v odlišnosti medzi ženami navzájom, keďže pre dosiahnutie emancipačných cieľov by museli byť teoretické argumenty formulované buď v prospech rovnakosti žien a mužov, resp. v prospech rovnakosti (rovnakej odlišnosti) všetkých žien, čiže homogénnej ženskosti.⁹⁵ Prítomnosť uvedenej debaty o rovnakosti alebo odlišnosti žien vo vzťahu k mužom (ale aj privilegovaných žien vo vzťahu k ženám na okraji, marginalizovaným z dôvodu rasy, etnicity, sexuálnej orientácie, náboženského vyznania a iným faktorom tvoriacim identity) vnútri feministickej teórie súvisel so strategickým problémom získania moci z periférie. Účelom oboch stratégií - logiky rovnakosti (totožnosti) alebo odlišnosti - je totiž presvedčiť mocných v centre, aby sa o moc podelili. Totiž, pre feministickú teóriu, ktorá vyrástla zo snahy ukončiť marginálne (okrajové, periférne, nepodstatné) postavenie žien v spoločnosti, predstava marginality (okrajovosti, periférnosti) implikuje predstavu centra. Otázkou potom je, ako prekonať hranice, rozdelenie medzi tými na okraji, na periférii, a tými v centre. Ako presvedčiť držiteľov moci v centre, aby sa o svoju moc, ktorú im spojenie s centrom a umiestnenie v centre poskytuje, podelili, a umožnili akérom z periférie participovať na moci a jestvujúcich mocenských štruktúrach. Tronto ukazuje, že **v logickom rámci tvorenom z pozície privilegovaných** (v oblasti poznania, rozumenia, hodnotenia) **bezmocní/é majú len dve možnosti: 1. využiť logiku a stratégiu rovnosti** ako rovnakosti a tvrdiť, že majú byť pripustení do centra moci, pretože sú takí istí, také isté resp. rovnaké ako tí, ktorí tam už sú; **2. druhá možnosť spočíva vo využití stratégie odlišnosti** a v tvrdení, že aktérky/ aktéri na periférii moci sú síce odlišní/ odlišné, avšak táto odlišnosť je pre tých, ktorí už pri moci sú, prínosná a hodnotná.⁹⁶ Problémom je, že **takýto postup spojený s esencializmom a substancializmom je slepý k odlišnostiam** medzi ženami (k akýmkoľvek odlišnostiam), a zastiera aj mocenské vzťahy produkujúce a udržiavajúce nerovnosti a nespravodlivosť, takže v konečnom dôsledku je vo vzťahu k emancipácii žien kontraproduktívny.

---

⁹⁴ RUDDICK, S. 1980. Maternal Thinking. In *Feminist Studies*, 1980, 6, 2, s. 342 – 367.; RUDDICK, S. 1989. *Maternal Thinking. Toward a Politics of Peace*. Boston: Beacon Press.

⁹⁵ Pozri TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.

⁹⁶ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 14 – 15.

V konceptuálnych základoch dvoch kľúčových sporov druhej vlny feminizmu - sporu o rovnosť verzus rôznosť/ inakosť/ odlišnosť a analogického či paralelného sporu spravodlivosť verzus starostlivosť - totiž stoja predpoklady úzko spojené s liberálnou normativitou a s prístupmi, ktoré sa o ne opierajú. Tými predpokladmi sú **univerzalizmus a esencializmus liberálnej normativity**, ktoré nutne vedú k **negatívnemu hodnoteniu a posudzovaniu perspektívy akejkolvek diferencie**. **Rovnosť v univerzalizme a v univerzalistickej normativite** (konceptiách a teóriách) **sa riadi logikou identity** (totožnosti; *sameness*, ang.), ktorá je neustále definovaná ako rovnakosť, takže potom sa **diferencia** (odlišnosť) a **rovnosť** nutne javia ako **nezlučiteľné a neporovnateľné protiklady**. Univerzalistická normativita usiluje o izoláciu odlišností, ktoré len tak môžu prestať byť pre homogenitu a jednotu nebezpečné. Odlišnosti sú v univerzalizme vždy považované za odchýlku a niečo negatívne vo vzťahu k univerzálnej norme. Logika porovnávania normy s tým, čo je jej odchýlkou (lebo je to odlišné), sa tak v univerzalizme spája s logikou hierarchického poriadku, v ktorom sú rôzne hodnoty a javy usporiadané hierarchicky. Mnohé z dominantných noriem, hodnôt a princípov sú preto definované vo vzťahu k svojim protikladom. **Fungovanie logiky identity v univerzalistickej normativite** objasňuje **Iris Marion Young** (1990) nasledovne: logika identity je spojená s **nestrannosťou**, keď logika identity konštruuje a vyjadruje význam tak, že **myslí veci spoločne, redukuje ich do jednoty**. Poskytnúť **racionálny pohľad znamená nájsť univerzálne, jeden princíp, zákon zahŕňajúci všetky javy**. Rozum hľadá podstatu, jednoduchú formulu na zatriedenie častí do kategórie, niečo spoločné všetkým veciam, ktoré patria do jednej kategórie. **Logika identity sa snaží uchopiť entity skôr v pojmoch substancie než procesu alebo vzťahu**, pričom **substanca** je homogénna entita, ktorá napriek zmenám, **môže byť zmeraná, spočítaná identifikovaná**.⁹⁷

Logika identity obsiahnutá v dominantných feministických politických stratégiách, či už v liberálno-rovnostárskych alebo v diferencalistických, s oporou v **esencializme a substancializme** má svojou snahou o homogenizáciu a nivelizáciu (stieranie a zneviditeľňovanie rozdielov) ľudských bytostí **za dôsledok vylúčenie iného (odlišného), a teda nerovnosť a nespravodlivosť**. Analýza vylúčenia žien z občianstva ako jedna z ústredných otázok feministickej politickej teórie viedol k zameraniu sa na inštitucionálne a štrukturálne prekážky prístupu žien k demokratickému občianstvu.

---

⁹⁷ YOUNG, I. M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press., s. 98.

Postštrukturalistický (postmoderný) alebo dekonštruktivistický feminizmus (J. Butler, S. Bordo, J. W. Scott, D. Haraway)⁹⁸ v kontraste k obom spomenutým politickým stratégiám mení samotnú povahu emancipácie, pretože mu nejde o oslobodenie samotného človeka, ani o oslobodenie ženy ako skupinovej identity, ale o **emancipáciu zo samotných patriarchálnych kategórií človek a žena**.⁹⁹ **Feministická politika sa má zamerať na dekonštrukciu¹⁰⁰ a premenu týchto identít.** Subjekt politiky nie je pevne daný nemenný univerzálny, ale naopak fluidný, premenlivý, utváraný v interakcii, v mocenských a diskurzívnych vzťahoch. Súčasťou **feministickej dekonštruktivistickej politickej stratégie** je **zviditeľnenie rodových vzťahov** a ich preskúmanie z hľadiska spôsobu ich vzniku (kto sú aktéri, kto je v privilegovanej pozícii, kto má prospech z daného usporiadania vzťahov, kto znáša bremená...), fungovania, prijímania a možných transformácií.

V 90. rokoch došlo k posunu smerom k záujmu o konanie žien a začlenenie žien do demokratických inštitúcií. Feministická debata o tejto úlohe konania žien sa zameriavala na zvýšenie politickej účasti a zastúpenia žien v politike, napríklad prostredníctvom systému kvót a legislatívy o parite.¹⁰¹ Pozornosť autoriek a autorov na poli feministického bádania sa posúvala od teoretickej postavy patriarchátu a exklúzie k analýze dynamických procesov participácie žien v občianskej spoločnosti a vo verejnom politickom živote. V kontexte dichotómií porušujúcich práva sa pozornosť venovaná konaniu stala obzvlášť aktuálnou, pretože konanie osvetľuje, ako sú uplatňované práva, ktoré ženám poskytlo udelenie občianstva, a to najmä príslušníčky menšín a zraniteľné ženy.¹⁰² V poslednej dekáde 20. storočia globalizácia a imigrácia vytvorili nové problémy vylúčenia a inklúzie. Jednou z výziev sa stala integrácia diverzity a odlišnosti na základe pohlavia, etnicity a rasy v rámci občianstva.¹⁰³ Ďalšou bola analýza nových problémov vylúčenia žien, ktoré súviseli so vzdelávaním, nezamestnanosťou a marginalizáciou na trhu práce.

---

⁹⁸ Pozri BUTLER, J. 2003. *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvovanie identity*. Bratislava: Aspekt.

⁹⁹ BARŠA, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: SLON, s. 19.

¹⁰⁰ **Dekonstrukcia** je búranie, odstraňovanie, spôsob filozofickej práce, ktorý rozvinul okrem iných francúzsky filozof **J. Derrida**. Podľa Derridu je dekonštrukcia analýza tradovaných významových útvarov až dovedy, kým neodhalíme ich skryté a potlačené predpoklady. Má za cieľ zmenu poriadku racionality, v ktorej žijeme.

¹⁰¹ YOUNG, I. M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

¹⁰² LISTER, R. 2003 [1997] *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke., s. 323–7.

¹⁰³ YOUNG, I. M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Ako ukázali neskoršie diskusie, nové výzvy si vyžadujú ešte naliehavejšie prekonanie dualistického a dichotomického „videnia reality“ z perspektívy, ktorú ponúka univerzalizmus s jeho univerzalistickou normatívnou. Dôležitým alternatívou poskytujúcim prínosom v diskusi o spravodlivosti ako otázke rovnosti a diferencie (odlišnosti rozdielnosti) boli príspevky, ktoré vypracovali feministické filozofky a teoretičky ako napríklad **Iris Marion Young, (1990), Nancy Fraser (1995) a Anne Phillips (1999)**.¹⁰⁴ Namiesto modelu, ktorý kladie opozíciu medzi dvoma diametrálne odlišnými prístupmi – „liberálnym“ individualistickým a „republikánskym“ komunitárnym, sa **snažia formulovať modely**, ktoré zdôrazňujú **občianstvo a občiansky aktivizmus ako dialogický a vzťahový, ukotvený v kultúrnom živote a živote spoločnosti**.

Napríklad **Iris Marion Young** vo svojej analýze spravodlivosti navrhla rozlišovať päť rôznych foriem útlaku (vykorisťovanie, marginalizácia, bezmocnosť, kultúrny imperializmus a násilie) a dospela k záveru, že rôzne skúsenosti s útlakom na základe pohlavia, triedy, veku, sexuality atď. sa prekrývajú a vyžadujú si rôzne formy zásahov a odporu. Youngovej **koncept diferencovanej rovnosti**¹⁰⁵ ďalej rozpracovala **Ruth Lister**.¹⁰⁶ Youngovej a Listerovej príspevky do diskusií o občianstve poukazujú na záujem feministiek o konceptualizáciu nárokov žien na plnohodnotné občianstvo **pomocou syntézy univerzalistickej myšlienky rovnosti a myšlienky rodovej diferencie**.¹⁰⁷ V koncepcii **diferencovaného univerzalizmu** sa Lister explicitne pokúša integrovať rozmanitosť (odlišnosť) a myšlienky rovnosti a univerzálnosti. Tvrdí, že tvorivá reakcia na napätie medzi univerzálnym a konkrétnym by mala zahŕňať všetky sociálne konflikty súčasne, čím by prispela k **inkluzívnemu a demokratickému potenciálu občianstva**. Lister odmieta „falošný univerzalizmus“ dominantných teórií občianstva a usiluje sa o „univerzalizmus, ktorý stojí v tvorivom napätí

---

¹⁰⁴ YOUNG, I. M. 1990. *Justice a[an]d the Politics of Difference*. Princeton, NY: Princeton University Press.; FRASER, N. 1995. Recognition or Redistribution? Critical reading of Iris Young's „Justice and the Politics of Difference“, *Journal of Political Philosophy*, vol. 3, no. 2, s. 166 – 180. PHILLIPS, A. 1998. *Feminism and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁰⁵ YOUNG, I. M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NY: Princeton University Press, s. 39–65.

¹⁰⁶ LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist perspectives*. New York: New York University Press, s. 68–92.

¹⁰⁷ YUVAL-DAVIS, N. – WERBNER, P. (eds.). 1999. *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books.; LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist perspectives*. New York: New York University Press.; HALSAA, B.; ROSENEIL, S. - SÜMER, S. 2011. Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements: s. 38–9. Dostupné z: (14) (PDF) Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements (researchgate.net). [12.10.2022]

voči diverzite a rozdielnosti a ktorý spochybňuje rozdelenie a vylučujúce nerovnosti, ktoré môžu prameniť z diverzity“.¹⁰⁸

Feministické príspevky k teoretickej rekonceptualizácii občianstva¹⁰⁹ identifikovali **tri hlavné prvky občianstva: práva (a zodpovednosti), spolupatričnosť a participáciu**.¹¹⁰ Okrem toho naznačujú, že feministický koncept občianstva by mal identifikovať teoretické napätia a rozpory a snažiť sa o **prekročenie dichotómií**. Naliehali na skúmanie „**žitých skúseností s občianstvom**“ v príslušných priestorových a historických kontextoch poriadkov (režimov a štruktúr, systémov) rodu, blahobytu a migrácie v rámci národných štátov, ako aj na nadnárodnej úrovni od intímnej po globálnu sústavu, „zhora“ a „zdola“.¹¹¹ Ambivalentnosť vzťahu medzi feminizmom a občianstvom sa prejavila v diverzite rámcov a konkurenčných vízií plnohodnotného a rovnocenného občianstva žien v priestore feministického bádania.

Uma Narayan považuje za primárny referenčný kontext národný štát a v ňom formuluje tri aspekty feministickej koncepcie občianstva. Sú nimi **sociálny status, politická participácia a národnosť**. To si však vyžaduje nové premyslenie chápania napríklad pojmu sociálny status. Totiž sociálny status a dôstojnosť sa zvykli odvodzovať od volebného práva a zárobkovej činnosti. Volebné právo a výkon politických práv boli však podmienené často ekonomickým príspevkom jednotlivca do národného hospodárstva. Je zrejmé, že táto podmienka znamená prekážku pre ženy, ktoré nepracujú v platenom zamestnaní. Uvedené chápanie občianstva tak znižuje význam neplatennej práce či už v domácnosti alebo pri starostlivosti o závislé osoby (deti a seniorov). Množstvu pracovných migrantov a migrantiek zas nie sú priznané občianske práva j napriek tomu, že ekonomicky do národného hospodárstva

---

¹⁰⁸ Tamže, s. 68.

¹⁰⁹ LISTER, R. a kol., 2007. *Gendering Citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship research in a cross-national context*. Bristol: The Policy Press; SIIM, B. - SQUIRES, J. 2008. *Contesting Citizenship*. London: Routledge. HALSAA, B.; ROSENEIL, S. - SÜMER, S. 2011. Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements: s. 38–9. Dostupné z: (14) (PDF) Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements (researchgate.net). [12.10.2022].

¹¹⁰ Dôraz na chápanie občianstva ako politickej participácie najmä v republikánskych koncepciách občianstva súvisí s reflexiou slabnúceho záujmu občanov o veci verejné.

¹¹¹ LISTER, R. a kol., 2007. *Gendering Citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship research in a cross-national context*. Bristol: The Policy Press, s. 167–8; HALSAA, B.; ROSENEIL, S. - SÜMER, S. 2011. Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements: s. 68. Dostupné z: (14) (PDF) Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements (researchgate.net). [12.10.2022]

prispievajú. Narayan zdôrazňuje, že koncepciu hodnoty jednotlivca a jeho dôstojnosti nemožno budovať v závislosti od „schopnosti jednotlivcov byť 'autonómnymi prispievateľmi', ale treba ju vystavať na našom prináležaní k takej spoločnosti, ktorá zohľadňuje spoločenskú dôstojnosť a hodnotu všetkých, ktoré a ktorí sú členmi a členkami jej národnej komunity, bez ohľadu na to, či do nej prispievajú“.¹¹²

Podľa **Rian Voetovej**, ktorá sa pri chápaní občianstva inšpirovala sociológiou, politickou teóriou a feminizmom, **spočíva občianstvo v statuse, praxi a identite, pričom má vertikálny aj horizontálny rozmer**. Rámec občianstva spája **dve analyticky odlišné dimenzie občianstva: sociálnu a politickú**. Voet sa zameriava na súhrn medzi politickými, sociálnymi a občianskymi právami, ako aj na prepojenie medzi **sociálnym občianstvom, politickou participáciou a mocou**. Podľa Voetovej je prístup do verejnej, politickej sféry výzvou tak pre ženy, ako aj pre modernú demokraciu. Prítomnosť žien v politike možno považovať za prostriedok na zmenu mocenských vzťahov medzi pohlaviami v moderných demokraciách.¹¹³ Možno ju tiež vnímať aj ako spôsob dosiahnutia nového pluralizmu a rozmanitosti v modernej demokracii a vytvorenia novej formy solidarity, ktorá zahŕňa nielen ženy, ale všetky marginalizované a utláčané sociálne skupiny. Pre porozumenie sociálneho a politického občianstva u Voetovej (1998) sú teda kľúčové dva prvky: **aktívne občianstvo a interakcia inštitúcií a ľudského konania** je kľúčom k demokratickému občianstvu. Pojem *aktívne občianstvo* zahŕňa aktivity na viacerých politických arénach, v susedstvách, na pracovisku, v neformálnych organizáciách, sociálnych hnutiach, ako aj v rámci sociálneho štátu a jeho formálnych politických organizácií. Dimenzie občianstva vyjadrujú, kto sú aktéri, o aký druh politiky ide a kde sa politika odohráva, teda interakciu inštitúcií, kultúry, diskurzov, politik a ľudského konania. Tak môžu pomôcť vysvetliť rozdiely v národných modeloch občianstva, ako aj v občianstve žien. Diskurz o verejnom/súkromnom je druhou dimenziou občianstva, ktorá prispieva jednak k vysvetľovaniu rozdielov v občianstve, ako aj jeho transformácií. Slovník verejný/ súkromný definuje význam verejnej a súkromnej sféry a zahŕňa pojmy vzťahujúce sa k rodu (*gender*, ang.) a rodine, ktoré sú zakotvené v politických inštitúciách a sociálnych

---

¹¹² NARAYAN, U. 1997. Towards a feminist vision of citizenship: rethinking the implications of dignity, political participation, and nationality. In Shanley, M. L. – Narayan, U. (eds.): *Reconstructing political theory: feminist perspectives*. Cambridge, London: Polity Press, 54.

¹¹³ VOET, R. 1998. *Feminism and Citizenship*. SAGE Publications, s. 16.

politikách.¹¹⁴ Tieto diskusie sa vzťahujú tak na kontext národného štátu, a zároveň ho aj prekračujú.

Viaceri teoretici a teoretičky používajú pojem **feministického pluralizmu**, aby naznačili, že ženy ako kolektív majú rôzne politické profily, identity a záujmy a že prax občianstva musí preto stavať mosty naprieč rozdiely medzi ženami: Po prvé, ženy sa angažujú na mnohých politických arénach – v susedstvách, na pracoviskách, vo formálnych politických inštitúciách, organizáciách, sociálnom hnutí a sociálnom štáte. Po druhé, kategória ženy je konceptualizovaná z perspektívy množstva rôznych identít a ideológií. Po tretie, každá jednotlivá žena prijíma množstvo rolí a identít. Po štvrté, občania participujú na mnohých formálnych úrovniach politickej organizácie, vrátane globálnych, regionálnych, národných a postnárodných štátnych formácií. **Pojem feministického pluralizmu** vyjadruje uznanie skutočnosti, že **jednotlivé ženy majú množstvo rolí a identít a často si vytvárajú svoju vlastnú prax občianstva kombináciou prekrývajúcich sa identít a niekedy protikladných rolí**. Z tohto hľadiska zahŕňa **skúmanie rovnocenného občianstva žien dynamické prepojenie medzi konaním, politickými inštitúciami a politickým diskurzom**. Rôzne slovníky práv a zodpovedností, politickej participácie a moci vyjadrujú rôzne dimenzie občianstva.

Ruth Lister sa pokúsila syntetizovať dve rôzne historické tradície občianstva, v ktorých sa občianstvo konštruuje ako status, aj ako prax, prostredníctvom **pojmu ľudského konania**. Ten poskytuje rámec pre uvažovanie o občianstve žien, ktorý uznáva štrukturálne obmedzenia znižujúce a podkopávajúce občianstvo žien, pričom ženy neredukuje na pasívne obeť. Pri skúmaní obmedzení zachovávajúcich vylúčenie žien ako skupiny z plného občianstva, Lister kladie dôraz na potrebu umiestniť rodovú analýzu do širšieho rámca odlišnosti a delení a vylučovacích nerovností, ktoré z nich vyplývajú. Poukazuje na koncepciu občianstva založenú na koncepte „**diferencovaného univerzalizmu**“, ktorý predstavuje pokus o zosúladenie univerzalizmu ležiaceho v jadre občianstva, s požiadavkami politiky odlišnosti. Spolu s rekonštrukciou dichotómie verejné - súkromné Lister tieto idey ponúka ako možné stavebné kamene pri vypracovaní **feministickej teórie občianstva**, ktorá vychádza skôr z princípov syntézy než dichotómie.¹¹⁵ Feministická rekonceptualizácia občianstva potom umožňuje vidieť ženy v ich rozmanitosti, a zároveň poskytuje politický nástroj pre ženy a iné utlačané skupiny.

---

¹¹⁴ VOET, R. 1998. *Feminism and Citizenship*. SAGE Publications.

¹¹⁵ LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist Perspectives*. Macmillan: Basingstoke.

Otázky a úlohy na premýšľanie:

1. Na ktoré témy sa sústredila feministická kritika tradičných koncepcií občianstva?
2. Objasnite súvislosť medzi dichotomickým chápaním verejnej a súkromnej sféry a klasickým chápaním občianstva.
3. Charakterizujte dve základné feministické politické stratégie: egalitársku politickú stratégiu a stratégiu (sociálnej) odlišnosti. Na základe prečítaného sa pokúste načrtnúť, aké prvky, aspekty, princípy by mala obsahovať feministická koncepcia občianstva.

3 Etika starostlivosti a občianstvo

Starostlivosť bola vo vzťahu k emancipácii žien považovaná veľmi dlho za jej prekážku, a preto z perspektívy feministického myslenia bola aj starostlivosť a jej teoretická reflexia v rámci etiky starostlivosti vnímaná s istou nedôverou alebo prinajmenšom opatrnosťou. Významnou súčasťou zápasu moderného ženského hnutia bolo aj oslobodenie žien spod bremena očakávaní sprevádzajúcich starostlivosť uskutočňovanú už tradične ženami. Teoretické skúmanie starostlivosti a diskusie v rámci feministickej teórie o vzťahu medzi spravodlivosťou a starostlivosťou však otvorili nielen nové aspekty bádania v oblasti praxe starostlivosti, ale najmä nový potenciál perspektívy starostlivosti pre transformáciu sociálnej reality a emancipáciu žien. Situácia sa teda zmenila a feministky stále viac uznávajú starostlivosť ako dôležitú súčasť ľudskej existencie, ktorá nie je nutne protikladom nezávislosti, sebarealizácie a slobody. Ba čo viac, aby sme boli schopní realizovať a dosiahnuť také hodnoty ako sú autonómia, sloboda a spravodlivosť, ktoré chápeme ako štandardnú súčasť plnohodnotného občianstva, musíme sa dôsledne preskúmať, ako starostlivosť podmieňuje naše súkromné aj verejné životy, a teda možnosť prístupu a realizácie občianskych, politických a sociálnych práv, možnosti politickej participácie a solidarity. Téma starostlivosti začala opätovne zaujímať nielen politikov, ale aj teoretičky a teoretikov osobitne v kontexte nových reforiem v kontexte rozvoja sociálneho štátu, v politike poskytovania zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb, ako aj v rodinnom práve. Prehodnotenie starostlivosti z feministickej perspektívy v priestore feministickej etiky starostlivosti zameralo pozornosť nielen na problém prerozdelenia platenej práce a aktivít starostlivosti medzi mužov a ženy, ale prinieslo úplne nové porozumenie štandardných liberálnych koncepcií spravodlivosti a morálky. Feministická etika starostlivosti umiestnením starostlivosti do stredu bádateľského záujmu v konečnom dôsledku položila otázku, čo vlastne znamená demokratické občianstvo.

Perspektíva kritického skúmania starostlivosti otvorila priestor pre rozdielne hlasy, skúsenosti a perspektívy vo verejnej sfére, ktoré doteraz neboli vypočítané a ktorým sa neprisúval dostatočný význam. Sú to hlasy tých, pre ktorých je starostlivosť každodennou práxou, ktoré a ktorí majú starostlivosť uloženú ako povinnosť bez toho, aby ich názor niekoho zaujímal, ale aj tých, pre ktorých je starostlivosť najdôležitejšia, pretože sú na nej závislí. Ukazuje sa, že starostlivosť je často podceňovaná, neviditeľná, nedostatočne platená a bez

primeranej podpory. Postavenie poskytovateľiek a poskytovateľov starostlivosti, ako aj jej prijímateľov, zodpovedá uvedenému stavu. Sme svedkami toho, ako zlyhávame pri starostlivosti o druhých, ale aj o seba, o svoje rodiny a priateľov, o naše komunity a spoločensvá, o naše hodnoty, o naše životné prostredie a o našu budúcnosť. S dôsledkami našej zlej, neadekvátnej starostlivosti a nedbanlivosti či ignorovania zodpovednosti za starostlivosť sme konfrontovaní každý deň. Ukazuje sa, ako **nerovnosť v zodpovednosti za starostlivosť, v prístupe k starostlivosti a k jej zdrojom prehľbuje marginalizáciu jedných a posilňuje moc a privilégia druhých**. Deficity starostlivosti v rôznych oblastiach našich súkromných aj verejných životov na rovine personálnych vzťahov, ale aj vzťahov medzi jednotlivcami a inštitúciami, ako aj spoločnosťou ako celkom sú v konečnom dôsledku ohrozením demokracie ako takej. Etika starostlivosti ako morálna a politická teória starostlivosti umožňuje preskúmať a porozumieť príčinám a faktorom zlyhávania praxe starostlivosti na rôznych rovinách sociálnej praxe, a teda aj identifikovať možnosti a obmedzenia pre demokratizáciu konkrétnych praxí starostlivosti.

V súčasnosti patrí feministická etika starostlivosti k najinšpiratívnejším a najdynamickejšíe sa rozvíjajúcim myšlienkovým prúdom v kontexte morálnej a politickej filozofie. Z pôvodne pomerne úzko zameraného konceptu a teoretického prístupu sa dnes stáva zmysluplný a užitočný súbor ideí a konceptov v oblasti filozofie, humanitných a spoločenských vied, aplikovaných prírodných vied (ekológia, medicína), ale aj technických vied a umení (architektúra, dizajn). Tento vývoj nepochybne súvisí s hlbšou, dôslednejšou **reflexiou povahy našej ľudskej existencie ako súčasti siete vzťahov, ktoré nás neoddeliteľne spájajú s naším komplexným prostredím**. Uvedomenie si tejto fundamentálnej prepojenosti sa tak stáva naliehavejšou morálnou, a zároveň aj politickou výzvou. Nie je náhoda, že podtitul knihy *Care manifesto*¹¹⁶(2020), ktorej názov možno preložiť ako *Manifest starostlivosti*, znie „politika vzájomnej závislosti“ (ang. *politics of interdependence*). Mohli by sme teda hovoriť o uvedomení si potreby transformácie hodnotovej perspektívy poznania, morálky a politiky, politickej a spoločenskej praxe. Feministickú etiku starostlivosti možno chápať ako výraz aj nástroj tejto zmeny.

---

¹¹⁶ THE CARE COLLECTIVE. 2020. *Care Manifesto*. Verso.

Vznik etiky starostlivosti

Ideologické stopy teórie starostlivosti možno nájsť v **myslení filozofov anglického morálneho sentimentalizmu** ako David Hume a Adam Smith,¹¹⁷ ktorých myslenie ovplyvnilo napríklad Mary Wollstonecraftová.¹¹⁸ Korene etiky starostlivosti možno hľadať aj v **materialistickom a sociálnom feminizme 19. storočia**, ako aj v jeho spojení s americkou pragmatickou filozofiou v osobnosti, myslení a postupoch **Jane Addamsovej**.¹¹⁹ Podľa Virginie Heldovej sú dejiny vývoja súčasnej etiky starostlivosti históriou súčasného pokroku feminizmu, keď etika starostlivosti vzišla z **plodného víru druhej vlny feminizmu koncom šesťdesiatych rokov**.¹²⁰

Formovanie etiky starostlivosti je zvyčajne spojené s americkou feministickou psychologičkou **Carol Gilligan** a jej výskumy zhrnuté v **práci *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*** (1982). Hlavné závery teórie Carol Gilligan možno zhrnúť nasledovne: **1. existuje morálna diferenciácia rodov, teda rodovo špecifický spôsob chápania a vnímania morálky**, resp. morálna skúsenosť žien a mužov je odlišná; **2. morálne usudzovanie žien sleduje perspektívu starostlivosti spojenú s morálkou zodpovednosti**, kým morálne usudzovanie mužov sleduje perspektívu spravodlivosti; **3. morálne vnímanie žien je viac kontextuálne, viac si všíma vzťahy medzi ľuďmi a ich spolupatričnosť, je viac emocionálne ako racionálne**.¹²¹ Gilligan vo svojej práci načrtla obraz dvoch odlišných perspektív, ktorých prostredníctvom sa možno pozeráť na morálne problémy. **Perspektíva spravodlivosti** (ang. *justice perspective*) zdôrazňujúca univerzálne morálne princípy uvažuje, ako tieto princípy aplikovať na konkrétne prípady a uprednostňuje racionálny prístup. **Perspektíva starostlivosti** (ang. *care perspective*) viac sa sústreďujúca na **potreby** ľudí zas uvažuje **ako udržiavať alebo vylepšovať skutočné vzťahy** medzi ľuďmi, pričom pri vytváraní morálnych súdov kladie dôraz na osobné príbehy, ich chápanie a citlivosť voči kontextu. **Gilligan tak sformulovala základné charakteristiky etiky starostlivosti. Sú to**

---

¹¹⁷ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, 1993.

¹¹⁸ENGSTER, D. 2001. Mary Wollstonecraft's Nurturing Liberalism: Between an Ethic of Justice and Care. In *American Political Science Review*, 2001, ISSN 0003-0554, Vol. 95, No. 3, s. 577-588.; KALNICKÁ, Z. 2007. *Filozofky v dejinách evropskej filozofie*. Ostrava: Universitas Ostraviensis

¹¹⁹HAMINGTON, M. 2004. *Embodied Care. Jane Addams. Maurice Merleau-Ponty, and Feminist Ethics*. Urbana: University of Illinois Press.

¹²⁰ HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015.

¹²¹FARKAŠOVÁ, E. – SZAPUOVÁ, M. 2002. O inakosti ženského hlasu, alebo o potrebe (rodovej) komplementárnosti. In *Aspekt* 1 / 2002, ISSN 0211-2345., s. 219 – 223.

vzťahovosť, emocionalita a konkrétnosť.¹²² Gilligan tak charakterizovala **etiku starostlivosti ako špecifický spôsob morálneho usudzovania a konštruovania morálnych problémov**. Podľa Gilliganovej sa etika starostlivosti sústreďuje na zodpovednosť za ľudské vzťahy, pričom zakladá morálne usudzovanie na konkrétnom poznaní konkrétnej situácie a kontextu zdôrazňujúc prioritu spojenia a skutočnosti, že niet žiadneho rozporu medzi zodpovedným konaním voči sebe a voči ostatným. Vedomie dynamiky medziľudských vzťahov sa tak stáva kľúčovým pre morálne porozumenie a vytvára etiku, ktorá spája aktivity myslenia s aktivitami starostlivosti.¹²³ Etika starostlivosti tak dáva do popredia nenásilné a nehierarchické vzťahy založené na zodpovednosti, úcte, porozumení, spolupráci, citlivosti a vnímavosti pre potreby druhých, súcite a tolerancii. Ideálom starostlivosti je tak aktivita vzťahovania, videnia a odpovedania na potreby, starania sa o svet udržiavaním siete spojení tak, aby nikto neostal sám.¹²⁴

Filozofka **Sara Ruddick** vo svojej eseji *Maternal Thinking* (1980) do centra filozofickej reflexie postavila myslenie a činy matiek. Podľa viacerých súčasných bádateľov a bádateliek etiky starostlivosti práve práca Sary Ruddickovej umožňuje porozumieť tak jadrú etiky starostlivosti, ako aj jej vývoju. Ruddickovej perspektívu možno zhrnúť nasledovne:

1. Cieľom (etiky starostlivosti) je **opísať ľudskú prax starostlivosti**, ktorá napriek tomu, že má **z hľadiska ľudskej situácie kľúčový význam**, bola **historicky marginalizovaná, znehodnocovaná a mimo pozornosti dominantného západného morálneho, sociálneho a politického myslenia**;
2. Cieľom (etiky starostlivosti) je poskytnúť **adekvátny opis 'racionality' (logiky) praxe starostlivosti**, ktorý by nahradil rozšírený sentimentálny a romantizujúci obraz, ktorý je často spojený s jej sociokultúrnym a politickým podceňovaním;
3. **Zameranie na prax samotnú**, čo si vyžaduje **odmietnutie naturalistických a esencialistických pohľadov**;
4. **Uvedomenie si sociokultúrnej a politickej pozicionality opisu (situovanosti a kontextuálnosti reflexie a interpretácie)**;

---

¹²²HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia.

¹²³GILLIGAN, C. 1982. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. 3. vyd. Cambridge, MA: Harvard University Press; GILLIGAN, C. 2001. *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, s. 149.

¹²⁴Tamže, s. 62.

5. **Transformatívny potenciál deskripcie**, ktorý je podnetom pre kritiku sociálnych, ekonomických a politických štruktúr, ktoré sú prekážkou pre uskutočňovanie nedegeneratívnych foriem tejto praxe a racionality;
6. Presvedčenie, že **ideály tejto praxe a racionality sú prepojené s ideálmi spravodlivosti** a že podpora oboch **si vyžaduje transformáciu našich sociálnych a politických inštitúcií**.¹²⁵

Ruddick a Gilligan pretavili filozofické a vedecké skúmanie skúsenosti žien do normatívnej výzvy na zmenu sveta smerom k väčšej starostlivosti. Otvorili priestor pre nové otázky, pre veľmi kritické a aj nesúhlasné reakcie. Tým, že postavili starostlivosť do stredu filozofického a vedeckého skúmania, **vykročili za stanovené hranice medzi privátnym a verejným svetom**. Významne tak ovplyvnili a podporili **rekonceptualizáciu starostlivosti od výlučne osobnej k rovnako verejnej, sociálnej a politickej hodnote**.¹²⁶

K etablovaníu etiky starostlivosti ako novej originálnej etickej teórie významne prispela najmä Nel Noddings s knihou *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education* (1984). Na rozdiel od dominantných teórií, akými sú kantovská deontologická etika a utilitarizmus, kladúci dôraz na univerzalizmus, abstraktnosť všeobecných pravidiel a racionalitu, **prístup etiky starostlivosti zdôrazňoval príbuznosť, osobitosť úsudku a konania podložené kultivovanou emocionalitou**.

Kým v **80. rokoch 20. storočia sa etika starostlivosti rozvíjala najmä v oblasti psychológie a filozofie**, od **90. rokov sa začala dostávať aj do oblasti politickej teórie**. V prvom rade reagovala na kritiku zameranú na jej personalizovaný a parochialistický pohľad na starostlivosť, ako aj na esencionalistické vnímanie starostlivosti ako ženskej vlastnosti.

Z tohto pohľadu najdôležitejším dielom kniha **Joan Tronto *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*** (1993), v ktorej reagovala aj na spájanie etiky starostlivosti s tzv. *ženskou (femininnou) morálkou*. Súčasťou teoretických reflexií usilujúcich sa zachytiť tak vývoj feministického myslenia, a neskôr aj etiky starostlivosti, a to jednak zvnútra feminizmu, ale aj zvonku, bolo formulovanie a utváranie klasifikácií ako konceptuálnych

---

¹²⁵ RUDDICK, S. 1980. Maternal Thinking. In *Feminist Studies*, 1980, ISSN 0046-3663, 6, 2, s. 342 – 367. Pozri tiež URBAN, P. – WARD, L. 2020. *Care Ethics, Democratic Citizenship and State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2020, s. 6.

¹²⁶ JESENKOVÁ, A. 2022. Feministická etika starostlivosti ako východisko pre starostlivé skúmanie starostlivosti. *BIOGRAF* 2022/ 75 - 76, s. 15 – 38.

nástrojov umožňujúcich orientáciu v množstve aj protirečiacich si ideí a koncepcií. V tomto kontexte vznikol aj pojem tzv. ženskej morálky (ang. *women's morality*). Tronto vidí **riziko práve v stotožňovaní etiky starostlivosti so ženskou morálkou** spájanou výlučne s privátnym životom, a jej chápaním len ako doplnku k morálnym teóriám. Tronto konštatuje, že obsah tejto „ženskej morálky“ nebol a nie je presne stanovený, avšak tento pojem voľne odkazuje na istý súbor ideí, ako sú hodnoty vzťahujúce sa na starostlivosť a opatrovanie, dôležitosť materinskej lásky, dôraz na hodnotu udržiavania ľudských vzťahov, prvoradosť hodnoty mieru.¹²⁷ Zároveň Tronto upozorňuje, že argument „ženskej morálky“ bol a stále je prítomný pri obhajobe žien aj počas 20. storočia a vyžíva sa ako stratégia na zlepšenie postavenia žien vo verejnej sfére a na dosiahnutie politickej zmeny v podobe stratégií obhajujúcich odlišnosť pohlaví a rodovú diferenciu. Táto stratégia však nebola veľmi úspešná. Jednak pri jej využívaní dochádzalo k vylúčeniu mnohých rôznych jednotlivých žien a skupín žien z obrazu „ženskej morálnej perspektívy“, a jednak hodnoty, na ktoré sa táto perspektíva odvolávala, zostali v realite kultúry a spoločnosti, ktorá/ ktoré kladú dôraz na produktivitu, výkon a pokrok, iba v rovine lákavých možností. **Je nutné prestať hovoriť o „ženskej morálke“, a namiesto toho začať hovoriť o etike starostlivosti, ktorá zahŕňa hodnoty tradične späté so ženami**¹²⁸

Feministická teória sa vždy snažila **držať sa skúsenosti žien**, brať ju vážne a nezjednodušovať poznanie, ktoré táto skúsenosť poskytuje, ako sa to deje v abstraktnosť preferujúcich teóriách a spôsoboch myslenia. **Feministické uplatnenie skúsenosti žien** malo pre etické myslenie závažné dôsledky. Na pôde feministického myslenia silneli **snahy o rekonceptualizáciu dominantného morálneho myslenia a teórií**.

Prevládajúce morálne teórie reflektujú mužskú skúsenosť z verejného života a trhu.¹²⁹

Kritika dominantných morálnych teórií – deontologickej etiky kantovského typu a utilitarizmu - sa sústreďovala na už spomenutý **androcentrismus** marginalizujúci a podceňujúci skúsenosti žien, a na **abstraktnosť** a s ňou spojený **nárok na univerzálnosť poznania a abstraktných morálnych úsudkov**.¹³⁰ Z perspektívy ženskej morálnej skúsenosti

¹²⁷ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 1- 3.

¹²⁸ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 2 – 3.

¹²⁹ HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, s. 48.

¹³⁰ Vysoká miera abstraktnosti je v tradičnej morálnej filozofii oceňovaná kvôli jej nestrannosti. Feministické filozofky v nestrannosti odhaľujú bezohľadnosť a nevšímavosť. V hodnotovej neutralite odhaľujú hodnotovú zaslepenosť a nerefektovanie vlastnej situovanosti a hodnotovej nasýtenosti. Za maskou objektivity odhaľujú nerefektovanú subjektivitu. Argumentujú v prospech objektivity

ani **prístup kantovskej morálky** univerzálnych a abstraktných pravidiel, ani **prístup utilitaristických etických koncepcií**, či už v Benthamovej alebo Millovej verzii, podľa ktorých potrebujeme nestranný kalkul, aby sme mohli určiť, čo povedie k najväčšiemu šťastiu čo najväčšieho počtu ľudí, nie je adekvátny. Podobne **kontraktualizmus**, ktorý sa zaoberá interakciami medzi jedincami, ktorí sa o seba navzájom nestarajú. Všetky **tieto koncepcie vyžadujú nestrannosť** a neponechávajú na základnej úrovni žiadny priestor pre ten typ **zaujatia a záujmu**, ktorí nás spája s tými, o ktorých sa staráme a ktorí sa starajú o nás.

Podľa Heldovej otázky týkajúcej sa rodinných vzťahov, priateľských vzťahov alebo skupinovej identity zostali v týchto teóriách takmer bez povšimnutia.¹³¹ Práve toto **zohľadnenie skúseností konkrétnych druhých, ich perspektívy, záujmov, potrieb a cieľov** je v perspektíve etiky starostlivosti kľúčové. Starostlivosť si totiž vyžaduje, že musíte vychádzať z potrieb starostlivosti a pozornosti, ktorú si druhý/ druhí vyžaduje/ú. To znamená, že sa s druhým stretávame, interagujeme s ním morálne, prijímame perspektívu tejto druhej osoby alebo skupiny a pozeráme sa na svet za týchto podmienok.¹³²

Dôrazom na starostlivé zohľadnenie skúseností konkrétnych iných sa síce nevyrieši dilema rovnakosti a odlišnosti, avšak perspektíva starostlivého zaobchádzania so skúsenosťami konkrétnych iných má potenciál odkloniť diskusiu od otázky, ako majú bezmocní žiadať o moc mocných. To umožňuje odmietnuť pojmový rámec formovaný logikou situácie outsidera alebo bezmocných. Je potrebné zmeniť tento rámec – vidieť svet inak - aby aktivity legitimizujúce nárast moci jestvujúcich mocných boli považované za menej hodnotné, a naopak aby sa zvýšila hodnota aktivít legitimizujúcich zdieľanie moci s marginalizovanými. Práve **starostlivosť, aktivity starostlivosti čiže konanie vedené starostlivosťou, ktorého súčasťou sú vnímavosť, pozornosť, starostlivý záujem, prijatie zodpovednosti za druhého/ druhú bytosť môže zmeniť dichotomickú logiku mocných a bezmocných, a to perspektívou vzájomnej závislosti a spojenia.**¹³³

---

založenej na reflektovaní vlastnej situovanosti a jej komplexných aspektov, opierajúcej sa o zohľadňovanie komplexnosti faktorov tvoriacich kontext morálneho usudzovania a hodnotenia.

¹³¹ HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia., s. 50.

¹³² TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 9.

¹³³ Tamže, s. 20.

Peta Bowden (1997) preskúmava rôzne príklady praxe starostlivosti – materstvo, priateľstvo, ošetrovateľstvo a občianstvo. Podľa nej **starostlivosť** vyjadruje, že nám na sebe navzájom záleží, a to rôznymi spôsobmi, ktoré sú eticky významné, a **transformuje medziosobné vzťahy na niečo, čo presahuje ontologickú nutnosť a holé prežitie**. Bowden na príklade občianstva ukazuje, že interakcia tvárou v tvár s druhým nie je nevyhnutnou črtou všetkých vzťahov starostlivosti, hoci pre mnohé z nich je charakteristická.¹³⁴

Základné znaky a charakteristika etiky starostlivosti

Pod pojmom etika starostlivosti (*Ethics of Care, Care ethics*) možno rozumieť jednak špecifickú morálnu teóriu a súčasne prístup k morálnym otázkam a problémom. Tento pojem odkazuje teda jednak na teoretický analytický nástroj (súbor nástrojov), ako aj na špecifickú morálku v zmysle morálnej praxe. Sú viaceré znaky, ktoré umožňujú identifikovať etiku starostlivosti ako relatívne koherentný systém presvedčení tvoriacich špecifickú teóriu:

1. Zameranie sa na morálny význam pozornosti a načúvaníu potrebám tých, za ktorých nesieme zodpovednosť.¹³⁵ Podľa názoru Selmy Sevenhuijsen etika starostlivosti pristupuje k morálnym problémom predovšetkým „s citlivosťou, zodpovednosťou, ústretovosťou a ochotou zvažovať veci z rôznych hľadísk“, pričom práve tento prístup často vedie k takým praxiam, ktoré uspokojujú **potreby zraniteľných osôb**.¹³⁶

2. Pozitívna úloha racionálne hodnotených a zvažovaných emócií v epistemologickom procese porozumenia našim morálnym povinnostiam a identifikácie najlepšieho postupu alebo spôsobu života.

---

¹³⁴ BOWDEN, P. 1997. *Caring. Gender sensitive ethics*. London: Routledge.

¹³⁵ V tomto ohľade sa etika starostlivosti často chápe v širšom kontexte etiky zodpovednosti, pretože z perspektívy etiky starostlivosti je kľúčovou otázkou: „Ako môžem byť zodpovednou bytosťou? Ako sa môžem správať a konať zodpovedne?“ Joan Tronto v tejto súvislosti argumentuje, že etika starostlivosti poskytuje vecný základ pre etiku zodpovednosti. Pozri TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 35.

¹³⁶ SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge, s. 83.

3. Dôraz na morálne záväzky, ktoré spájajú konkrétne osoby, a zároveň skeptický postoj k abstraktným, zovšeobecneným morálnym pravidlám a ich dôležitosť vo všetkých situáciách.

4. Rekonceptualizácia tradičného rozdelenia medzi verejnou a súkromnou sférou a ich vzájomných vzťahov. V tradičnej koncepcii vzťahu medzi verejným, politickým a súkromným sa starostlivosť chápe ako výlučne súkromná záležitosť. Ak umiestnime starostlivosť do oblasti verejných aktivít, vzťahov a procesov ako relevantnej súčasť politického priestoru, musíme tiež spochybniť, narušiť, posunúť a znovu prerokovať hranice medzi verejnou a súkromnou sférou života.¹³⁷

5. Koncept autonómie jednotlivca založený na vzťahoch – relačná, resp. vzťahová autonómia. V etike starostlivosti každý prejavuje určitú mieru závislosti od ostatných a ľudia sú na sebe navzájom závislí.¹³⁸

6. Zraniteľnosť je vlastná všetkým bytostiam.¹³⁹

7. Starostlivosť je vždy relačná - prebieha vo vzťahoch a všetky jej fázy majú relačnú zložku.¹⁴⁰

8. Starostlivosť je prax, nielen hodnota, dispozícia, kvalita alebo cnosť.¹⁴¹

---

¹³⁷ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. xi.

¹³⁸ HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofía, s. 22–29.; MACKENZIE, C. – STOLJAR, N. 2000. *Relational autonomy: Feminist perspectives on autonomy, agency, and the social self*. New York: Oxford University Press.

¹³⁹ MACKENZIE, C. – ROGERS, W. – DODDS, S. 2014. *Vulnerability. New Essays in Ethics and Feminist Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁴⁰ SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge, s. 82.

¹⁴¹ SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge 98; TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge; TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy*.

9. Starostlivosť je zdroj.¹⁴²

Všetky uvedené charakteristiky sa zakladajú na **relacionistickej ontológii etiky starostlivosti**. Ak teda chceme porozumieť uvedeným črtám etiky starostlivosti, potrebujeme do dôsledkov porozumieť, čo to znamená vidieť seba a svet relacionisticky. Etika starostlivosti svojou relacionistickou ontológiou predstavuje **svet/ bytie ako komplexnú a komplikovanú sieť vzťahov a spojení a morálnych aktérov/ aktéroek ako súčasti tejto siete/ sietí, ktorí sú jednak formovaní týmito vzťahmi, a zároveň sa sami podieľajú na ich formovaní**. To znamená jednak to, že etika starostlivosti za fundamentálne považuje vzťahy medzi aktérmi/ aktérkami starostlivosti, ako aj to že aj identitu a autonómiu aktérov starostlivosti chápe vzťahovo. Relačná perspektíva etiky starostlivosti však nespočíva len v sebaaponíani morálnych aktérov ako situovaných v sieti vzťahov, vzťahujúcich sa k iným, vytvárajúcim a udržiavajúcim vzťahy, ale v jej chápaní je samotný svet pradivom, tkanivom alebo sieťou vzťahov.¹⁴³

Tronto spolu s Berenice Fisher (1990) sformulovali dnes už klasickú a široko akceptovanú definíciu starostlivosti, v ktorej starostlivosť definujú ako:

“everything that we do to maintain, continue, and repair our ‘world’ so that we can live in it as well as possible. That world includes our bodies, ourselves, and our environment, all of which we seek to interweave in a complex, life-sustaining web”

Markets, Equality, and Justice. New York: New York University Press; HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia.

¹⁴² SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge.

¹⁴³ JESENKOVÁ, A. 2016. *Etika starostlivosti*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, online. Dostupné z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2016/filozoficka/etika-starostlivosti-jesenkova.pdf>;
JESENKOVÁ, A. 2019. Relaçná autonómia ako cieľ mravnej výchovy. Perspektíva etiky starostlivosti, *Scientia et Eruditio*, Roč. 3, č. 2 (2019), s. 22-34, online. Dostupné z: <http://pdf.truni.sk/sec/cislo?2019-sk&pedagogika#JESENKOVA>. [14.11.2022]

„všetko to, čo robíme, aby sme udržiavali, uchovávali a opravovali náš „svet“ tak, aby sme v ňom mohli žiť čo najlepšie. Tento svet zahŕňa naše telá, naše Ja a naše prostredie, ktoré sa snažíme prepojiť do komplexnej život udržujúcej siete “. ¹⁴⁴

Sme situovaní v množstve (sieti) vzťahov, a teda vzťahovosť (relacionalita) je súčasťou povahy nášho bytia. ¹⁴⁵ **Relacionistická perspektíva, kontextuálny prístup a perspektivizmus** vyplývajúci zo **situovanosti každého aktéra, sú nutne spojené s limitovanosťou** (ohraničenosťou) v konkrétnom čase, priestore a mieste realizácie každej aktivity, každej praxe. Maurice Hammington v tejto súvislosti upozorňuje aj na telesnosť starostlivosti. ¹⁴⁶ Relacionistická ontológia znamená situovanosť všetkého (všetkých entít) – teda i jazykových entít - vo vzťahoch. **Uplatnenie relacionistickej perspektívy** má preto za dôsledok vzťahové, t. j. **relačné chápanie všetkých** (nielen) kľúčových (nielen) morálnych **pojmov a kategórií**, ako sú **autonómia, zodpovednosť, sloboda**. ¹⁴⁷

Tronto a Fisher identifikovali tiež štyri kroky alebo fázy v procese starostlivosti:

- 1. fáza starania sa/starosti o druhých** (ang. *caring about*), ktorá zahŕňa uznanie (potreby) starostlivosti;
- 2. fáza prijatia zodpovednosti za starostlivosť** (ang. *taking care of*), ktorá vyplýva z uznania a prijatia zodpovednosti za uspokojenie potreby starostlivosti;
- 3. fáza poskytovania a uskutočňovania konkrétnej starostlivosti** (ang. *care-giving*),
- 4. fáza prijímania starostlivosti** (ang. *care-receiving*), ktorá spočíva v spätnej väzbe toho, komu je poskytovaná starostlivosť.

Aby teda mohla byť dosiahnutá „**integrita starostlivosti**“, musí prax starostlivosti obsahovať: **pozornosť** (ang. *attentiveness*), **zodpovednosť** (ang. *responsibility*), **kompetenciu** (ang.

---

¹⁴⁴ FISHER, B. – TRONTO, J. C. 1990. Toward a Feminist Theory of Caring. In *Circles of Care: Work and Identity in Women's Lives*. Albany: SUNY Press, 1990., s. 35 – 62, (s. 41).; TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 103.

¹⁴⁵ JESENKOVÁ, A. 2019. Relačná autonómia ako cieľ mravnej výchovy. Perspektíva etiky starostlivosti, *Scientia et Eruditio*, Roč. 3, č. 2 (2019), s. 22-34, online. Dostupné z: <http://pdf.truni.sk/see/cislo?2019-sk&pedagogika#JESENKOVA>. [14.11.2022]

¹⁴⁶ HAMINGTON, M. 2004. *Embodied Care. Jane Addams, Maurice Merleau-Ponty, and Feminist Ethics*. Urbana: University of Illinois Press.

¹⁴⁷ Relacionizmus je na ontologickej úrovni spätý s neesencialistickým chápaním reality a nereprezentacionistickým chápaním vzťahu jazyka a reality na ontickej rovine.

competence) a vnímavosť (ang. *responsiveness*). Vo svojej knihe *Caring democracy* (2013) pridáva Tronto k spomínaným štyrom etickým prvkom a fázam **piatu fázu starostlivosti – spolustarostlivosť, resp. zdieľanie starostlivosti** (ang. *caring with*), ktorej zodpovedajú hodnoty (resp. morálne kvality) **pluralita, komunikácie, dôvery, uznania a solidarity**. Táto fáza je **charakteristická pre demokratickú formu starostlivosti**. Tronto tak zdôrazňuje **súvislosť medzi starostlivosťou, demokraciou, občianstvom a rovnosťou**. Byť občanom v demokracii totiž podľa nej znamená „starat’ sa o občanov a starat’ sa o demokraciu samotnú“.¹⁴⁸ Tvrdí, že prax starostlivosti opisuje kvality, ktoré sú pre demokratických občanov nevyhnutné nato, aby spolu mohli dobre žiť v pluralistickej spoločnosti, a zároveň, že iba v spravodlivej, pluralistickej, demokratickej spoločnosti sa môže starostlivosť darovať.¹⁴⁹

Etika starostlivosti ako morálna a politická teória

Medzi ďalšie dôležité práce, ktoré prispeli k formovaniu etiky starostlivosti ako politickej teórie, patrí *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics* od Selmy Sevenhuijsenovej (1998) a kniha Fiony Robinsonovej *Globalizing Care: Feminist Theory and International Relations* (1999). Od roku 2000 sa objavilo niekoľko prác, ktoré čerpajú z etiky starostlivosti a rozširujú jej prístup a perspektívu do rôznych oblastí politickej teórie, ako aj praktickej politiky.¹⁵⁰ V tomto kontexte môžeme hovoriť o formovaní **verejnej etiky starostlivosti**¹⁵¹ a **sociálnej etiky starostlivosti**.¹⁵² Etika starostlivosti sa za posledné tri desaťročia rozrástla z osobnej etickej perspektívy na plnohodnotnú morálnu politickú teóriu starostlivosti.¹⁵³

---

¹⁴⁸ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. x.

¹⁴⁹ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 105-8, (s. 135).

¹⁵⁰ NODDINGS, N. 2002a. *Starting at Home.: Caring and Social Policy*. Berkeley: University of California Press.; NODDINGS, N. 2002b. *Educating Moral People*. New York: Teachers College Press; HANKIVSKY, O. 2004. *Social Policy and the Ethic of Care*. Vancouver: UBC Press;

BARNES, M. 2012. *Care in Everyday Life. An Ethic of Care in Practice*. Bristol: The Policy Press.

¹⁵¹ CLEMENT, G. 1996. *Care, Autonomy, and Justice: Feminism and the Ethic of Care*. Boulder: Westview Press; NODDINGS, N. 2002a. *Starting at Home. : Caring and Social Policy*. Berkeley: University of California Press.

¹⁵² HAMINGTON, M. – MILLER, D. C. (eds.). 2006. *Socializing Care: feminist Ethics and Public Issues*. Lanham: Rowman and Littlefield.

¹⁵³ ENGSTER, D. – HAMINGTON, M. (eds.) 2015. *Care Ethics and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press; URBAN, P. – WARD, L. 2020. *Care Ethics, Democratic Citizenship and State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Zatiaľ čo etika starostlivosti predstavuje „odlišný svet, v ktorom každodenná ľudská starostlivosť o seba navzájom je hodnotným predpokladom ľudskej existencie, ... predstavuje alternatívnu víziu života, ktorá je zameraná na ľudskú starostlivosť a vzájomnú závislosť“¹⁵⁴, politická teória starostlivosti odhaľuje, že „to, čo táto vízia vyžaduje, je, aby jednotlivci a skupiny boli úprimne / poctivo/ čestne posúdení v pojmoch/ podmienkach toho, v akom rozsahu môžu byť žiadateľmi starostlivosti (môžu požadovať starostlivosť) a v akom rozsahu môžu poskytovať starostlivosť (byť poskytovateľmi starostlivosti).¹⁵⁵

Joan Tronto je v súčasnosti jednou z najvplyvnejších osobností feministickej politickej teórie a feministickej etiky starostlivosti. Predstavuje paradigmatický posun v myslení o vzťahu starostlivosti, spravodlivosti a moci a vzťahu medzi morálkou a politikou. Hoci svoj prvý článok o starostlivosti publikovala v roku 1987 pod názvom *Beyond gender difference to a theory of care*, najznámejšou sa stala najmä knihou ***Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care* (1993)**. Identifikovala v ňom potrebu politickej koncepcie starostlivosti, ktorá by sa stala východiskom pre realizáciu politiky starostlivosti. V roku 2013 vydala knihu ***Caring Democracy: Markets, Equality and Justice***, v ktorej skúma úzky vzťah medzi starostlivosťou, demokraciou, občianstvom a rovnosťou a žiada, aby sme demokraciu a starostlivosť chápali inak, aby sme vytvorili starostlivé spoločnosti. Aby sa **svet stal starostlivejším miestom a aby sa do praxe dostal morálny ideál dobrej starostlivosti, musí morálka a politika uskutočniť zmenu spoločne.** Tronto hovorí o potrebe zmeniť naše predpoklady o svete, o potrebe nového typu politickej a sociálnej teórie. Nie je to však možné, pokiaľ nespochybníme a nenarušíme **súčasnú morálne hranice** – hranice, ktoré pre niektorých znamenajú začlenenie, participáciu a moc a pre iných vylúčenie, neúčast' a bezmocnosť. **Prvou z týchto hraníc je oddelenie medzi politikou a morálkou, druhou je ostrý rozdiel medzi abstraktnou univerzalistickou morálkou a partikularistickým uvažovaním** založeným na situovanosti, kontexte a vzťahovosti a napokon je to **hranica medzi verejným a súkromným životom.** Uvedené morálne hranice ovplyvňujú formovanie politických stratégií a zároveň sú aj predpokladom vylúčenia seriózneho uvažovania o starostlivosti z politického diskurzu.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. x.

¹⁵⁵ Tamže, s. 168.

¹⁵⁶ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 152 – 3.

Prijatie perspektívy starostlivosti s jej relacionistickou ontológiou (konceptiou bytia, sveta) prináša zmeny v našich politických ideáloch týkajúcich sa predpokladov o ľudskej prirodzenosti, a to tak vo vzťahu k sebe, ako aj vo vzťahu k iným. Ak je starostlivosť základným aspektom ľudského života, potom **ľudské bytosti** nie sú absolútne autonómne a musia byť vždy chápané ako **vzájomne závislé**, pričom závislosť je prirodzenou súčasťou ľudskej skúsenosti.¹⁵⁷ Perspektíva starostlivosti nás potom vedie k úvahám o **potrebách**, ktoré **sú nevyhnutne intersubjektívnym a kultúrnym konceptom**, ovplyvneným **sociálnymi záujmami**. Dôležitým posunom v morálnom a politickom myslení z pohľadu starostlivosti je **predpoklad morálnej angažovanosti jednotlivcov**. Z hľadiska etiky a teórie starostlivosti sa predpokladá, že **jednotlivci sú skôr v stave morálnej angažovanosti než v stave odcudzenia, odlúčenia alebo izolácie**. *Ľudia sa jednoducho chcú starať, majú starosť*. Preto je **tradičný problém morálnej motivácie menej závažný** a na druhej strane **otázka, ako nerovnosť zdrojov bráni občanom v rovnakom prístupe k moci** sa stáva skutočne dôležitou.¹⁵⁸ Morálna angažovanosť jednotlivcov – ich ochota a vôľa starať sa - nevyplýva *apriori* z danosti ľudskej povahy. **Ľudská prirodzenosť je relačná (vzťahová)**. Z hľadiska **relačnej prirodzenosti** ľudí sú doktríny sebeckta aj nesebeckosti (altruizmu)¹⁵⁹ nedostatočným opisom toho, čo znamená byť človekom. Altruizmus alebo sebeckto nie je individuálna voľba. Altruizmus, ako aj sebeckto Tronto chápe skôr štrukturálne: existuje prepracovaný súbor sociálnych a politických inštitúcií, ktoré podporujú sebeckto niektorých a altruizmus iných.¹⁶⁰ Preto je potrebné analyzovať tieto **štrukturálne alebo systémové podmienky umožňujúce a podporujúce špecifické formy (vzorce) ľudského konania, a teda aj starostlivé postupy**. Potom môžeme pochopiť, ako **nerovnosť špecifických zdrojov** (príjmy, zdravotná starostlivosť, vzdelanie, čas, bývanie, sociálna podpora, atď.) môže viesť k **nerovnakej účasti na praxi starostlivosti (rôznych druhoch starostlivosti)**, a tým k nerovnomernému rozdeleniu záťaže a benefitov starostlivosti.

Prijatie starostlivosti ako politického ideálu a hodnoty vedie k uvažovaniu o súčasnej definícii súkromného a verejného života a súvisiacich hodnôt a pojmov, ako je občianstvo a spravodlivosť. Napríklad, **ak sa občianstvo zakladá na práci**, ktorá je chápaná ako verejný statok a predpoklad uspokojovania potrieb človeka, tak **vo svete konštituovanom**

---

¹⁵⁷ Tamže, s. 162- 3.

¹⁵⁸ Tamže, s. 164.

¹⁵⁹ Altruizmus – ochota pomáhať nezištne druhým, nesebeckosť.

¹⁶⁰ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 32.

etikou práce je pre starostlivosť (a jej aktérov) veľmi ťažké dosiahnuť uznanie v jeho rôznych formách. Tronto považuje falošnú dichotómiu medzi starostlivosťou a spravodlivosťou za významnú prekážku prehodnotenia dôležitosti starostlivosti v politickom živote. Odmieťa ich nezlučiteľnosť a tvrdí, že spravodlivosť bez starostlivosti je neúplná.¹⁶¹

Rovnako aj ďalší teoretici a teoretičky starostlivosti zastávajú potrebu konceptu spravodlivosti, ktorý sa vzťahuje aj na starostlivosť.¹⁶² Zdôrazňujú zároveň nevyhnutnosť aj toho, aby teórie spravodlivosti zahŕňali prvky starostlivosti. Tronto tvrdí, že stále existuje zásadná odlišnosť medzi teóriou starostlivosti a teóriou spravodlivosti v ontológii a epistemológii. Relacionizmus etiky starostlivosti znamená odmietnutie kľúčového predpokladu štandardných teórií spravodlivosti – predpokladu o oddelených proti sebe stojacich stranách sporu.¹⁶³ Najdôležitejším rozdielom medzi univerzalistickou teóriou spravodlivosti a relacionistickou etikou a teóriou starostlivosti je porozumenie tomu, že na rozdiel od toho, aby sa správne konanie odvodzovalo zo súboru princípov, **feministická demokratická etika starostlivosti začína predstavou série praxí (praktík) starostlivosti vnorených jedna do druhej, ktorých cieľom je zabezpečiť, aby všetci členovia spoločnosti mohli žiť tak dobre, ako je to len možné, a to tak, že spoločnosť bude čo najdemokratickejšia. Hoci demokratický spôsob života nie je jediným cieľom starostlivosti alebo ľudského života, v demokratickej spoločnosti je cieľom demokratických praktík starostlivosti. Demokratická politika by sa teda mala sústreďovať na alokáciu (určovanie) zodpovednosti za starostlivosť a na zabezpečenie toho, aby sa demokratickí občania čo najviac mohli podieľať na tomto pridelovaní zodpovednosti**“.¹⁶⁴ Tronto vychádza z predpokladu, že ľudské praktiky a praxe formujú ľudskú racionalitu, a teda ľudské konanie môže zmeniť to, čo považujeme za racionálne, a teda aj mysliteľné a možné, t. j. uskutočniteľné. **Starostlivosť ako prax tak môže formovať praktiky demokratického občianstva.** Morálne kvality pozornosti, zodpovednosti, kompetencie alebo schopnosti reagovať sa nemusia obmedzovať na

---

¹⁶¹ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 167.

¹⁶² ENGSTER, D. 2007. *The Heart of Justice. Care Ethics and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press; NODDINGS, N. 2002a. *Starting at Home.: Caring and Social Policy*. Berkeley: University of California Press; HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia.

¹⁶³ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 184, pozn. 5.

¹⁶⁴ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 30.

bezprostredné predmety našej starostlivosti, ale môžu formovať naše praktiky ako občanov.

Starostlivosť tak môže prispieť k demokratizácii politického života.

Starostlivosť teda nemožno chápať ako súkromnú, osobnú alebo spoločenskú cnosť. Bez zmien v kontexte samotná starostlivosť nie je dostatočne širokou morálnou myšlienkou, ktorá by mohla vyriešiť problémy odcudzenia, občianskej apatie, nerovnosti a privilegovanosti. **Zlepšenie starostlivosti si vyžaduje kriticky posúdiť inštitucionálne a štrukturálne usporiadanie, v ktorom sa prax starostlivosti uskutočňuje.** Starostlivosť je nutné skúmať a hodnotiť s ohľadom na širšie kontexty mocenských vzťahov. Starostlivosť a moc sa navzájom podmieňujú a formujú. Etika starostlivosti je vždy o moci, pretože moc a konflikty sú súčasťou každej fázy procesu starostlivosti. Zároveň už samotný predpoklad závislosti vytvára dynamiku moci.¹⁶⁵ To však neznamená, že úlohou starostlivosti je udržiavať závislosť, a tým aj nerovnosť. Naopak, **dobrá starostlivosť rozvíja a podporuje schopnosť jednotlivcov, sociálnych skupín a komunit spolurozhodovať o svojom živote, a teda byť si navzájom so všetkými ostatnými rovnocenný človek/ rovnocenná ľudská bytosť.** V tomto kontexte je zrozumiteľné Trontovej tvrdenie, že

"only if caring takes place in the context of a democratic social order can human dependence be recognized as a necessity but also as a condition to overcome."

„len ak starostlivosť prebieha v kontexte demokratického spoločenského poriadku, možno ľudskú závislosť uznať ako nevyhnutnosť, ale aj ako podmienku, ktorú treba prekonať“.¹⁶⁶

Rovnosť nie je považovaná za východiskový stav – ako je tomu v liberalistických koncepciách občianstva – **z perspektívy teórií starostlivosti je súčasťou ľudskej situácie nerovnosť. Rovnosť všetkých je cieľom, ktorý je potrebné dosiahnuť a pre dosiahnutie ktorého musia byť vytvorené podmienky.** Rovnosť je potom skutočne hodnotou, ktorá má význam. Starostlivosť preto môže byť životaschopnou politickou myšlienkou iba v kontexte liberálnych, pluralitných a demokratických inštitúcií.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ TRONTO, J. C. 2020. Caring Democracy: How should Concepts Travel? In Urban, P. – Ward, L. (eds.): *Care Ethics, Democratic Citizenship and the State*, 2020, Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 185.

¹⁶⁶ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 163.

¹⁶⁷ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 158.

Demokratická starostlivosť ako najlepšia starostlivosť

Uznať v plnom rozsahu a dôsledne starostlivosť ako súčasť ľudského života znamená, že pokiaľ neprijmeme opatrenia pre **spravodlivé určenie (alokáciu) zodpovedností za všetky druhy starostlivosti** – od intímnej starostlivosti o každého z našich blízkych až po starostlivosť o odstránenie odpadu, ktorý za sebou dennodenne nechávame, tak je nemožné **politicky uvažovať o slobode, rovnosti a spravodlivosti pre všetkých**.¹⁶⁸ Demokratická teória neskončila svoju prácu, ak sa od každého očakáva, že bude pracovať aj byť občanom, **na pleciach niektorých zostalo neúmerné bremeno povinností starostlivosti**. Ak **demokratický život spočíva na predpoklade, že občania sú si rovní**, potom **demokratická starostlivosť predpokladá, že sme si rovní ako demokratickí občania vtedy**, pokiaľ sme si rovní ako prijímatelia/ prijímateľky starostlivosti. Z tohto pohľadu sa **potreby občanov týkajúce sa starostlivosti a ich vzájomná závislosť od druhých**, ktorí im pomôžu naplniť ich potreby starostlivosti, stávajú **základom rovnosti**. Ak majú všetci občania potreby, hoci nie rovnaké (totožné), tak z hľadiska demokratického života má zmysel uvažovať o rovnakej schopnosti a možnosti (príležitosti) vyjadrovať, formulovať, komunikovať a prezentovať potreby.¹⁶⁹ Tieto otázky budú nutne súvisieť s rovnosťou prístupu aj k rozvoju takýchto schopností, napríklad prostredníctvom kvalitného vzdelávania, kvalitných médií, materiálnej a symbolickej infraštruktúry a zdrojov.

V *Caring Democracy* (2013) Tronto rozpracovala **koncept demokratickej praxe starostlivosti**. K štyrom morálnym kvalitám (prvkom) a fázam Tronto pridáva piatu fázu starostlivosti – **spolustarostlivosť** (ang. *caring with*), ktorá zodpovedá hodnotám či morálnym kvalitám **plurality, komunikácie, dôvery, uznania a solidarity**. Piata fáza sa týka opakovania procesu starostlivosti v priebehu času, počas ktorého sa vytvárajú návyky a vzorce starostlivosti a rozvíja sa morálna kvalita dôvery a solidarity. Podmienky pre rast dôvery vytvára spoľahlivosť praktík starostlivosti vykonávaných inými. Ak ľudia môžu očakávať naplnenie svojich potrieb, či už od seba samých alebo od iných ľudí, ich dôvera v druhých sa zvyšuje a solidaritu zažívajú ako univerzálnu hodnotu, ktorá definuje ich vzťahy s ostatnými. Táto fáza je charakteristická pre demokratickú formu starostlivosti, t. j. starostlivosti, ktorá vedie k rovnosti. **Spoluúčasť na starostlivosti a zdieľanie zodpovednosti za starostlivosť je teda**

---

¹⁶⁸ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 27.

¹⁶⁹ Tamže, s. 28-29.

nevyhnutným predpokladom a konštitutívnym prvkom vytvárania starostlivej spoločnosti. Starostlivá spoločnosť potom môže byť spoločnosťou, ktorá inklinuje k rovnostárskemu vzťahu spolustarostlivosti a môže sa tak stať **starostlivou demokraciou, v ktorej sa starostlivosť vykonáva ako demokratická starostlivosť.**

Tronto tak zdôrazňuje **prepojenie medzi starostlivosťou, demokraciou, občianstvom a rovnosťou.** Byť občanom v demokracii znamená podľa Trontovej „starat' sa o občanov a starať sa o demokraciu samotnú“.¹⁷⁰ Tvrdí, že prax starostlivosti opisuje kvality potrebné pre demokratických občanov, aby spolu dobre žili v pluralitnej spoločnosti a že iba v spravodlivej, pluralitnej a demokratickej spoločnosti môže starostlivosť prosperovať.¹⁷¹ Trontovej **koncepciu možno charakterizovať ako radikálne demokratickú,** keď tvrdí, že „*politika demokracie by sa mala zamerať na rozdelenie zodpovednosti za starostlivosť a zabezpečenie toho, aby sa demokratickí občania mohli čo najviac podieľať na tomto rozdelení zodpovednosti za starostlivosť*“.¹⁷² Preto sú demokratickí občania všetci a spoločne zapojení do poskytovania a potreby starostlivosti a toto spolužitie je politickým záujmom, ktorý treba riešiť prostredníctvom politiky. **Participatívna a inkluzívna starostlivosť je preto pre starostlivosť v demokratických spoločnostiach kľúčová.** Demokratizácia starostlivosti, zapojením a začlenením väčšieho počtu ľudí do praxe starostlivosti, ako poskytovateľov a poskytovateľiek, tak aj príjemkýň a príjemcov starostlivosti, umožňuje väčšiu rozmanitosť rôznych perspektív. To následne prospieva adekvátnemu a komplexnému pochopeniu potrieb starostlivosti a spôsobov, ako ich naplniť.¹⁷³ Inkluzívna účasť na starostlivosti tak uľahčuje komplexnejšie pochopenie iných ľudí a môže prispieť k plnšiemu uspokojeniu ich potrieb starostlivosti, a v konečnom dôsledku aj k ich blahu. **Demokratická starostlivosť je lepšia starostlivosť ako hegemonne (nedemokratické, hierarchické) formy starostlivosti** preto, lebo: **1. starostlivosť,** podobne ako iné aspekty ľudského života, **profituje z účasti väčšieho počtu ľudí;** **2. solidarita vytvára podmienky pre starostlivosť medzi ľuďmi a zvyšuje vnímavosť k demokratickým hodnotám,** pričom zdieľanie spoločného cieľa s ostatnými zvyšuje pravdepodobnosť záujmu o druhých a oddanosti iným; a **3. demokratická starostlivosť oslabuje hierarchiu a tým zlepšuje kvalitu starostlivosti, pretože menej**

---

¹⁷⁰ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice.* New York: New York University Press, s. x.

¹⁷¹ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care.* New York: Routledge, s. 135.

¹⁷² TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice.* New York: New York University Press, s. 140.

¹⁷³ Tamže, s. 156 - 157.

hierarchické vzorce autority s väčšou pravdepodobnosťou vytvárajú zdieľané presvedčenia, ktoré s väčšou pravdepodobnosťou vedú k sociálnemu kapitálu a múdre mu konaniu.¹⁷⁴

Privilegovaná nezodpovednosť

Koncept zodpovednosti je pre koncepciu starostlivosti a jej vzťah k demokracii a občianstvu kľúčový. Ak je **politika ako rozdelenie zodpovednosti za starostlivosť** (kto sa bude starať o čo, kedy a ako) formovaná morálnymi hranicami, potom tieto hranice predstavujú nielen **morálnu zodpovednosť**, ale aj **rôzne formy nezodpovednosti**. Tieto rozdiely sú zároveň hlboko zakorenené v našich kolektívnych zvykoch, praktikách, inštitúciách a politickom živote. Podľa Tronto sa feministická demokratická etika starostlivosti snaží odhaliť, ako sociálne a politické inštitúcie umožňujú niektorým znášať bremená a zodpovednosť za starostlivosť, a iným umožňujú, aby z tejto zodpovednosti unikli.¹⁷⁵ Je preto **potrebne preskúmať nielen zodpovednosť** (za starostlivosť), ale **aj zbavovanie sa zodpovednosti za starostlivosť**. V **spravodlivej demokratickej spoločnosti** by však takéto privilégium, spočívajúce v tom, že sa nemusíme starať, malo podliehať verejnému posúdeniu a hodnoteniu.¹⁷⁶ Z pohľadu etiky starostlivosti sa **občania v demokracii jednoducho musia starať o to, či a do akej miery ich inštitúcie stelesňujú demokratické hodnoty, t. j. rovnosť, slobodu a spravodlivosť**.

Trontovej pojem „**privilegovaná nezodpovednosť**“, ktorý už použila v *Moral Boundaries* (1993), alebo termín „**úniku pred zodpovednosťou**“, ktorý použila v *Caring Democracy* (2013), označuje a charakterizuje tých, ktorí dostávajú služby starostlivosti na uspokojenie svojich potrieb, pričom si neuvedomujú, že ich schopnosť žiť lepší život závisí od týchto služieb a aktivít starostlivosti. Privilegovaná nezodpovednosť pochádza z nerovnakej, nevyváženej povahy úloh starostlivosti a zodpovednosti v spoločnosti a znamená, že tým, ktorí sú relatívne privilegovaní, je poskytnutá ďalšia výsada (privilégium) jednoducho ignorovať a nestarať sa o utrpenie a ťažkosti, ktorým čelia ostatní.¹⁷⁷ Tronto opísala niekoľko spôsobov, ako sa privilegované skupiny **zbavujú zodpovednosti za starostlivosť**: **1. ochrana** (ang.

---

¹⁷⁴ Tamže, s. 156-157.

¹⁷⁵ Tamže, s. 32-33.

¹⁷⁶ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 47.

¹⁷⁷ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. 120.

protection) 2. **výroba** (ang. *production*) 3. **starostlivosť o seba** (ang. *caring on my own*) 4. **osobná zodpovednosť** (ang. *personal responsibility*) 5. **dobročinnosť** (ang. *charity*).

Ochranársky prístup (protektívny) stojí na predstave ochrancu zraniteľných, slabých a bezmocných pred poškodením a zranením, začo sa však zo strany chránenej osoby očakáva podriadenosť a poddajnosť, a tiež ochota potrebám ochrancu. **Odvolaie sa na dôležitosť produkcie resp. práce**, vďaka ktorej sa získavajú ekonomické zdroje, je **prevažujúcim zdôvodnením neúčasti na uskutočňovaní starostlivosti v súčasných neoliberalných spoločnostiach** – práca a odmena za jej výkon je vnímaná ako dôležitejšia než starostlivosť.

Staranie sa o svoje vlastné veci/ záležitosti/ rodinu (ang. *caring of my own*) predstavuje parochialistický prístup, ktorý sa používa na zdôvodnenie nedostatku sociálnej zodpovednosti, pričom je vyjadrený v tvrdení, že sú to moji príbuzní, ktorí potrebujú moju starostlivosť v prvom rade. Tronto upozorňuje na to, že takáto privatizácia čiže uzatváranie starostlivosti do súkromnej sféry vytvára podmienky pre „epistemológiu nevedomosti“ (ang. *epistemology of ignorance*) vo vzťahu k vykorisťovaniu druhých alebo k zneužívaniu moci v privátnej sfére, v súkromných a osobných životoch a vzťahoch. Osobná zodpovednosť (ang. *personal responsibility*) vyjadruje morálne hodnoty neoliberalného politického stanoviska. Spočíva v predpoklade, že všetci máme rovnaké príležitosti starať sa alebo naopak nestarať sa. Pokiaľ nemáte rovnaké príležitosti, tak je to preto, lebo ste sa ich nechopili, neprijali ste ich alebo ste ich nevyužili. Tronto považuje **neoliberalný koncept osobnej zodpovednosti za anti-demokratický**, pretože neberie žiadny ohľad na dopad a vplyv historických nerovností a vylúčenie z verejného života. Pri **dobročinnosti (charite)** ľudia tvrdia, že už naplnili svoje zodpovednosti za starostlivosť uskutočnením dobrých činov podľa vlastného výberu.¹⁷⁸

Rôzne **formy privilegovanej nezodpovednosti** v podstate zahŕňajú **porušovanie všetkých morálnych hodnôt starostlivosti** – nepozornosť, nezodpovednosť, nekompetentnosť a ľahostajnosť, a v konečnom dôsledku pokles dôvery a solidarity. To má, samozrejme, za následok vytváranie alebo prehľbovanie nerovností. Privilegovaná nezodpovednosť tak umožňuje tým, ktorí ťažili z vyšších pozícií v hierarchickom systéme, aby si nevšimli úlohu, ktorú oni sami zohrávajú pri udržiavaní tohto systému. V spoločnostiach, kde je menej hierarchie a menej autoritárstva, je nielen menej strachu, ale aj viac spolupráce a vyššia miera dôvery, ktorá spätne zvyšuje ochotu starať sa o druhých. Na druhej strane solidarita ako morálna hodnota vytvára podmienky pre starostlivosť o ľudí a zvyšuje citlivosť k demokratickým

---

¹⁷⁸ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press, s. 46 – 64.

hodnotám. **Solidarita, rovnosť a demokracia sú teda vzájomne závislé.** Preto sú **deficit demokracie a deficit starostlivosti**, ktorým čelíme v mnohých oblastiach života **súčasných liberálnych demokracií**, len dvoma stranami jednej mince. Ak sa chceme **starat' dobre**, musíme **sa starat' demokratickejšie**. To znamená **podporovat' inkluzívnu kolektívnu zodpovednosť za rôzne formy a postupy starostlivosti v rôznych sférach života**.

Tronto položila **základy pre plnohodnotnú politickú teóriu starostlivosti**, ktorej cieľom je objasniť, čo znamená spravodlivá distribúcia úloh a benefitov starostlivosti a ktoré sociálne a politické usporiadanie, systémy a inštitúcie, uľahčujú starostlivosť a prispievajú k **„spravodlivejšiemu svetu stelesňujúcemu dobrú starostlivosť“**.¹⁷⁹ Politická teória starostlivosti vrhá svetlo na **úzke spojenie medzi starostlivosťou a spravodlivosťou**. To znamená, že riešiť problémy starostlivosti a pojmovo uchopiť predpoklady dobrej starostlivosti vyžaduje koncepty spravodlivosti, rovnosti a demokracie, keďže starostlivosť je vždy hlboko ovplyvnená nerovnosťou moci a prístupu k materiálным podmienkam a zdrojom nevyhnutným pre starostlivosť. Tronto preto tvrdí, že **„starostlivosť môže prosperovat' iba v spravodlivej, pluralistickej a demokratickej spoločnosti“**. Na druhej strane, **starostlivosť ako prax môže formovat' praxe demokratického občianstva**, keďže opisuje **„kvality potrebné pre demokratických občanov, aby spolu mohli dobre žit' v pluralitnej spoločnosti“**.¹⁸⁰

Uvedená reflexia vzájomne sa umožňujúcich vzťahov medzi dobrou starostlivosťou a demokratickým občianstvom v spravodlivej spoločnosti je spojivom následného vývoja v politickej teórii starostlivosti.¹⁸¹

Filozofka **Selma Sevenhuijsen** vo svojej knihe *Citizenship and the Ethics of Care* (1998) ponúkla vplyvnú revíziu koncepcie občianstva, rovnosti a solidarity z perspektívy politickej teórie starostlivosti. Opierala sa o **feministické práce Sary Ruddickovej, Carol Gilliganovej, Joan Trontovej, Nancy Fraserovej, Iris M. Youngovej a Jenifer Nedelsky**, ako aj o **postmodernú kritiku etiky a politiky identity** z pera **M. Foucaulta, J. F. Lyotarda a Z. Baumana**, ako aj o **neorepublikánske chápanie aktívneho občianstva**.

V zhode s Trontovou (1993) Sevenhuijsen zdôrazňuje, že „moc a konflikt sú zahrnuté v každej fáze procesu starostlivosti, ako aj v našich kolektívnych diskusiách o spôsobe, akým by sa

---

¹⁷⁹ TRONTO, J. C. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, s. xii.

¹⁸⁰ Tamže, s. 161 – 162, s.177.

¹⁸¹ URBAN, P. – WARD, L. 2020. *Care Ethics, Democratic Citizenship and State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 12.

sociálne inštitúcie mali zaujímať a starať o ľudské bytosti.¹⁸² **Politicky formulovaná etika starostlivosti** by sa nemala zameriavať na elimináciu moci vo vzťahoch starostlivosti, ale **poskytovať porozumenie**, ktoré pomáha **rozlišovať medzi mocou a dominanciou (nadvládou) tým, že umožní moc rozpoznať a ovládať**. Jej kľúčovým argumentom je, že **tento cieľ možno dosiahnuť jedine situovaním etiky starostlivosti do ideí a praktík demokratického občianstva**.¹⁸³

V kontexte západnej politickej teórie, prinajmenšom v jej modernej verzii, bolo občianstvo ústredným normatívnym ideálom pre plnohodnotného jednotlivca. Starostlivosť bola považovaná za záležitosť osobného života, ktorá sa nachádza mimo ohniska otázok týkajúcich sa občianstva. Na rozdiel od toho **politická teória starostlivosti** umiestňuje úvahy vzťahujúce sa k starostlivosti pevne do verejného priestoru a **začleňuje starostlivosť, zraniteľnosť a vzájomnú závislosť do chápania 'normálnych' politických subjektov**.¹⁸⁴

Eva Feder Kittay vo svojej knihe *Love's Labor* (1999) analyzuje význam práce a starostlivosti o závislé osoby a poukazuje na absenciu kritického skúmania úlohy závislosti v otázkach spravodlivosti. Tvrdí, že pre skutočne inkluzívny feminizmus je nevyhnutné uznať ľudskú závislosť a jej dôsledky.¹⁸⁵ Možno teda konštatovať, že **pojmem občianstva orientovaný na starostlivosť** sa od liberálneho, ako aj neliberálneho konceptu občianstva odlišuje tým, že **začleňuje poskytovanie a prijímanie starostlivosti do zoznamu 'primárnych sociálnych dohier'**.

Predstavitelky politickej teórie starostlivosti (Sevenhuijsen 1998, Kittay 1999, Tronto 1993) navrhujú **revidovaný na starostlivosť orientovaný pojem rovnosti**. V liberálnom chápaní občianstva sú všetci občania považovaní za fundamentálne rovných s ohľadom na ich individuálne práva a povinnosti a rovnosť je chápaná ako východisko. Politická teória starostlivosti odhaľuje, že zlyhanie - v zásade dobre usporiadaných spoločností - pri zabezpečení podmienok pre dobré poskytovanie a prijímanie starostlivosti, znemožňuje mnohým, najmä najzraniteľnejším a najviac závislým členkám a členom spoločnosti, **rovnú**

---

¹⁸² SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge, s. 141.

¹⁸³ Tamže, s. 67.

¹⁸⁴ SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge; KITTAY, E. F. 1999. *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. London: Routledge.

¹⁸⁵ Tamže.

participáciu na živote a praxi spoločenstva.¹⁸⁶ Kittay (1999) v tejto súvislosti hovorí o ‘**na spojeniach založenej rovnosti**’ (ang. *connection-based equality*), ktorá znamená **plné sociálne občianstvo** ako participáciu na kolektívnych rozvažovaniach a rozhodnutiach o dostupnosti a prístupe k dobrej starostlivosti.¹⁸⁷ Sevenhuijsen (1998) uvádza, že **rovnosť hlasu vo verejnej sfére by opäť nebola možná bez rovného prístupu k sociálnym službám poskytujúcim ochranu voči marginalizácii a vylúčeniu, a tiež bez dostatočnej pozornosti voči diverzite potrieb.**¹⁸⁸ Práve otázka sociálnej a politickej inklúzie, politika interpretácie potrieb a deliberácia (vo význame dostatočne dlhého a starostlivého uvažovania, zvažovania a diskusie) majú ústredné miesto v politickej teórii starostlivosti.¹⁸⁹ Nancy Fraser tvrdí, že potreby nie sú objektívne ani absolútne, ale sú konštruované diskurzmi v spoločnosti. Tieto diskurzy sú v súčasnosti formované neoliberálnymi trhmi, odborníkmi a sociálnymi hnutiami. Vznikajú spory o tom, kde by mali byť potreby umiestnené – vo verejnej alebo súkromnej sfére. Neoliberalizmom formované diskurzy spájajú potreby jednoznačne s jednotlivcami a privátnou sférou. Keďže umiestňujú potreby „do jednotlivcov“, tak zodpovednosť za uspokojovanie potrieb potom prenášajú výlučne do privátnej sféry a súkromných priestorov domova, na jednotlivcov a do rodín. Štáty a vlády sa tak zjavujú zodpovednosti za uspokojovanie potrieb.¹⁹⁰ **Z perspektívy etiky starostlivosti je proces interpretácie potrieb politickým procesom** a mali by o ňom demokraticky rozhodovať tak poskytovatelia a poskytovateľky starostlivosti, ako aj príjemcovia a prijímateľky starostlivosti, čiže všetci dotknutí aktéri a aktérky na rôznych rovinách sociálnej reality a praxe – od personálnej, cez organizačnú a inštitucionálnu, až po systémovú a globálnu úroveň.

Uviedli sme, že **občianstvo v demokracii závisí od občanov, ktorí sa starajú o seba navzájom, a zároveň o demokraciu.** Predpokladom realizácie tohto normatívneho pohľadu na občianstvo je zmena v našom zmýšľaní a hodnotovom nazeraní. Vyžaduje si to **premýšľať**

---

¹⁸⁶ URBAN, P. – WARD, L. 2020. *Care Ethics, Democratic Citizenship and State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan., s. 13.

¹⁸⁷ KITTAY, E. F. 1999. *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. London: Routledge.

¹⁸⁸ SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge.

¹⁸⁹ FRASER, N. 2013. *Fortunes of Feminism. From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. London: Verso.

¹⁹⁰ FRASER, N. 1989. *Unruly practices: Power, discourse and gender in contemporary social theory* Oxford: Polity Press.

o politike nie ako o volebnej súťaži, ale **ako o kolektívnej činnosti, v ktorej sa staráme o naše spoločstvo a jeho budúcnosť. Demokratická politika sa potom musí zaoberať zodpovednosťou, ktorú máme voči sebe a ostatným členom komunity.** V tomto kontexte je **vzdelávanie kľúčovou podmienkou** pre rozvoj a skvalitňovanie **demokratického občianstva.** Vzdelávanie sa nutne musí podieľať na formovaní **starostlivého občianstva.** Vzdelávacia politika a reforma školstva sú teda z hľadiska etiky starostlivosti súčasťou systému politických a morálnych hodnôt, a preto akékoľvek úsilie o reformu vzdelávacieho systému úzko súvisí s objasnením základných otázok týkajúcich sa hodnôt, ľudských práv, spravodlivosti a morálky.¹⁹¹ Zatiaľ čo trhový prístup k vzdelávaniu je zameraný na uspokojovanie potrieb ekonomiky, prístup starostlivosti zdôrazňuje potrebu individuálneho rozvoja a rozvoja zručností potrebných pre starostlivosť a záujem (pozornosť, všímavosť), ktoré sú nevyhnutné pre občana v demokratickej spoločnosti. Napriek tomu, že starostlivosť je ústrednou aktivitou ľudského života, politika ju príliš často ignoruje. Postaviť hodnotu starostlivosti do centra demokratickej politickej agendy znamená pochopiť a akceptovať, že výroba a hospodársky život nie sú najdôležitejšími politickými a ľudskými záujmami.

Otázky a úlohy na premýšľanie:

1. Charakterizujte morálnu perspektívu starostlivosti podľa Carol Gilliganovej. Objasnite odlišnosti medzi Gilliganovej koncepciou a koncepciou Sary Ruddickovej.
2. Objasnite základné znaky prístupu etiky starostlivosti.
3. Ak je starostlivosť poňatá ako prax, akými fázami prechádza?
4. Čo to znamená pochopiť starostlivosť ako politickú hodnotu? Ako súvisí starostlivosť a občianstvo?
5. Ako možno identifikovať a uskutočňovať najlepšiu prax starostlivosti? Charakterizujte povahu a podmienky demokratickej praxe starostlivosti.

---

¹⁹¹ TRONTO, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice.* New York: New York University Press, s. 134. Pozri aj JESENKOVÁ, A. 2020. Deficit of Democratic Care in the Educational System in Slovakia, In *Care Ethics, Democratic Citizenship and the State.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 259 – 276.

SLOVO NA ZÁVER...

Zámerom učebnice *Občianstvo v kontexte etiky starostlivosti* bolo predstaviť študentkám a študentom filozofie, politológie, a prípadne ďalších humanitných predmetov, možnosti, ktoré poskytuje feministická etika starostlivosti a politická teória starostlivosti pre porozumenie pojmu občianstva, inšpirovať ich nielen k ďalšiemu štúdiu, ale aj k starostlivému občianstvu.

Dnes sa stále viac ukazuje, že byť súčasťou ľudského spoločenstva znamená mať starosť o toto spoločenstvo a starať sa o to, aby bolo životaschopné a poskytovalo možnosti pre dobrý život. Patriť do životaschopného starostlivého a spravodlivého spoločenstva v konečnom dôsledku znamená tešiť sa z bohatého súboru práv a možností, nárokovať si a uplatňovať svoje práva vo vzťahu k inštitúciám tvoriacim poriadok tohto spoločenstva, užívať v rôznej miere blahobyť a ekonomické bohatstvo naakumulované predchádzajúcimi generáciami v priebehu času, tešiť sa zo stability, pokoja a bezpečia, spoliehať sa na pomoc, spoluprácu a solidaritu tých, s ktorými spoločne spoločenstvo utvárame a môcť dúfať v lepšiu budúcnosť. Avšak, aby takéto spoločenstvo, ktorého rovnocennou súčasťou – občanom či občiankou môžeme byť, bolo a zostalo skutočnosťou, vyžaduje si to starostlivosť starostlivých občanov. Z ľudí sa nestanú politické alebo sociálne subjekty, pokiaľ ich nespoja sociálne vzťahy dôvery a lojality. Sociálne vzťahy ľudí, ktorí sa zaujímajú jeden o druhého do tej miery, že sa rešpektujú ako príslušníci určitej spoločnosti. Postupne sa môžu stať spoločenstvom, v ktorom sa všetci jeho členovia navzájom rešpektujú ako nositelia ľudských práv, a to nielen lokálnym a regionálnym, ale globálnym spoločenstvom. Sú to vzťahy starostlivosti alebo pocit spolupatričnosti, ktoré nám umožňujú dodržiavať a rešpektovať pravidlá, normy, princípy a hodnoty. A spoločné hodnoty sa formujú v spoločnej praxi starostlivosti o spoločenstvo, ktorého sme a môžeme byť občiankami a občanmi.

Autorka

LITERATÚRA

- ALMOND, G. A. – VERBA, S. 1965. *Civic culture*. Boston: Little, Brown & Comp.
- ARISTOTELES. 2009. *Politika*. Bratislava: Kalligram.
- BARNES, M. 2012. *Care in Everyday Life. An Ethic of Care in Practice*. Bristol: The Policy Press.
- BARŠA, P. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: SLON.
- BAUBOCK, R. 1994. *Transnational Citizenship: Membership and Rights in International Migration*. Edward Elgar Publishing.
- BEAUVOIR, S. 1967 [1949]. *Druhé pohlavie*. Bratislava: Obzor.
- BECK, U. - SZNAIDER, N. 2010. Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: A research agenda. *The British Journal of Sociology* 61 (2010), s. 381–403. (pôvodne publikované v *The British Journal of Sociology* 57(2006), s. 1–23.
- BENHABIB, S. 1992. *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge: Polity Press.
- BENHABIB, S. et al., 2006. *Another Cosmopolitanism*. Oxford, NY: Oxford University Press.
- BOWDEN, P. 1997. *Caring. Gender sensitive ethics*. London: Routledge.
- BOZALEK, V. – CAROLISSEN, R. 2012. The potential of critical feminist citizenship frameworks for citizenship and social justice in higher education. *Perspectives in Education*, Volume 30(4), December 2012 Dostupné z: [The_potential_of_critical_feminist_citiz – kópia.pdf](#). [12.11.2022].
- BUSSEMAKER, J. – VOET, R. (eds.). 1998. *Participation, Citizenship and Gender: Contributions from the Netherlands*. London: Routledge.
- BUTLER, J. 2003. *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt.
- CARENS, J. H. 2000. *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*, Oxford: Oxford University Press, s. 166.
- CLEMENT, G. 1996. *Care, Autonomy, and Justice: Feminism and the Ethic of Care*. Boulder: Westview Press.

- COHEN, J. I. – ARATO, A. 1994. *Civil society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press.
- COHEN, J. I. 1999. Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos. *International Sociology*, 14 (3), s. 245–268.
- DIETZ, M. G. 1998. [1987]. Context is All: Feminism and Theories of Citizenship. In Phillips, A. (ed.): *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, s. 378–401.
- ELSHTAIN, J. B. 1981. *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton University Press.
- ENGSTER, D, 2007. *The Heart of Justice. Care Ethics and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- ENGSTER, D. – HAMINGTON, M. (eds.) 2015. *Care Ethics and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- FARKAŠOVÁ, E. – SZAPUOVÁ, M. 2002. O inakosti ženského hlasu, alebo o potrebe (rodovej) komplementárnosti . In *Aspekt 1 / 2002*, ISSN 0211-2345., s. 219 – 223.
- FOUCAULT, M. 1999. *Dejiny sexuality 1.: Vúle k viedení*. Praha: Herrmann a synové.
- FOUCAULT, M. 2000. Etika starostlivosti o seba samého ako prax slobody. In FOUCAULT, M. *Moc, subjekt a sexualita: výber z článkov a rozhovorov publikovaných v rokoch 1980 – 1988*. Bratislava: Kalligram, s. 151.
- FOX, J. 2005. Unpacking 'transnational citizenship'. *Annual Review of Political Science*, 8 (1), s. 171–201.
- FRASER, N. 1989. *Unruly practices: Power, discourse and gender in contemporary social theory* Oxford: Polity Press.
- FRASER, N. 1995. Recognition or Redistribution? Critical reading of Iris Young's „Justice and the Politics of Difference“, *Journal of Political Philosophy*, Roč. 3, č. 2, s. 166 – 180.
- FRASER, N. 2007. *Rozvíjení radikální imaginace: globální přerozdělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofia.
- FRASER, N. 2013. *Fortunes of Feminism. From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. London: Verso.
- FRIEDMAN, M. 1989. Feminism and Modern Friendship: Dislocating the Community. *Ethics* Roč. 99, č. 2 (Jan., 1989), s. 275-290 . Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2381435> [12.11.2022].

- FRIEDMAN, M. 2000. Autonomy, social disruption, and Women. In Mackenzie, C. - Stoljar, N. (eds.) 2000. *Relational autonomy: Feminist perspectives on autonomy, agency, and the social self*. New York: Oxford University, s. 35 – 51.
- FRIEDMAN, M. 2003. *Autonomy, Gender, Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- GILLIGAN, C. 2001. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.
- HABERMAS, J. 2000. *Strukturální přeměna veřejnostizkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.
- HALSAA, B.; ROSENEIL, S. - SÜMER, S. 2011. Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements: s. 38–9. Dostupné z: (14) (PDF) Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's movements (researchgate.net). [15.10.2022]
- HAMINGTON, M. 2004. *Embodied Care. Jane Addams. Maurice Merleau-Ponty, and Feminist Ethics*. Urbana: University of Illinois Press.
- HAMINGTON, M. – MILLER, D. C. (eds.). 2006. *Socializing Care: feminist Ethics and Public Issues*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- HANKIVSKY, O. 2004. *Social Policy and the Ethic of Care*. Vancouver: UBC Press.
- HELD, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia.
- HERNES, H. M. 1987. *Women and the welfare state: the transition from private to public dependence*. London: Routledge.
- HOBBES, T. 2010. *Leviathan*. Praha: Oikomenh.
- JESENKOVÁ, A. 2016. *Etika starostlivosti*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, online. Dostupné z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2016/filozoficka/etika-starostlivosti-jesenkova.pdf>. [12.11.2022].
- JESENKOVÁ, A. 2019. Relačná autonómia ako cieľ mravnej výchovy. Perspektíva etiky starostlivosti, *Scientia et Eruditio*, Roč. 3, č. 2 (2019), s. 22-34, online. Dostupné z: <http://pdf.truni.sk/see/cislo?2019-sk&pedagogika#JESENKOVA>. [12.11.2022].
- JESENKOVÁ, A. 2020. Deficit of Democratic Care in the Educational System in Slovakia, In *Care Ethics, Democratic Citizenship and the State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 259 – 276.
- JESENKOVÁ, A. 2022. Feministická etika starostlivosti ako východisko pre starostlivé skúmanie starostlivosti. *BIOGRAF 2022/ 75 - 76*, s. 15 – 38.

- KANT, I. 2001. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikomenh.
- KEANE, J. 1998. *Civil Society. Old images, new visions*. Stanford: Stanford univ. Press 1998.
- KICZKOVÁ, Z. 2011. Rod vo feministickom diskurze. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. 2011. *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 32 – 52.
- KICZKOVÁ, Z. 2011. Problémy s rodovou identitou. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. (eds.) *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 53 – 80.
- KITTAY, E. F. 1999. *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. London: Routledge.
- KITTAY, E.F. 2001. A Feminist Public Ethic of Care Meets the New Communitarian Family Policy. *Ethics* 111 (April 2001), s. 523-547.
- KITTAY, E.F. 2002. When Caring Is Just and Justice Is Caring: Justice and Mental Retardation In Kittay, E.F. and Feder, E.K. (eds.) *The Subject of Care. Feminist Perspectives on Dependency*. Rowman and Littlefield Publishers: Lanham. s. 257–276.
- KLINGER, C. 1998. Dva kroky vpred, jeden vzad – a štvrtý ponad ne. In *Aspekt*, č. 1.
- KOBOVÁ, Ľ. 2011. Feministické je politické: Problémy feministickej politickej teórie. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. (ed.) 2011. *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, s. 273 – 293.
- KYMLICKA, W. - NORMAN, W. 1994. Return of the citizen: A survey of recent work on citizenship theory. *Ethics* 104 (2), s. 352-381.
- KYMLICKA, W. – NORMAN, W. 2000. *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- LERNER, G. 1986. *The Creation of Patriarchy*. Oxford: Oxford University Press.
- LINZ, J.J. – STEPAN, A. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- LISTER, R. 1997. Citizenship: Towards a Feminist Synthesis. *Feminist Review* Volume 57, Issue 1: Citizenship: pushing the boundaries Sep 1997, s. 28 – 48.
- LISTER, R. 2003 [1997]. *Citizenship: Feminist perspectives*. New York: New York University Press.

- LISTER, R. a kol., 2007. *Gendering Citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship research in a cross-national context*. Bristol: The Policy Press.
- LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda.
- MACKENZIE, C. – ROGERS, W. – DODDS, S. 2014. *Vulnerability. New Essays in Ethics and Feminist Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- MACKENZIE, C. – STOLJAR, N. 2000. *Relational autonomy: Feminist perspectives on autonomy, agency, and the social self*. New York: Oxford University Press.
- MARSHALL, T. H. 1950. *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NAGL-DOCEKAL, H. 2007. *Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy*. Praha: SLON.
- NARAYAN, U. 1997. Towards of feminist vision of citizenship: rethinking the implications of dignity, political participation, and nationality. In Shanley, M. L. – Narayan, U. (eds.) *Reconstructing political theory: feminist perspectives*. Cambridge, London: Polity Press.
- NODDINGS, N. 2002a. *Starting at Home.: Caring and Social Policy*. Berkeley: University of California Press.
- NODDINGS, N. 2002b. *Educating Moral People*. New York: Teachers College Press.
- NOVOSÁD, F. 2013. Osvietenstvo: jeho možnosti a obmedzenia. In Novosád, F. – Smreková, D. (ed.) *N Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram.
- NUSSBAUM, M. 2006. *Hiding from Humanity*. Princeton University Press.
- OKIN, S. M. 1989. *Justice, gender and the family*. New York: Basic Books.
- OKIN, S. M. 1991. Gender, the Public, and the Private. In Phillips, A. (ed.): *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, s. 116–142.
- OKIN, S. M. 1992. Women, Equality, and Citizenship, *Queen's Quarterly*, 99 (1), s. 57 – 72.
- PAREKH, B. 2000: *Rethinking Multiculturalism : Cultural Diversity and Political Theory*, Basingstoke & London: Macmillan.

- PATEMAN, C. 1985. *The problem of political obligation: a critique of liberal theory*. Cambridge: Polity in association with Blackwell.
- PATEMAN, C. 1988. *Sexual contract*. Stanford University Press.
- PATEMAN, C. 1989. *The disorder of women: democracy, feminism and political theory*. Stanford: Stanford university Press., s. 196 – 197.
- PATEMAN, C. 2000. *Sexuálna zmluva*. Bratislava: Aspekt.
- PHILLIPS, A. 1992. Democracy and Difference: Some problems for feminist theory', *The Political Quarterly*, 63(1), 1992, s. 79–80.
- PHILLIPS, A. 1998. *Feminism and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- POCOCK, J. 1995 [1992]. The Ideal of Citizenship since Classical Times. In Beiner, R. (ed.): *Theorizing Citizenship*, Albany: State University of New York Press, s. 29–53.
- RAWLS, J. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford.: Oxford University Press.
- ROUSSEAU, J. J. 2002. *Emil alebo O výchove*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ROUSSEAU, J. J. 2010. *O spoločenskej zmluve*. Bratislava: Kalligram.
- SEVENHUIJSEN, S. 1998. *Citizenship and the ethics of care. Feminist considerations on justice, morality and politics*. London and New York: Routledge.
- SIIM, B. - SQUIRES, J. 2008. *Contesting Citizenship*. London: Routledge.
- SZAPUOVÁ, M. Podoby feminizmu: pohľady do dejín feministického myslenia a ženského hnutia. In Kiczková, Z. – Szapuová, M. 2011. *Rodové štúdiá*. Bratislava: Univerzita Komenského., s. 98 – 121.
- THE CARE COLLECTIVE. 2020. *Care Manifesto*. London: Verso.
- TRONTO, J. C. 1993. *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York and London: Routledge.
- TRONTO, J. C. 2001 Who cares? Public and private caring and the rethinking of citizenship. In Hirschmann, N. J. – Liebert, U. (eds): *Women & welfare: Theory and practice in the United States and Europe*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- TRONTO, J. C. 2013. *Caring democracy: Markets, equality and justice*. New York: New York University Press.

- TRONTO, J. C. 2020. *Caring Democracy: How should Concepts Travel? Care Ethics, Democratic Citizenship and the State*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- TURNER, B. 1992. Outline of a Theory of Citizenship. In C. Mouffe (ed.). *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*, London: Verso, s. 33–63.
- URBAN, P. – WARD, L. 2020. *Care Ethics, Democratic Citizenship and State*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- YOUNG, I. M. 1989. Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. *Ethics*, 99, 250-274. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/293065>. [14.12.2022].
- YOUNG, I. M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University.
- YOUNG, I. M. 2004. Situated knowledge and democratic discussions. In J Andersen & B Siim (eds), *The politics of inclusion and empowerment: Gender, class, and citizenship*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- YUVAL-DAVIS, N. 1999. The 'multi-layered citizen'. *International feminist journal of politics*, Vol. 1, Issue 1, s. 119-136.
- YUVAL-DAVIS, N. 2011. *The politics of belonging: Intersectional contestations*. London: SAGE Publications.
- YUVAL-DAVIS, N. – WERBNER, P. (eds.). 1999. *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books.
- VOET, R. 1998. *Feminism and Citizenship*. London: SAGE Publications.
- WALBY, S. 1994 [1990]. *Theorizing Patriarchy*. Basil Blackwell,
- WALZER, M. 1989. Citizenship. In BALL, T. – FARR, J. – HNASON, R. L. (eds.): *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 211-219.

MENNÝ REGISTER

A

ALMOND, G. .A. 21

ARATO, A. 25

B

BARNES, M. 58

BARŠA, P. 37, 41

BAUBOCK, R. 8

BEAUVOIR, S. 37, 38

BECK, U. 8, 60

BENHABIB, S. 8

BOWDEN, P. 54

BOZALEK, V. 18

BUSSEMAKER, J. 30

BUTLER, J. 41

C

CARENS, J. H. 23

CAROLISSEN, R. 18

CLEMENT, G. 58

COHEN, J. I. 21,25

D

DIETZ, M. G. 35

DODDS, S. 55

E

ELSHTAIN, J. B. 34

ENGSTER, D. 49, 58, 61

F

FARKAŠOVÁ, E. 49

FOUCAULT, M. 32, 67

FOX, J. 8

FRASER, N. 23, 42, 67, 69

FRIEDMAN, M. 33

G

GILLIGAN, C. 38, 49, 51, 67

H

HABERMAS, J. 34

HANKIVSKY, O. 58

HELD, V. 8, 15, 20, 21, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 61

HERNES, H. M. 30

HOBBS, T. 15

J

JESENKOVÁ, A. 51, 56, 57, 70

K

KANT, I. 11

KICZKOVÁ, Z. 10, 29, 30, 31, 37

KITTAY, E. F. 18, 68, 69

KLINGER, C. 30

KOBOVÁ, E. 10, 36

KYMLICKA, W. 8, 21

L

LERNER, G. 27, 31

LINZ, J. J. 25

LISTER, R. 8, 18, 30, 34, 36, 41, 42, 43, 45

LOCKE, J. 12, 13, 14, 15, 35

M

MACKENZIE, C. 33, 55

MARSHALL, T. H. 14, 17, 18, 19

N

NAGL-DOCEKAL, H. 27

NARAYAN, U. 43, 44

NORMAN, W. 8, 21

NODDINGS, N. 51, 58, 61

NOVOSÁD, F. 10, 11, 36

NUSSBAUM, M. 18

O

OKIN, S. M. 35, 38

P

PAREKH, B. 8

PATEMAN, C. 29, 30, 33, 36

PHILLIPS, A. 34, 35, 42

POCOCK, J. 14

R

RAWLS, J. 15, 24

ROGERS, W. 55

ROUSSEAU, J. J. 15, 16, 29

S

SEVENHUIJSEN, S. 38, 54, 55, 56, 58, 67 - 69

SIIM, B. 30, 43

SQUIRES, J. 30, 43

STEPAN, A. 25

STOLJAR, N. 33, 55

SZAPUOVÁ, M. 10, 29, 31, 37, 49

SZNAIDER, N. 8

T

THE CARE COLLECTIVE 48

TURNER, B. 28, 32

TRONTO, J. C. 6, 39, 49, 51 - 68

U

URBAN, P. 49, 51, 57, 58, 62, 67, 69

V

VERBA, S. 21

VOET, R. 30, 44

W

WALBY, S. 34

WALZER, M. 13, 14, 16

WARD, L. 8, 39, 44, 50, 51, 57, 58, 62, 67, 69

WERBNER, P. 36, 42

Y

YOUNG, I. M. 8, 19, 40 - 42, 67

YUVAL-DAVIS, N. 8, 36, 42

Občianstvo v kontexte etiky starostlivosti

Vysokoškolská učebnica

Autorka: doc. Mgr. Adriana Jesenková, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2022

Náklad: 100 ks

Rozsah strán: 84

Rozsah: 5,2 AH

Vydanie: prvé

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

Účelová publikácia, nepredajná.

DOI <https://doi.org/10.33542/OKE-0216-9>

ISBN 978-80-574-0215-2 (tlačená publikácia)

ISBN 978-80-574-0216-9 (e-publikácia)

9 788057 402152

ISBN 978-80-574-0215-2